

บทที่ ๕

พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม
การถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีไทใหญ่ในรัฐชาน
สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร.บุษกร บิณฑสันต์

สารบัญ

๕.๑ ความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อ	๑๖
๕.๒ บทสัมภาษณ์ศิลปินดนตรีไทใหญ่	๓๖
๕.๒.๑ ศิลปินกลอง	๓๖
๕.๒.๒ คณะศิลปินกลอง	๓๖
๕.๒.๓ ศิลปินลี้เก๋จ๋าคไต	๓๖
๕.๒.๔ พระภิกษุ	๓๖
๕.๓ ดำเนินงานและความเชื่อ	๓๖
๕.๔ สรุปและวิเคราะห์ผล	๓๖

สารบัญภาพ

ภาพที่ ๑ เจ้าชายอ่อน.....	๓๖
ภาพที่ ๒ เจ้าชายอ่อนในพิธีฉลองพระธาตุ.....	๕๖
ภาพที่ ๓ ผู้ใหญ่จ๋าม.....	๖๖
ภาพที่ ๔ ป้าจางล่า.....	๘๖
ภาพที่ ๕ และ ๖ คณะกลองก้นยาวหญิงของทางเวียง	๑๐๖
ภาพที่ ๗ และ ๘ ป้าจางล่าและคณะ	๑๑๖
ภาพที่ ๙ ครูส่งจายหลวง	๑๒๖
ภาพที่ ๑๐ และ ๑๑ ซ้าย บ้านครูส่งจายหลวง ขวา ครูส่งจายหลวงและภรรยา	๑๓๖
ภาพที่ ๑๒ และ ๑๓ ภรรยาครูส่งจายหลวง.....	๑๔๖
ภาพที่ ๑๔ และ ๑๕ ขันบูชาครู.....	๑๔๖
ภาพที่ ๑๖ ลูกปั้นจิก๊ะ	๑๖๖
ภาพที่ ๑๗ ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง	๑๘๖
ภาพที่ ๑๘ ต้นหมอกพา.....	๑๘๖
ภาพที่ ๑๙ ใบของต้นหมอกพา	๑๘๖
ภาพที่ ๒๐ ต้นหลิปปอง	๑๘๖
ภาพที่ ๒๑ หิ้งบูชาพระสุรสี.....	๒๐๖
ภาพที่ ๒๒ กลุ่มไว้ไทเกอร์หรือเสือเผือก	๒๒๖
ภาพที่ ๒๓ ลูกส่งดิง.....	๒๓๖
ภาพที่ ๒๔ ลูกไอดิง.....	๒๓๖
ภาพที่ ๒๕ ลูกส่งเอ.....	๒๔๖
ภาพที่ ๒๖ ลูกทุนอ่อง.....	๒๔๖
ภาพที่ ๒๗ ลูกส่งดิงตีมอง.....	๒๕๖
ภาพที่ ๒๘ รถรับส่งกลุ่มไว้ไทเกอร์	๒๖๖

ภาพที่ ๒๙ จายยุ่มวัน	๒๗บ
ภาพที่ ๓๐ โഴ่งวัน	๒๗บ
ภาพที่ ๓๑ อ่องทุน	๒๘บ
ภาพที่ ๓๒ คณะกลองป่านกุงสำหรับก้าป่นกลอง	๒๘บ
ภาพที่ ๓๓ ครูต่างคำ จางยอด	๒๘บ
ภาพที่ ๓๔ ครูหม่องจี	๓๓บ
ภาพที่ ๓๕ หิ้งบูชาครู	๓๕บ
ภาพที่ ๓๖ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๑	๓๖บ
ภาพที่ ๓๗ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๒	๓๖บ
ภาพที่ ๓๘ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๓	๓๗บ
ภาพที่ ๓๙ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๔	๓๗บ
ภาพที่ ๔๐ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๕	๓๘บ
ภาพที่ ๔๑ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๖	๓๘บ
ภาพที่ ๔๒ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๗	๓๘บ
ภาพที่ ๔๓ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๘	๓๘บ
ภาพที่ ๔๔ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๙	๔๐บ
ภาพที่ ๔๕ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๑๐	๔๐บ
ภาพที่ ๔๖ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๑๑	๔๑บ
ภาพที่ ๔๗ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๑๒	๔๑บ
ภาพที่ ๔๘ จายหลาวมอญ	๔๘บ
ภาพที่ ๔๙ บ้านจายหลาวมอญ	๔๘บ
ภาพที่ ๕๐ และ ๕๑ คำปั้ง	๕๐บ
ภาพที่ ๕๒ ครูจายก่าหลังวัน	๕๑บ
ภาพที่ ๕๓ การแสดงลิเกจ๊าดไค่นาโดยครูจายก่าหลังวัน	๕๒บ

ภาพที่ ๕๔ และ ๕๕ การบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีสมัยใหม่วงจำดไตครูจายก่าหลังวัน	๕๖บ
ภาพที่ ๕๖ และ ๕๗ พิธีไหว้ครูหลังกจาก	๕๖บ
ภาพที่ ๕๘ ร้องเพลงบูชาพระสุรสติก่อนการแสดงอื่น	๕๖บ
ภาพที่ ๕๙ ๖๐ และ ๖๑ เฝินครูคณะจายก่าหลังวัน	๕๖บ
ภาพที่ ๖๒ เฝินครูคณะจายก่าหลังวันตั้งบนเวทีเพื่อให้นักแสดงไหว้ครูก่อนการแสดง	๕๘บ
ภาพที่ ๖๓ อ่องเมือง	๕๙บ
ภาพที่ ๖๔ ต่างจิง	๖๑บ
ภาพที่ ๖๕ เต็งทุน	๖๒บ
ภาพที่ ๖๖ เต็งทุนและจ่างจัน	๖๒บ
ภาพที่ ๖๗ และ ๖๘ บรรยาการการแสดงลิกเกจาดไตคณะครูจายก่าหลังวัน	๖๓บ
ภาพที่ ๖๙ ท่านเจ้าอาวาสเตหวิงตะ	๖๓บ
ภาพที่ ๗๐ ท่านเจ้าอาวาสเตหวิงตะกับกลองกันยาว	๖๔บ
ภาพที่ ๗๑ ตู้เข้าหานันต่ากิดติ	๖๕บ
ภาพที่ ๗๒ ดันหลีบป่อง	๖๖บ
ภาพที่ ๗๓ ถ้วยที่กำลังรองน้ำยางจากดันหลีบป่อง	๖๖บ
ภาพที่ ๗๔ ท่านเจ้าอาวาสจันต่าวะระ	๖๗บ
ภาพที่ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ และ ๗๙ ภาพยันต์พระนางสุรสติและวัดสวนอ้อย	๖๘บ
ภาพที่ ๘๐ มองที่วัดสวนอ้อย	๖๙บ
ภาพที่ ๘๑ พระภิกษุวิมาละ	๖๙บ
ภาพที่ ๘๒ เณรอุกวัด	๗๐บ

บทที่ ๕

พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการถ่ายทอดความรู้ ด้านดนตรีไทใหญ่ในรัฐชาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

งานประเพณีต่าง ๆ ของไทใหญ่ คนตีมียบทบาทสำคัญอย่างยิ่งทุกเทศกาลงานบุญ ทั้งประ โคมใน ขบวนแห่ บรรเลงประกอบการแสดง เช่น การฟ้อนนก ฟ้อนโต และบรรเลงประกอบลิเกจ๊าดไต ซึ่งเป็นการ บันเทิงสำคัญอย่างหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ คนตีมำให้งานประเพณีและการแสดงต่าง ๆ เหล่านั้น น่าสนใจและสนุกครึกครื้นยิ่งขึ้น นอกจากนี้ คนตีมำและการแสดงในงานบุญยังถือเป็นการร่วมทำบุญอย่าง หนึ่ง เพราะชาวไทใหญ่เชื่อว่า การทำบุญด้วยเสียงดนตรีและการแสดงเป็นการถวายความเคารพศรัทธาต่อ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าวิธีหนึ่ง

วัฒนธรรมดนตรีของไทใหญ่ในรัฐชานนี้ถ่ายทอดกันในลักษณะของมุขปาฐะ ส่งต่อจากคนรุ่นหนึ่ง สู่คนอีกรุ่น จากศิลปินดนตรีและผู้อาวุโสผู้เยาวชน เนื่องจากดนตรีและงานประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกัน อย่างแน่นแฟ้น การถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีจึงมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมถ่ายทอดมาควบคู่กันด้วย ซึ่ง พิธีกรรมพื้นฐานสำคัญในการเรียนและการแสดงดนตรีก็คือการประกอบพิธีไหว้ครูทั้งเมื่อเริ่มเรียน และ ก่อนการแสดงแต่ละครั้ง ผู้เรียนดนตรีต้องทำความเข้าใจและยอมรับขนบพิธีกรรมที่มาจากความเชื่อที่ ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งความเชื่อนั้นก็อาจได้รับอิทธิพลมาจากปัจจัยหลายประการ

๕.๑ ความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อ

มีผู้ให้คำนิยามเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อไว้ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ (๒๕๕๖ : ๘๓๕) อธิบายความหมายของพิธีกรรม ว่า “พิธีกรรม หมายถึง การบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา”

ปราณี วงศ์เทศ¹ ได้จำแนกประเภทของพิธีกรรมที่สะท้อนความเชื่อทางศาสนาไว้ดังนี้

พิธีกรรมในที่นี้จึงหมายถึงพฤติกรรมที่เป็นรูปธรรมของศาสนา ความเชื่อนั่นเอง พิธีกรรมที่ปฏิบัติกัน โดยทั่ว ๆ ไปในสังคมไทยภายในรอบปีหนึ่งอาจจำแนกได้เป็น ๓ ประเภทด้วยกันคือ (๑) พิธีกรรมที่ เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน (๒) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิต (๓) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนหรือสังคม

พิธีกรรมประเภทต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนสำคัญทำให้เกิดเทศกาลต่าง ๆ ขึ้นมา และมีส่วนสำคัญที่ผลักดัน ให้เกิดการละเล่นชนิดต่าง ๆ ขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับพิธีกรรม ทั้งนี้เพราะส่วนประกอบสำคัญของพิธีกรรม

¹ ปราณี วงศ์เทศ ๒๕๖๖ : ๒๔๒ อ้างถึงใน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๗ : บ๑.

ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาจะมีการเช่นสรวงบูชา หรือทำบุญ หรือทำทาน การกินเลี้ยง การสนุกสนานรื่นเริงที่เป็นพิธีกรรม หรือเกี่ยวข้องกัพิธีกรรม

กล่าวได้ว่า พิธีกรรมเป็นผลผลิตของความเชื่อที่ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมคือการปฏิบัติอย่างมีระเบียบแบบแผน มีจุดหมายเพื่อตอบสนองความเชื่อที่พ้องกันของคนในสังคม²

ในด้านความเชื่อนั้น ภิญโญ จิตต์ธรรม³ ได้ให้นิยามว่า ความเชื่อคือสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกมาหลายพันปี และเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับที่จะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจของสิ่งลึกลับนั้นก็จะทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษ และเพื่อให้อำนาจลึกลับนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงได้พิธีต่าง ๆ เพื่อบูชาเช่นสรวง เพราะความเชื่อว่า สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาลให้เป็นไป

ทัศนีย์ ทานตวนิช⁴ ได้กล่าวถึงความเชื่อของมนุษย์ไว้ว่า ความเชื่อเกิดขึ้นได้เนื่องจากมนุษย์แต่ละท้องถิ่นมีปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อชีวิตถึงคราววิบัติ เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านั้นเกินความสามารถที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้ มนุษย์จึงคิดว่าน่าจะมีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น มนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับ โดยเชื่อว่า ถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจเหนือธรรมชาติพอใจจะช่วยให้อภัย และเมื่อพ้นภัยก็ยินดีแสดงความกตัญญูทดแทนด้วยการเช่นสรวงบูชาหรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

ณรงค์ ศรีสวัสดิ์⁵ มีความเห็นสอดคล้องกับข้างต้นว่า การยึดมั่นเชื่อถือในสิ่งต่าง ๆ อาจมีมูลเหตุจากหลายประการ ที่สำคัญคือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ความผูกพันอยู่กับความผิดปกติของฤดูกาล สิ่งแวดล้อมเหล่านี้ทำให้มนุษย์เกิดความอบอุ่นใจและเป็นที่พักทางใจ

ความเชื่อมีพื้นฐานมาจากความต้องการของมนุษย์ในการที่จะอยู่รอดปลอดภัยและมีความสุข อารมณ์ความรู้สึกถึงความไม่มั่นคงในการดำรงชีวิตนั้นเรียกว่า ความกลัว ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้มนุษย์ต้องหาที่ยึดเหนี่ยวให้เกิดความมั่นใจว่า ตนจะอยู่รอดปลอดภัยและมีความสุข ก่อนมีศาสนาก็ยึดถือเอาผีบางเทวดาเป็นที่พึ่ง เมื่อมีศาสนาก็ยึดเอาคำสั่งสอนของศาสดามาปฏิบัติ การยินยอมปฏิบัติตามสิ่งที่ตนยึดมั่นนั่นเองเรียกว่าความเชื่อ แล้วความเชื่อนั้นก็ถูกส่งทอดต่อกันมายังรุ่นลูก หลาน เหลน หรือจากครูสู่ศิษย์ ส่วนมากเป็นการถ่ายทอดกันแบบปากต่อปาก ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาในด้านดนตรีประจำถิ่นของชาวไทยใหญ่ก็มีพื้นฐานมาจากความเชื่อของคนในสังคมของท้องถิ่นนั้น โดยมีอิทธิพลมาจากความเชื่อในเรื่องผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติอื่น ๆ ผวนกับความเชื่อตามหลักปฏิบัติทางศาสนา หลักอันเป็นที่ยึดเหนี่ยวของชาวไทยใหญ่ ได้แก่ พระพุทธศาสนา ดังนั้น รูปแบบของประเพณีและพิธีกรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีจึงสะท้อนถึงความเชื่อแบบผสมผสานที่พบเห็นได้ ในขั้นตอน

² จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : ๒๒.

³ ภิญโญ จิตต์ธรรม ๒๕๑๘ : ๕๕-๗๒. อ้างถึงใน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : ๒๒.

⁴ ทัศนีย์ ทานตวนิช ๒๕๒๓ : ๑๐๖. อ้างถึงใน เล่มเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁵ ณรงค์ ศรีสวัสดิ์ ๒๕๒๕ : ๑๐. อ้างถึงในเล่มเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ของพิธีกรรมไหว้ครู การกล่าวบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ศิลปินเลื่อมใสศรัทธา ตลอดจนเครื่องบูชาซึ่งมีนัยแห่งความสำคัญตามความเชื่อฝังอยู่ด้วย^๖

ความสำคัญของดนตรีในวิถีชีวิตชาวไทใหญ่รัฐชาน รวมทั้งพิธีกรรมและความเชื่ออันเกี่ยวเนื่องกับการสืบทอดดนตรีนี้ควรค่าแก่การศึกษาและอนุรักษ์ รวมทั้งเปรียบเทียบกับดนตรีและวิถีของชาวไทใหญ่ในประเทศไทยเพื่อให้ได้รู้ถึงที่มา พิธีกรรมความเชื่อ การปรับเปลี่ยน และการพัฒนาอื่น ๆ อันจะช่วยดำรงวัฒนธรรมดนตรีนี้ไว้ต่อไป

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาวัฒนธรรมดนตรีไทใหญ่ในรัฐชาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ดำเนินการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและการสืบค้นข้อมูลจากการสัมภาษณ์ศิลปินระหว่างวันที่ ๙-๑๘ มีนาคม ๒๕๕๗ ณ เมืองสีป้อ สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

การเก็บข้อมูลกระทำได้ด้วยการสัมภาษณ์ศิลปินประจำหมู่บ้าน คณะศิลปิน ครูภูมิปัญญา พระภิกษุผู้เกี่ยวข้องในการจัดพิธีกรรม และคนท้องถิ่นอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้เรื่องดนตรีไทใหญ่โดยเน้นศึกษาในเรื่องพิธีกรรมในการเรียนรู้และการถ่ายทอด ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งขั้นตอนการบรรเลงดนตรีและการแสดง ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

๕.๒ บทสัมภาษณ์ศิลปินดนตรีไทใหญ่

๕.๒.๑ ศิลปินกลอง

๑. เจ้าายออ่อน

ภาพที่ ๑ เจ้าายออ่อน

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

^๖ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : ๒๕.

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

เจ้าชายอ่อน นามจริง จายทวยเต็ง หรือเจ้าแสงเขียว อายุ ๓๑ ปี อยู่หมู่บ้านจ้งคำ(ปักจ้งคำ) เมืองสี่อ เกษเป็นช่างทำทองรูปพรรณ ปัจจุบันเป็นคนทรงผู้ประกอบพิธีกรรมในงานแสดงต่างๆ และเป็นผู้อุปถัมภ์คนตรีไทใหญ่โดยเฉพาะกลอง ชาวบ้านเรียกเจ้าชายอ่อน (เจ้าชายน้อย) เนื่องจากเชื่อว่าเป็นเจ้าเมืองสี่ปักกลับชาติมาเกิด เจ้าเมืองสี่ปักที่ล่วงลับไปแล้วมี ๗ องค์ เจ้าชายอ่อนเป็นองค์เดียวที่กลับชาติมาเกิดเป็นมนุษย์ เจ้าเมืองอีก ๖ องค์ก่อนหน้านี้ไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นพรหมบ้าง หรือองค์หนึ่งไปเป็นผีเจ้าประจำสถานที่บ้าง เจ้าชายอ่อนเป็นที่เคารพนับถือเนื่องจากมีความสามารถพิเศษด้านเข้าทรงทำนายอดีตและอนาคตได้แม่นยำ

วิธีการเข้าทรงของเจ้าชายอ่อนมิใช่วิธีเข้าผี แต่เป็นการนั่งสมาธิให้เห็นความเป็นมาในอดีตหรือเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตแล้วจึงบอกกล่าวทำนายแก่ผู้มาปรึกษา เจ้าชายอ่อน มีคติในการทำนายคืองดเว้นการบอกเล่าเรื่องราวที่บั่นทอนกำลังใจผู้ฟังแม้จะเป็นเรื่องจริงก็ตาม โดยท่านจะพูดเลี่ยงไปในทางที่ดีเสีย หากมีผู้ป่วยหรือถูกคุณไสยมาให้รักษา เจ้าชายอ่อนจะนั่งสมาธิตรวจดูก่อน หากผู้นั้นยังไม่หมดเวรกรรม ท่านก็จะยังไม่ช่วยเหลือ จนกว่าจะถึงเวลาที่หมดเวรแล้วจึงกลับไปช่วยรักษา

เจ้าชายอ่อนกล่าวถึงเรื่องนกกั้งกะหระ^๑ว่าเป็นสัญลักษณ์ของศิลปะชั้นสูงของไทใหญ่ จึงสมควรอนุรักษ์ไว้ให้อยู่คู่เผ่าพันธุ์ และให้คนรุ่นหลังรู้จักความเป็นมาของนกในตำนานนี้

ในงานเทศกาลต่าง ๆ เจ้าชายอ่อนมักจะเป็นผู้ถูกขยี้ยามและประกอบพิธีอัญเชิญเทพในงาน นอกจากท่านจะช่วยเหลือดูแลงานพิธีแล้ว ท่านยังนำกลองและมอ (ฆ้อง) ไปบรรเลงด้วย กลองบางชนิดใช้เฉพาะในงานบางอย่าง เช่น กลองเปียวจะใช้เฉพาะในงานปอยหลวง (งานวัด, งานทำบุญวัด) เชื่อกันว่า หากตีกลองเปียวหรือกลองคู้ม แล้วจบด้วยการกล่าวคำ สาธุ จะช่วยให้พ่อแม่หรือบรรพบุรุษที่อยู่ในรกรกพ้นจากที่นั่นได้ งานอื่น ๆ ที่ใช้กลองเปียวคือ งานปอยกลองมู (ปอยกลองหมู) งานศพพระภิกษุชั้นผู้ใหญ่ งานพระศพเจ้าเมือง เรียกได้ว่า กลองเปียวจะตีในงานใหญ่หรืองานศพบุคคลสำคัญของท้องถิ่นเท่านั้น ในปักจ้งคำนี้มีผู้เล่นกลองเปียวอยู่เพียงคนเดียว ชื่อคณะกุ่มป้อแม่ (กลุ่มพ่อแม่) และในรัฐชานทั้งรัฐมีคณะกลองเปียวเพียง ๒-๓ คณะเท่านั้น ดังนั้น ด้วยประสงค์จะอนุรักษ์วัฒนธรรมดนตรีไทใหญ่ เจ้าชายอ่อนจึงซื้อกลองกันยาวบริจาคตามหมู่บ้านต่าง ๆ หลายหมู่บ้านเรื่อยมาจนปัจจุบันเป็นเวลา ๘ ปีแล้ว เจ้าชายอ่อนกล่าวว่า การประโคมกลองก็คล้ายเป็นการส่งบุญส่งกุศล ท่านสนับสนุนการตีกลอง เนื่องจากในอดีตชาติขณะท่านเกิดเป็นผี เคยได้ยินเสียงกลองที่มีผู้ตีอุทิศส่งกุศลไปให้ ชาตินี้จึงมีดำริจะจัดตั้งหอคีตะ (หอดุริยางค์) ณ ตำแหน่งที่พำนักของท่านด้วย

^๑นกกั้งกะหระเป็นสัตว์หิมพานต์ในจินตนาการของชาวไทใหญ่ที่ออกมาพ่อน้ำต้อนรับพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสด็จลงจากดาวดึงส์ในวันออกพรรษา พ่อนนกกั้งกะหระเป็นการแสดงอันเป็นเอกลักษณ์ของไทใหญ่ ผู้แสดงจะแต่งกายเลียนแบบนกยูงกรีดกรายรำยรำ ถ้าเป็นชายแต่งกายเป็นนกตัวผู้เรียกว่า กั้งกะหระ) กินรา (ถ้าเป็นหญิงแต่งกายเป็นนกตัวเมียเรียกว่า กั้งกะหรี) กินรี (แต่ในภาษาเรียกทั่วไปเรียกว่า รา กั้งกะหระ มีความหมายว่าร้านกทั้งหญิงและชาย

^๒ปอยมาจากภาษาพม่า หมายถึง งานฉลองงานพิธี

^๓กลองเปียวคือ กลองที่มีลักษณะคล้ายกลองกันยาวแต่สั้นกว่า มีขนาดใกล้เคียงกับกลองยาวของไทยภาคกลาง

ภาพที่ ๒ เจ้าชายอ่อนในพิธีฉลองพระธาตุ

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุญกร บินทสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

เจ้าชายอ่อนจะจัดงานบุญขึ้นเสมอ ๆ โดยเริ่มจัดมาเป็นเวลา ๒ ปีแล้ว แต่ครั้งมีผู้คนที่นับถือศรัทธา มาร่วมงานจำนวน ๕๐-๖๐ คน สถานที่จัดงานคือเรือนพักหรือที่เรียกว่า คำนักรซึ่งมีผู้สร้างมอบให้เป็นที่พักของท่าน เหตุที่เจ้าชายอ่อนมาพำนักที่หมู่บ้านแห่งนี้ก็เนื่องจากชาวบ้านเชิญมาเป็นผู้ดำเนินการทำบุญ เพื่อสร้างความสงบร่มเย็นแก่บ้านเมือง ชาวบ้านที่มาหาเจ้าชายอ่อนเพื่อมาขอผูกขวัญ มักจะมอบข้าวของ เงินทองเป็นของตอบแทน ซึ่งมีมูลค่ามากถึงปีละประมาณ ๒๐๐ ล้านจัต (ประมาณ ๖,๖๐๐,๐๐๐ บาท) ซึ่งท่านก็จะนำเงินที่ได้ไปทำการกุศล เช่น สร้างวัด ใน พ.ศ. ๒๕๕๘ ท่านมีโครงการจะสร้างวัด ๔ แห่งด้วยงบประมาณ ๘๐๐ ล้านจัต (ประมาณ ๒๖ ล้านบาท) และให้เสร็จในปีเดียวกันนั้น เจ้าชายอ่อนถือเพศพรหมจรรย์ ไม่แต่งงาน เพราะได้ตั้งสัจจะไว้เช่นนั้น ทุกปีเจ้าชายอ่อนจะจัดงานทำบุญวันเกิด นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาสดาอานวยพร ในวันนั้น ท่านจะสวมใส่เสื้อผ้าชุดพิเศษอันเป็นชุดที่ตัดเย็บเสร็จในวันเดียว ด้วยฝีมือของผู้เฒ่าผู้แก่ที่รักษาศีล เจ้าชายอ่อนได้รับความนับถือศรัทธาจากชาวบ้านมาก ท่านเคยได้รับพัชยศที่มอบให้ผู้ที่คุณงามความดีแก่บ้านเมืองถึง ๓ ครั้ง นอกจากนั้น ชาวบ้านก็ยังนำข้าวปลาอาหารบรรจุในภาชนะอย่างดี เช่น ภาชนะเงิน มามอบให้ท่าน โดยเชื่อว่า หากเจ้าชายอ่อนได้มีกินอย่างอุดมสมบูรณ์แล้ว ความอุดมสมบูรณ์นั้นก็จะสะท้อนกลับไปสู่เจ้าของอาหารด้วย ทั้งยังเคยมีผู้นำของขวัญราคาแพง และแม้กระทั่งรถยนต์มามอบให้ด้วย

เจ้าชายอ่อนบอกเล่าถึงการทำกลองกันยาว¹⁰ ว่าต้องมีการหาวันและฤกษ์ที่เป็นมงคล อุปกรณ์ที่ใช้ทำกลองและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ จะต้องเป็นของใหม่ทั้งหมด นิมนต์พระสงฆ์มาสดาทำพิธีเพื่อเป็นสิริมงคล เมื่อทำกลองเสร็จจะใส่หัวใจกลองคือทับทิมสีแดง ๑ ผลเข้าไปในกลองทุกลูก ตัวกลองกันยาวมิได้

¹⁰พรประพิตร เผ่าสวัสดิ์ อธิบายถึงกลองกันยาวไว้ว่า “กลองกันยาวเป็นกลองชิงหนังวัวของชาวไทใหญ่ มีรูปทรงคล้ายกลองยาวที่พบในภาคกลางของประเทศไทย แต่มีขนาดใหญ่กว่า มีความสูงโดยเฉลี่ย ๗๐ นิ้ว หน้ากลองขนาดประมาณ ๑๒ นิ้ว ชิงหนังหน้าเดียว ใช้สายสะพายคล้องคอ ดีด้วยมือเปล่าทำจังหวะทั้งมือซ้ายและมือขวา” (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : ๗๑)

มีการลงยันต์แต่อย่างใด ก่อนนำกลองมาเล่นจะต้องตั้งขันไหว้ มีเครื่องบูชาพร้อมเงินบูชาจำนวนตามกำลัง
ใส่ลงในขัน ไม้ที่ใช้ทำกลองกันยาวคือ ไม้กาง เป็นไม้เนื้ออ่อน ไม้กาง ๑ ต้นสามารถนำมาทำกลองกันยาวได้
๑๐ ลูก

พิธีกรรมและความเชื่อ

เจ้าชายอ่อนเชื่อเรื่องนางสุรศติว่าเป็นผีที่มีความสำคัญกับวิชาการต่าง ๆ แต่ปัจจุบัน ความเชื่อนี้ได้ถูก
ละเลยหลงลืมไปเสียมากแล้ว

ในด้านพิธีกรรมของคนทรงนั้น คนทรงจะมีเครื่องบูชาและขันธ ๕ อันประกอบด้วย

๑. เทียนหอม ๕
๒. รูป
๓. เมี่ยง(ใบชาหนึ่งและหมัก)
๔. กล้วย ๕ หวี
๕. มะพร้าว
๖. ใบดวง (ประจำวันจันทร์และวันอังคาร ซึ่งเป็นวันของทุกคน)
๗. เงิน

เจ้าชายอ่อนมีความเชื่อส่วนตัวว่า ดาวเคราะห์ประจำวันทั้ง ๗ ที่หมุนอยู่รอบโลกจะบอกชะตาชีวิต
ของผู้คนได้ในทุกช่วงอายุ และหากประสบอุปสรรค ก็อาจจัดพิธีทำบุญขึ้น ช่วยให้ความขัดข้องนั้นคลายลง
ได้โดยเร็ว (จายทวยเต็ง, สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗)

๒. ผู้ใหญ่บ้านจ่าม

ภาพที่ ๓ ผู้ใหญ่จ่าม

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

ผู้ใหญ่จ๋ามหรือเมืองจ๋าม อายุ ๕๔ ปี หัวหน้านางกลอง ชื่อตัวคือ จ๋าม มีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน โหหม่อ ตำบลบ่อโจ้ เมืองลีปอ คำว่า “เมือง” หมายถึง ผู้ใหญ่บ้าน จึงเรียกกันว่า เมืองจ๋าม ผู้ใหญ่จ๋ามเรียนดนตรีด้วยใจรัก ได้แรงบันดาลใจจากการเห็นผู้เฒ่าผู้แก่เล่นดนตรีตามงานต่าง ๆ และเรียนรู้โดยผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านั้นแนะนำ

ผู้ใหญ่จ๋ามกล่าวถึงเสียงของกลองว่ามีอยู่ด้วยกันหลายเสียง จังหวะที่ใช้ดีมีอยู่ ๒ จังหวะ คือ จังหวะ กลองเข้าปอย และจังหวะกลองรับแขกหรือ กลองหม่านต๊ะ จังหวะกลองเข้าปอยคือ จังหวะกลองที่ดีใน ขบวนแห่เข้าสู่งานปอย และตีประกอบการฟ้อนเจิง¹¹ และฟ้อนนก เป็นจังหวะดีที่ไม่ช้าไม่เร็ว ส่วนจังหวะ กลองหม่านต๊ะจะตีช้า ๆ งานที่นำกลองไปตีจะเป็นงานมงคล เช่น งานวันชาติ งานปอยพระธาตุ งานยก ฉัตร งานปอยเข้าหว่าปอยออกหว่า (งานเข้าพรรษาและงานออกพรรษา) งานปอยส่งลอง งานปอยจำดี (ประเพณีการขนทรายเข้าวัดเพื่อก่อเจดีย์ทรายในวันวิสาขบูชา) และงานปอยปีใหม่ใดโดยจะไม่นำไปตีใน งานอัมมงคลเลย

ส่วนกลองมองเซิง¹²หรือกลองสองหน้านั้นเป็นเครื่องดนตรีที่หาได้ยาก ที่รัฐชานนั้นเรียกได้ว่าแทบ จะไม่มีแล้ว

ก่อนการเล่นไม่ต้องไหว้ครู นักดนตรีบางท่านก็เพียงแต่ยกมือไหว้ก่อน แต่บางท่านก็ลงมือเล่นเลย ที่เดียว

ในรัฐชานนั้น หมู่บ้านหนึ่งจะมีกลอง ๑ ชุด และตามบ้านผู้มีฐานะก็จะซื้อเก็บไว้เป็นส่วนตัวด้วย เช่นกัน ผู้ตีกลองต้องแต่งตัวให้เรียบร้อย ชายต้องสวมกางเกง ห้ามนุ่งโสร่ง

ที่บ้านโหมหม่อนี้มีพิธีไหว้ผีเจ้าเมือง โดยทำพิธีที่ศูนย์รวมชุมชนคือ วัด หรือบ้านผู้ใหญบ้าน

¹¹ ฟ้อนเจิงเป็นการฟ้อนแบบมือเปล่าที่มีลักษณะอันเนื่องด้วยการต่อสู้ มีทั้งการต่อสู้เพื่อป้องกันตัวและการต่อสู้ที่ต้องการผลแพ้ชนะกัน คำว่า “เจิง” หมายถึง “เชิง” ฟ้อนเจิงก็คือการฟ้อนที่มีลวดลายหรือชั้นเชิงในการต่อสู้นั่นเอง แต่เดิมคงจะเป็นการต่อสู้ที่ใช้อาวุธในชีวิตประจำวันจริง ๆ หรือใช้ต่อสู้ในการรบหรือการทำสงครามกัน ซึ่งต้องอาศัยชั้นเชิงความสามารถ เพราะเป็นการต่อสู้แบบประชิด ตัวด้วยมือเปล่าและด้วยอาวุธ ต่อมาความจำเป็นในการต่อสู้เช่นนั้นหมดไป จึงนำเจิงนั้นมาใช้เพื่อแสดงความสวยงามในการฟ้อนเป็น สำคัญและใช้ในโอกาสต่าง ๆ

¹² กลองมองเซิงเป็นกลองไทใหญ่ จึงด้วยหนังทั้ง ๒ หน้า มีสายหนังโยงเร่งเสียง รูปร่างคล้ายตะโพนมอญ ไม่มีขาตั้ง แต่มีสายร้อยสำหรับ คล้องคอเวลาตี “มอง” แปลว่า ม้อง และ “เซิง” แปลว่า ชุด กลองมองเซิง จึงหมายถึงกลองที่ใช้ฆ้องเป็นชุด

นักดนตรีในวงกลองของผู้ใหญ่จ๋าม

๑. ลุงคำหะมะ อายุ ๕๕ ปี ตีกลอง
๒. ลุงจิ้งตะ อายุ ๔๕ ปี ตีฉาบ
๓. ลุงช่างเกี้ยว อายุ ๔๕ ปี ตีมอง
๔. นักดนตรีทั้งสามเรียนดนตรีด้วยตนเองแบบครูพักลักจำ

พิธีกรรมและความเชื่อ

พิธีไหว้ผีเจ้าเมือง¹³ จัดขึ้นเพื่อเป็นการขอบคุณและขอให้ผีเจ้าเมืองช่วยปกป้องรักษาให้บ้านเมืองมีแต่ความสงบสุข และจัดเฉพาะเมืองที่ในอดีตเคยมีเจ้าเมืองไทใหญ่ปกครอง ซึ่งในรัฐชานมีอยู่เพียง ๒-๓ แห่งเท่านั้น พิธีไหว้ผีเจ้าเมืองที่มีชื่อเสียงคือ งานพิธีในภาคเหนือของรัฐชาน พิธีนี้จัดที่บ้านผู้ใหญ่ว้าน ในวันสุกดิบมีการตีกลองถวายผีเจ้าเมือง เพื่ออัญเชิญผีเจ้าเมืองมาดูแลทุกข์สุขของผู้มาร่วมงาน เนื่องจากเป็นงานของทั้งเมืองหรือทั้งภาค จึงมีผู้คนมาร่วมงานมากมาย เครื่องบูชาที่จัดถวายผีเจ้าเมือง มีดังนี้

๑. ข้าวมัน¹⁴
๒. ขนมหาว ขนมหาง (ขนมหันตหนึ่งซึ่งชาวบ้านทำขึ้นเอง จัดเป็นเครื่องบูชาที่จำเป็น)
๓. ปลาแห้ง
๔. หมู
๕. ไก่
๖. ลูกอม ขนมหวาน-เค็ม
๗. ธงสีขาว ธงสีแดง (ธงสีขาวเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า ส่วนธงสีแดงเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมือง ธงทั้ง ๒ สีนี้จะปักตามรายทางที่มาสู่งานด้วย) (ผู้ใหญ่ว้านจ๋าม, สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗)

¹³ วัระพงษ์ มีสถาน กล่าวไว้ในสารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ว่า ชาวไทใหญ่นับถือเทพหรือผีเจ้าเมืองซึ่งมีสถานภาพแบบเดียวกับเทพารักษ์ประจำหมู่บ้าน เพราะชาวไทใหญ่เชื่อมาแต่ดั้งเดิมว่า เมื่อเจ้าฟ้าหรือหัวหน้ากลุ่มเสียชีวิต วิญญาณก็จะขังวนเวียนคุ้มครองดูแลชาวบ้านอยู่เสมอ ดังนั้น ชุมชนไทใหญ่ที่จัดตั้งเป็นหมู่บ้านมักมีวัด และบริเวณที่ใกล้กับวัดมักมีหอเจ้าเมือง ซึ่งมีลักษณะเป็นเรือนขนาดเล็ก (มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๐๐๑ : ๑๕)

¹⁴ วัระพงษ์ มีสถาน อธิบายไว้ในสารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ว่า ขนมห ภาษาไทใหญ่เรียกว่า ข้าวมัน ในวัฒนธรรมไทใหญ่ไม่นิยมรับประทานขนมหลังมื้ออาหารประจำวัน แต่จะมีขนมในพิธีงานบุญหรืองานเทศกาลตามประเพณี ขนมหต่าง ๆ เช่น ข้าวมันโยย ขนมหรูปทรงคล้ายกำไลข้อมือ...ข้าวมันลากเต้า หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สาละพู เป็นขนมแป้งขาวคล้ายขนมโก๋...ข้าวมันอะละหว่า ขนมหทำจากแป้งหมี่กวนกับน้ำตาล..." (มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๐๐๑ : ๒๗)

๓. ป่าจางล่าย

ภาพที่ ๔ ป่าจางล่าย

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุญกร บินทสันต์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

ป่าจางล่าย อายุ ๗๒ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๓๐๐ หมู่ ๑๐ ป้อมกันจาด ตำบลรอบเวียง เมืองสีป้อ ป่าจางล่าย เป็นหัวหน้าคณะกลองไตซอนหญิงชื่อคณะจงกางเวียง ท่านเกิดที่เมืองซอน ซึ่งอยู่ในคุนหมิง ประเทศจีน ปัจจุบันอพยพหนีภัยคอมมิวนิสต์จากเมืองซอนตั้งแต่สมัยเหมาเจ๋อตุงปกครองจีนมาอยู่ที่เมืองสีป้อได้ ๕๓ ปี แล้ว ป่าจางล่ายเล่นดนตรีได้แล้วตั้งแต่อยู่เมืองซอน และบรรดาคณะกลองในวงก็คือหญิงวัยเดียวกันที่อพยพมาจากเมืองซอนเช่นเดียวกัน และเล่นดนตรีกัน ได้แล้วทั้งนั้น การตีกลองเป็นวัฒนธรรมที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตชาวซอน พบเห็นได้ทั่วไป คนไต่มาจากถิ่นใดก็เรียกชื่อถิ่นที่มาต่อท้าย เช่น คนไต่ที่มาจากเมืองซอนเรียกว่า ไตซอน คนไต่ที่มาจากเมืองม่าว เรียกว่า ไตม่าว นอกจากนั้นก็มีไต่อื่น ๆ เช่น ไตเหนือ ไตหลวง ในเมืองสีป้อมีชาวไตซอนและไตม่าวอยู่รวมกันกว่าร้อยละ ๗๐ ชาวไตแต่ละกลุ่มจะมีสำเนียงการพูดที่แตกต่างกัน ถ้อยคำในภาษาได้รับอิทธิพลจากพม่าบ้าง เช่น คำ "ซุมซอง" แปลว่า กินข้าว ซุม มาจากคำในภาษาพม่าว่า สโตง ซอง ก็เป็นคำในภาษาพม่า ภาษาท้องถิ่นเกี่ยวกับวิถีชีวิตและการทำไร่นามักจะเป็นภาษาดั้งเดิมของไทใหญ่ แต่หากเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนา และชนชั้นเจ้านายจะมีอิทธิพลพม่าเข้ามาปะปนอยู่มาก

ในวัฒนธรรมไตซอนมีการแสดงคล้ายลิเกจ๊าดไต เรียกว่า เจิง¹⁵ เรื่องที่แสดงส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับยุคปัจจุบัน เครื่องดนตรีที่ใช้คือ กลองจีจิง (เจิง เป็นแมลงชนิดหนึ่งอยู่บนต้นไม้ มูลตัวจึงใช้ติดหน้ากลอง จึงเรียกว่า กลองจีจิง)

¹⁵ ลุงหลู่ (ดูที่ คณะนักดนตรี : คณะจงกางเวียง) อธิบายว่า เจิงเมืองซอนเป็นการแสดงอย่างหนึ่ง มีลักษณะคล้ายจ๊ว มีเครื่องดนตรีประกอบ คือ แข่งฝ่าง มองฝ่าง ฉาบ ซ้องโหม่ง และกลองคุ่ม

ป้าจางล่าเริ่มฝึกดนตรีเองตั้งแต่อายุ ๑๕ ปี โดยเลียนแบบการแสดงที่เห็นจากคณะดนตรีต่าง ๆ ท่านสามารถเล่นเครื่องดนตรีกลอง มอ (หม่อง) และฉ้าง (ฉาบ) ได้ เครื่องดนตรีในวงซื้อมาจากเมืองจ๊อกแมเมื่อประมาณ ๑๘ ปีที่แล้ว เพื่อใช้แสดงในงานของชุมชน สมาชิกในวงมีประมาณ ๒๕ คน เป็นคนในหมู่บ้านทั้งหมด วงของป้าจางล่ามีแต่นักแสดงผู้หญิง จึงไม่มีพ่อนนทพ่อนโตซึ่งต้องใช้ผู้ชายพ่อน

ภาพที่ ๕ และ ๖ คณะกลองกันยาวหญิงของทางเวียง
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๖

คณะกลองกันยาวหญิงของทางเวียงของหมู่บ้านนี้ตั้งมาประมาณ ๑๘ ปี แต่กลองกันยาวของที่นี่มีขนาดเล็กกว่าทั่วไปเล็กน้อย การแสดงก็เป็นการรำแบบเฉพาะเรียกว่า ก้าจองก้อง คือการรำตามกลอง งานที่ได้รับเชิญไปแสดงมี เช่น งานปอยส่างลอง งานยกฉัตรพระธาตุ และงานวัดต่าง ๆ คณะของทางเวียงนี้ไม่เรียกเรื่องค่าตอบแทน แล้วแต่เจ้าภาพผู้เชิญ

ความไพเราะความสนุกสนานของวงของทางเวียงอยู่ที่เสียงกลอง ซึ่งจะมีกลองก็ใบก็ได้ไม่จำกัด แต่ฉาบจะมีไม่เกิน ๓-๔ ใบ จังหวะกลองนั้นก็ได้ดีพร้อมกัน ต่างคนต่างตีตามจังหวะของตนเองซ้อนกันไป

ป้าจางล่าได้ถ่ายทอดการเล่นดนตรีสู่ลูกหลาน ซึ่งพบว่าเด็กยังคงสนใจเรียนรู้ จึงเชื่อว่า การเล่นกลองกันยาวของไทยใหญ่จะยังไม่สูญหายไปในอนาคตอันใกล้

ภาพที่ ๗ และ ๘ ป้าจางล่าและคณะ
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗

พิธีกรรมและความเชื่อ

ป้าจางล่าเชื่อว่า การเล่นดนตรีของวงจางกวงเวียงมิใช่เพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่ถือเป็นการทำบุญอย่างหนึ่งด้วย เนื่องจากการแสดงแต่ละครั้งนั้นได้รับการเชิญไปแสดงในงานบุญ ซึ่งก็เสมือนได้ร่วมทำบุญกับเจ้าภาพด้วย

ก่อนเรียนดนตรีไม่มีพิธีตั้งขันครู¹⁶แต่อย่างใด ผู้ที่ต้องการเรียนก็มาเรียนได้ทันที และก่อนแสดงก็ไม่ต้องตั้งขันครูเช่นกัน (จางล่า, สัมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗)

๔. พ่อครูจ่ามเอ

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

พ่อครูจ่ามเออายุ ๖๑ ปี อยู่บ้านไม่มีเลขที่ หมู่ ๕ บ้านจ่ามคำใต้ เมืองสีป้อ พ่อครูเรียนตีกลองโดยวิธีครูพักลักจำตั้งแต่อายุประมาณ ๑๑-๑๒ ปี โดยฝึกกลองเป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรก และต่อมาก็ยังฝึกเล่นดนตรีชนิดอื่น ๆ ด้วยตนเองเช่นกัน พ่อครูเข้าพิธีรับขันไหว้ครู¹⁷เมื่ออายุได้ ๓๘ ปี

¹⁶ขันครู คือ พานใส่เครื่องบูชาครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา บุษกร บินทสันต์ อธิบายไว้ในแผนงานวิจัยผู้สูงอายุกับคลังทรัพยากรภูมิปัญญาไทยด้านดนตรีไทใหญ่ ภาคเหนือ (จังหวัดเชียงราย)ว่า ขันครูหรือที่เรียกเป็นภาษาไทยว่า เฝ็นคู่ ประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ คือ กลววย มะพร้าว ข้าวเปลือก ข้าวสาร น้ำส้มป่อย เหล้า ไก่ต้ม ผ้าขาว ธง (จกจำ) กรวยดอกไม้วี รูป เทียน เบี้ย หมาก และเงิน ซึ่งอาจมีชนิดและจำนวนต่าง ๆ กันไปในแต่ละครูแต่ละสำนัก (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : ๖๑๓๐)

¹⁷ขันตั้งหรือขันครู คือ เครื่องบูชาครูบรรจุอยู่ในพาน การยกขันตั้งสามารถทำได้ใน ๒ กรณี คือ การมอบตัวเป็นศิษย์ และการยกขันตั้งก่อนการทำการกิจกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับขันตั้งหรือขันครูนั้นมีอยู่ในงานฝีมือและงานช่างทั้งหลาย เป็นต้นว่า ช่างต๋อง (ช่างแกะสลัก) ช่างฟ่อน ช่างไม้ นักดนตรี (ช่างม่วน) ฯลฯ วิชาชีพหรือวิชาฝีมือเหล่านี้ต้องมีครูเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ และมีครูเป็นเจ้าของวิชานั้น ๆ อาจเป็นครูปัจจุบัน หรือครูที่ล่วงลับไปแล้ว (<http://ich.culture.go.th/index.php/th/ich/performing-arts/236-performance/307-----m-s>)

พ่อครูจ๋ามเอใช้ชีวิตปกติเช่นชาวบ้านทั่วไป กระทั่งได้เดินทางไปนั่งกรรมฐานที่พระธาตุอินทร์คำ แล้วเกิดนิมิตว่ามีเทพลงมาบอกให้ท่านสั่งสอนและปรุ้งยารักษาชาวบ้านที่เจ็บป่วย และนับแต่นั้นมาพ่อครูไม่เคยดื่มเหล้าหรือกินเนื้อหมูอีก เนื่องจากเป็นสิ่งที่ต้องห้ามตามความเชื่อของท่าน

พ่อครูมีศิษย์แต่เฉพาะผู้ที่มาเรียนเรื่องยาและการรักษาผู้ป่วย ส่วนบุตรของพ่อครูไม่มีคนใดสืบทอดเรื่องดนตรี

พิธีกรรมและความเชื่อ

หิ้งบูชาของพ่อครูมีขันไหว้ ๓ ขัน ขันกลางเป็นขันไหว้พระพุทธรูป ขันข้างเป็นขันไหว้วิชาขันหนึ่ง ขันไหว้พระนางสุรสีขันหนึ่ง กับทั้งยังมีพระพุทธรูปเจ้าเมืองทั้ง ๕ องค์ซึ่งเป็นที่นับถือบูชามากในถิ่นนี้ด้วย ในขันบูชานั้นจะใส่เงินเอาไว้ทุกขัน จำนวนเงินตามประสงค์ เงินที่ใส่ไว้อาจนามาแบ่งใช้ได้โดยใช้เรื่องส่วนตัวส่วนหนึ่ง ใช้ทำบุญส่วนหนึ่ง เครื่องบูชาจะถูกเปลี่ยนให้ใหม่สวดอยู่เสมอ

การทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้ผู้มีเคราะห์ร้าย พ่อครูจะนำพระพุทธรูปทั้ง ๕ องค์บนหิ้งบูชาไปทำพิธีที่บ้านของผู้มีเคราะห์นั้น หลังจากทำพิธี ผู้นั้นจะอยู่สุขสบายไปอีก ๑ ปี

ข้อห้ามสำหรับผู้เล่นดนตรีคือ ห้ามข้ามเครื่องดนตรีเด็ดขาด เชื่อว่า หากข้ามเครื่องดนตรี เครื่องดนตรีนั้นจะแตกทันที (จ๋ามเอ, สัมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗)

๕. ครูถ่ายทอดหลวง

ภาพที่ ๕ ครูถ่ายทอดหลวง

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

ครูต่างจายหลวง อายุ ๗๐ ปี อดีตผู้ใหญ่บ้าน บ้านเวียงเก่า ตำบลชลบลัง เมืองสีป้อ ครูต่างจายหลวง เป็นหัวหน้าคณะกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน บ้านเวียงเก่า ตำบลชลบลัง เมืองสีป้อ บิดาชื่อนายดู มารดาชื่อนางเล ครูต่างจายหลวงเป็นบุตรคนที่ ๓ ในบรรดาพี่น้อง ๑๓ คน (สองคนแรกเสียชีวิตตอนครูต่างจายหลวงเกิด) ถัดมาคือ ลูกจายก่าหลังวัน ลูกวิ ป้าคำอ่อง (เสียชีวิตแล้ว) ส่างเกียน จ้ายก่า นางขาว นางล่า นางแสงน้อย ส่างกาง และนายจ้ายสายเอ พี่น้องในครอบครัวทุกคนเป็นนักดนตรี

ครูต่างจายหลวงเรียนดนตรีตั้งแต่ยังเด็ก แต่เป็นการเรียนแบบครูพักลักจำ กล่าวคือเมื่อนักดนตรีหยุดตีกลองและวางไม้ตีไว้ ครูก็จะหยิบมาหัด และเล่นได้เฉพาะกลองเพียงอย่างเดียว ครูต่างจายหลวงไม่มีศิษย์ เนื่องจากชาวไทใหญ่ที่นี้ส่วนใหญ่หัดกลองด้วยการเลียนแบบผู้ชำนาญหรือครูพักลักจำทั้งสิ้น ตามวัฒนธรรมไทใหญ่นั้น ทุกหมู่บ้านจะมีกลองและวงกลองประจำหมู่บ้าน ครูต่างจายหลวงจึงหวังให้เยาวชนรุ่นหลังสืบทอดวัฒนธรรมนี้ต่อไป

ภาพที่ ๑๐ และ ๑๑ ด้านซ้าย บ้านครูต่างจายหลวง ด้านขวา ครูต่างจายหลวงและภรรยา

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุญกร บินทสันต์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗

กลองของหมู่บ้านซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบันนั้น พระภิกษุชื่อ กอนตันฮญาด (มรณภาพแล้ว) แห่งวัดเวียงเก่า บ้านเวียงเก่า เป็นผู้ซื้อมาจากบ้านเวียงสา เมืองสีป้อ เมื่อประมาณ ๑๐ ปีที่แล้วในราคา ๓๐,๐๐๐ จัต (ประมาณ ๑,๐๐๐ บาทตามอัตราแลกเปลี่ยนปัจจุบัน) กลองนี้ทำจากไม้ซอกหรือไม้ฝักกุ่ม เมื่อแรกที่ซื้อมานั้นมีพิธีรับกลองด้วยข้าวตอกดอกไม้ หลังจากพระภิกษุกอนตันฮญาดมรณภาพ ครูต่างจายหลวงก็ได้นำกลองมาเก็บรักษาไว้เอง เพื่อใช้เป็นกลองส่วนรวมของหมู่บ้าน งานที่นำกลองไปแสดง เช่น งานปอยออกหว่า (งานออกพรรษา)

ภาพที่ ๑๒ และ ๑๓ ภรรยาครูต่างฉายหลวง
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗

พิธีกรรมและความเชื่อ

เมื่อเริ่มหัดกลองนั้น ครูต่างฉายหลวงมิได้ให้ไว้ครูก่อนเรียน เนื่องจากถือว่ากลองเป็นวัฒนธรรมของ
ชาติไทย ชาวไทใหญ่ทุกคนจึงควรหัดกลองได้

ครูต่างฉายหลวงกล่าวถึงครูสุรสติว่าเป็นครูผู้ให้แรงบันดาลใจในศิลปศาสตร์ทุกแขนง

บนหิ้งพระที่บ้านครูต่างฉายหลวงมีขันพระวางไว้ ขันพระก็คือขันครูที่จัดแล้วนำขึ้นถวายพระพุทธรูป
บูชาเพื่อมีความสุข ทำมาค้าขายดี เครื่องบูชาในขันจะเปลี่ยนใหม่เสมอ เช่น กล้วย หากสุกจนเหลืองแล้ว
ก็จะเปลี่ยนลงและจัดของใหม่ขึ้นแทน นอกจากนั้น ในขันยังมีเงินใส่ไว้ ๑,๐๐๐ จัด (ประมาณ ๓๐ บาท)
ด้วย เงินนี้เป็นสิ่งจำเป็นด้วยถือเป็นใจของขันครู

ภาพที่ ๑๔ และ ๑๕ ขันบูชาครู
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗

ข้อห้ามอย่างหนึ่งของนักกลองก็คือ ห้ามข้ามกลอง เพราะถือว่ากลองเป็นของสูง อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงสามารถตีกลองได้ ไม่มีข้อห้ามแต่อย่างใด (ต่างจากหลวง, สัมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗)

๖. จายหลวง

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

จายหลวง อายุ ๓๖ ปี เป็นลูกชายของต่างจายหลวง เป็นคนกลางในบรรดาพี่น้องทั้งหมด ๓ คน พี่สาวชื่อ อินั่ง และน้องสาวชื่อ ยิ่งหลวง จายหลวงมีวงกลองกันยาวชื่อ กลุ่มจายหลวง รับงานตีแห่งาน ฟ้อนนกฟ้อนเจิงกำลาย^{๑๘}

กลองกันยาวในวงชื่อมาจากเมืองกิ่งบ้านอำเภอราม ๕๐๐,๐๐๐ จัด (ประมาณ ๑๖,๕๐๐ บาท) สมาชิกในกลุ่มได้แก่

๑. นายซ้อหรั่ง คนตีฉาบ เป็นชาวเมืองยางคำเมืองซู เรียนฉาบกับครูแสงใส

๒. ค.ช.ใจเล็กคนเล่นโต (หัว) อายุ ๑๑ ปี เรียนอยู่ชั้นป. ๕

๓. ค.ช.ใจแรงคนเล่นโต (หาง) อายุ ๑๓ ปี เรียนจบชั้นป. ๔

การเรียนเต้นโตของใจเล็กและใจแรงนั้นเรียนแบบครูพักลักจำ เห็นผู้ใหญ่เล่นจึงเล่นตาม

๔. บุตรชายของจายหลวงฟ้อนโต^{๑๙}

(จายหลวง, สัมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗)

^{๑๘}กำ หมายถึง ฟ้อน กำลายเป็นการประยุกต์มาจากการต่อสู้ด้วยมือเปล่า หรือใช้ก้อนเป็นอาวุธ มาใช้ในการรำรำประกอบดนตรีเพื่อความสวยงาม ในสมัยก่อนคนเฒ่าคนแก่เรียกการกำลายว่า “กำหมอกตินหมอกมื่อ” ซึ่งท่านได้เล่าตำนานที่เกี่ยวกับการกำลายว่า องค์สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงเสด็จกลับจากโปรดพุทธมารดาบนสรวงสวรรค์ เมื่อพระพุทธเจ้ากลับคืนสู่โลกมนุษย์ ประชาชนต่างชื่นชมยินดีและจัดงานเทศกาลเฉลิมฉลองต่าง ๆ และในงานเทศกาล ซึ่งมีการกำลาย กำแลว กำโต ฟ้อนรำนกกิ่งกะหว่า ใช้ดนตรีกลองมอชิงและกองกันยาว การกำลายส่วนมากจะแสดงในช่วงเทศกาลสำคัญ เช่น ปอยเหลินสิบเอ็ด ช่วงที่กำลังแห่ของพารา

^{๑๙}โต เป็นสัตว์ ๔ เท้าในตำนาน หน้าขาวคล้ายควาย กำโตหรือฟ้อนโตมีผู้เชิด ๒ คนคล้ายกับการเชิดสิงโต โดยทำท่าเขื่องข่างและโยกไหวตัวไปตามเสียงจังหวะกลองและมอชิง

๗. ลุงปิ่นจิก๊ะ

ภาพที่ ๑๖ ลุงปิ่นจิก๊ะ

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

ลุงปิ่นจิก๊ะอายุ ๕๕ ปี อยู่บ้านเหล่าขุ่น ตำบลเหล่าขุ่น เมืองสืปอ ลุงปิ่นจิก๊ะเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ทั้งเป็นกรรมการวัดก้างหม่อมมา ๓๗ ปี ในอดีต ท่านเคยเล่นดนตรี แต่ไม่เคยเรียนจากครู ใช้วิธีฝึกด้วยตนเอง แบบครูพักลักจำ ลุงปิ่นจิก๊ะเคยสอนดนตรีให้เด็ก ๆ ในหมู่บ้าน สถานที่สอนก็คือลานหน้าบ้าน

ลุงปิ่นจิก๊ะมีกลอง ๒ ชุด ชุดหนึ่งซื้อจากสืปอ เป็นกลองที่ทำขึ้นที่บ้านฮ่างย เมืองกิ่ง ราคาชุดละ ๕๕๐,๐๐๐ จัต (ประมาณ ๑๘,๐๐๐ บาท) ประกอบด้วยมอมและกลองก้นยาว อีกชุดหนึ่งซึ่งเป็นชุดเล็กซื้อจากบ้านคายตันฮง เมืองจ็อกแมเมื่อ ๑๕ ปีก่อน ราคา ๓๕๐,๐๐๐ จัต (ประมาณ ๑๑,๕๐๐ บาท) กลองก้นยาว ที่มีอยู่ส่วนใหญ่เป็นสีดำ กลองก้นยาวถือเป็นสัญลักษณ์ของชาวไทใหญ่ ที่ไหนมีคนไทใหญ่ที่นั่นจะต้องมี กลองก้นยาว และลุงปิ่นจิก๊ะจะนำวงกลองไปแสดงตามงานต่าง ๆ เช่น งานปอยส่างลอง ปอยเดือน^{๒๐} ปอย สงกรานต์

^{๒๐}ปอยเดือน หรืองานประเพณีประจำเดือนต่าง ๆ ของชาวไทใหญ่สามารถเรียงลำดับตามเดือนตั้งแต่เดือน ๑ (ชาวไทใหญ่หมายถึงเดือน ธันวาคม) ไปจนถึงเดือน ๑๒ ซึ่งตรงกับเดือนพฤศจิกายน มีรายละเอียดพอสังเขปคือ เดือน ๑ วันขึ้นปีใหม่, เดือน ๒ ถือว่าเป็นเดือนก่าจะไม่จัดงาน, เดือน ๓ ปอยข้าวยาฏี (ข้าวน้ำอ้อย), เดือน ๔ ปอยตะปองปอย (งานสิ้นปี), เดือน ๕ ปอยซอนน้ำ (สงกรานต์), เดือน ๖ ซอนน้ำ ตันโพธิ์, เดือน ๗ ไม่มีงานบุญ, เดือน ๘ ปอยเข้าหว่า (เข้าพรรษา), เดือน ๙-๑๐ ตานหอมโต๋ (การทำทานด้วยการทำอาหารถวายพระช่วงเข้าพรรษา), เดือน ๑๑ ปอยออกหว่า (ออกพรรษา), เดือน ๑๒ ปอยกินข้าวใหม่ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : ๑๒-๑๓)

พิธีกรรมและความเชื่อ

ลุงปั้นจ๊กตะเคยไหว่เฝินครูสุรสติหรือขึ้นขันครู ซึ่งท่านเชื่อว่า พิธีนี้กระทำครั้งเดียวก็ถือว่าพอนอกจากนั้น ลุงปั้นจ๊กตะเคยกินางสุรสติโดยมีพ่อหมอมาทำพิธีให้ที่บ้าน พิธีการกินาง²¹นี้กินได้ทั้งอ่างดิบและอ่างเผา ซึ่งท่านเคยกินมาแล้วทั้ง ๒ ชนิด แล้วแต่พ่อหมอจะจัดให้ บุตรชายของลุงปั้นจ๊กตะซึ่งโยกย้ายไปอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย ก็เคยกินอ่างครั้งหนึ่งเช่นกัน

เครื่องบูชาในเฝินครูตามความเชื่อของลุงปั้นจ๊กตะมีดังนี้

- กล้วย ๕ หวี
- มะพร้าว
- ข้าวสาร ๑.๕ ลิตร
- ซ่อดอกไม้ ๔ ซ่อ
- ห่อชา ๔ ห่อ
- ธูป ๒ ห่อ
- เทียน ๑ ห่อ (ควรเลือกเทียนที่บรรจุห่อละ ๑๒ เล่ม เนื่องจากพระสุรัสวดีมี ๑๒ นาง)
- น้ำผึ้ง
- น้ำไม้จันทน์
- น้ำไม้หลิปปอง
- น้ำคั้นใบหมอกพา
- ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง

²¹ อาง (ขันต์) มีหลายประเภท เช่น อางสุรสติ อางโชคลาก อางป้องกันอันตราย อางเสน่ห์ ศิลปินและนักแสดงจะนิยมกินางสุรสติ เชื่อว่า จะทำให้ผู้กินมีสติปัญญาและความจำดี หากเป็นนักร้องก็เสียงดี หากเป็นนักพูดหรือผู้มีอาชีพทางค้าขายก็จะเจรจาดี ผูกใจผู้ที่ได้พูดคุยด้วย ...วิธีการกินางเริ่มจากการนำกระดาษสามาดิเป็นช่อง แล้วเขียนคาถาใส่ลงในช่องนั้น ส่วนใหญ่ก็เป็นบทบูชาพระพุทธคุณแล้วบริกรรมคาถากำกับ อันประกอบด้วยคาถาบูชาพระพุทธเจ้าและคาถาบูชาครูอาง. อางสุรสติจะมีคาถากำกับขณะที่ปลุกเสกเรียกว่า คาถาสุรสติ ถือกันว่าเป็นคาถาเมตตามหานิยมอย่างหนึ่งก็ว่าได้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑ : ๒๑๓๔ (การกินางดิบคือ นำกระดาษสามาดิที่เขียนขันต์มาพับ แล้วกินกับน้ำอาง หรือบ้างก็กินกับกล้วย เพื่อให้กลืนง่าย ส่วนอางเผานั้นคือ นำอางมาเผาแล้วกินเอ้ากระดาษกับน้ำอาง

ภาพที่ ๑๗ ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

ต้นไม้เงินต้นไม้ทองประดับในพิธีปอยส่างลอง คล้ายพุ่มเงินพุ่มทองของคนไทย ราคาต้นละ ๑๐,๐๐๐
จัต (ประมาณ ๓๒๕ บาท) เป็นหนึ่งในเครื่องบูชาเดินพระและเดินครูสุรสติ

น้ำผึ้ง น้ำไม้จันทน์ น้ำไม้หีบป่อง และน้ำคั้นใบหมอกพา ทั้งหมดนี้นำมาผสมทำเป็นน้ำอาบ เครื่อง
บูชาทั้งหมดนี้ควรต้องครบสมบูรณ์ มิฉะนั้นจะไม่ได้ผล

ภาพที่ ๑๘ ต้นหมอกพา

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

ภาพที่ ๑๕ ใบของต้นหมอกพา

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

ภาพที่ ๒๐ ต้นหลิบบ้อง

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

พืชพรรณที่นำมาทำน้ำอามเหล่านี้ล้วนมีความหมายในทางที่ดี กล่าวคือ ดอกของต้นหมอกพาถือเป็นดอกไม้ของนางสุรสีห์ ทำให้มีเสน่ห์เป็นที่นิยมนักใคร่ น้ำผึ้ง หมายถึงความหวานหอมอย่างเอกอุ น้ำผึ้งมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า น้ำแสนดอก เนื่องจากเป็นที่รวมน้ำหวานของดอกไม้ นับแสนดอก ต้นหลิบบ้องนั้น คำว่า บ้อง คือ ผลุดอก โปรง โล่ง หมายถึงความสำเร็จดูอย่างปลอดโปรง และไม่จันทน์นอกจากจะมีกลิ่นหอมแล้วยังถือเป็นไม้มงคลด้วย

ภาพที่ ๒๑ หิ้งบูชาพระสุรสถิติ

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

พ่อหม่อหรืออาจารย์ที่มาทำพิธีกินเองให้ลูกป็นจิกต๊ะนั้น แต่ละคนต่างก็มาจากต่างครูกัน จึงทำพิธีแตกต่างกันไป หากขึ้นตอนครบถ้วนสมบูรณ์ พิธีนั้นก็จะมีความศักดิ์สิทธิ์มากและอาจที่กินจะได้ผลดี แต่หากขั้นตอนของครูใดไม่ครบถ้วน พิธีก็จะไม่ศักดิ์สิทธิ์นัก นอกจากนั้น สาเหตุอีกประการหนึ่งซึ่งทำให้พิธีไม่ได้ผลก็คือ ภรรยาของผู้เข้าพิธีกำลังตั้งครรภ์ หญิงที่ตั้งครรภ์ รวมทั้งสามีของหญิงนั้นมีข้อห้ามมิให้เข้าร่วมในพิธีกรรมใด ๆ เนื่องจากจะทำให้พิธีนั้นไม่ศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อคล้ายกันนี้ก็ปรากฏในภาคเหนือของประเทศไทยด้วย พ่อค้าแม่ค้าจะเชื่อว่า หากมีหญิงตั้งครรภ์มาต่อราคาสินค้าแล้วไม่ขายให้ วันนั้นจะอัปโชคขายของไม่ได้ทั้งวัน

ข้อห้ามระหว่างพิธีไหว้เณรสุรสถิติคือ ห้ามดื่มเหล้า และจะต้องถือศีล ๕ ตลอด ๗ วัน ๕ วัน หรือ ๑๒ วันที่ทำพิธี รวมทั้งห้ามหลับนอนกับภรรยาด้วย เฉพาะผู้ที่ทั้งกินเองและสักยันต์ด้วยจะมีข้อห้ามเรื่องการกินอาหารบางชนิดเพิ่มขึ้น

ข้อห้ามอื่น ๆ อาจมีข้อห้ามเฉพาะบุคคลบ้าง แล้วแต่ผู้เข้าพิธีได้ให้สัจจะแก่ครูผู้ทำพิธีไว้อย่างไร (ป็นจิกต๊ะ, สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗)

คณะศิลปินกลอง

๑. คณะjongkangเวียง

ครูเงินใส

ครูเงินใสอายุ ๗๕ ปี หัวหน้าคณะjongkangเวียงเมืองสีป้อ ครูเงินใสกล่าวถึงหน้าที่นำมาจึงเป็นหน้ากลองว่าเป็นหนังเลียงผาและหนังวัว โดยมักเลือกสัตว์ตัวที่แก่ ช่างหุ้มกลองคือลุงหลู่ ก่อนการแสดงไม่มีการไหว้ครู แต่จะเตรียมน้ำส้มป่อย^{๒๒} น้ำหอมไว้ประพรมกลอง (ครูเงินใส, สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗)

คณะjongkangเวียงมีช่างกลองประจำคณะซื้อลุงหลู่ ซึ่งได้ให้สัมภาษณ์ดังนี้

ลุงหลู่

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

ลุงหลู่ อายุ ๘๔ ปี ช่างกลอง บ้านเลขที่ ๒ ป๊อซซัง ก้างเวียง ลุงหลู่ฝึกทำกลองและตีกลองที่วัดเมืองขอนแก่นตั้งแต่อายุประมาณ ๑๗ ปี โดยเรียนรู้เองแบบครูพักลักจำจึงมิได้มีพิธีใด ๆ ก่อนเรียน เพียงแต่ไหว้พระพุทธรูป เพราะถือว่าพระพุทธรูปเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด

เมื่อลงมือทำกลองนั้นทำตามเวลาที่สะดวก มิได้มีการดูฤกษ์ยามใด ๆ ตัวกลองซื้อจากจ๊อ๊กแมแล้วนำมาหุ้มหนังหน้ากลองเองด้วยหนังวัวหรือหนังเลียงผา ลุงหลู่เป็นช่างซ่อมและดูแลกลองประจำวงของหมู่บ้านซึ่งมีอยู่วงเดียว แม้จะมีวงกลองกันยาวอีกวงหนึ่งก็อยู่เลยจากหมู่บ้านนี้ไป

ที่เมืองขอนแก่นมีการแสดงลักษณะคล้ายลิเกจ๊าดไต เรียกว่า เจิง มีเครื่องดนตรีประกอบ ได้แก่ แซ่งผ่าง/มองผ่าง (เครื่องดนตรีลักษณะนูนแบนคล้ายกะละมัง ตีเป็นเสียงตุงแซ่ อย่างดนตรีจ๊ว) ฉาบ พ้องโหม่ง ๑ ลูก และกลองตุ้ม^{๒๓} ไม่มีเครื่องดำเนินทำนอง การแสดงของเจิงเมืองขอนแก่นนี้มีลักษณะคล้ายจ๊ว ผู้แสดงร้องเพลงเอง โดยมีเครื่องดนตรีตีประกอบรับจังหวะ ลิเกเมืองขอนแก่นมีเรื่องราวต่าง ๆ คล้ายคลึงกับลิเกจ๊าดไตของ

^{๒๒} ส้มป่อยเป็นพืชสำคัญที่เชื่อว่าสามารถขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ได้ โดยมีที่มานิทานจากพรหมจักรชาดก ชาดกล้านนาซึ่งแปลงมาจากรามเกียรติ์ที่ได้กล่าวถึงความวิเศษของส้มป่อยว่า ครั้งหนึ่ง ควายชื่อ ทรพี ทำชนควายทรพา ผู้เป็นพ่อ ฝ่ายทรพีเพเลียงพล้าถูกทรพาไล่ขวิดจนถอยร่น ทรพีถอยไปชนต้นส้มป่อยที่กำลังออกฝักอยู่ ทำให้ฝักส้มป่อยหล่นลงมาถูกหัวทรพี ทันใดกำลังที่เคยอ่อนล้าก็เกิดฮึกเหิมเพิ่มขึ้น ทรพีจึงโถมเข้าชนทรพาผู้เป็นพ่อจนเสียชีวิตหมดแรงถอยไปชนต้นมะขามป้อม ลูกมะขามป้อมหล่นถูกหัว ธิ้วแรงที่อ่อนล้าจึงหมดไป จึงถูกทรพี ผู้เป็นลูก ฆ่าตายในที่สุด. จึงเชื่อว่า ส้มป่อยเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ ทั้งคำว่า ป่อย ยังหมายถึงปลดปล่อย กล่าวคือปลดปล่อยสิ่งชั่วร้ายออกไปอีกด้วย น้ำส้มป่อยจึงถูกนำมาใช้ในพิธีต่าง ๆ แทบทุกพิธี ในขณะที่มะขามป้อมก็เป็นพืชต้องห้าม (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : ๒๑๓๓)

^{๒๓} กลองสองหน้าขนาดใหญ่ จึงหน้าด้วยหนังวัว ตัวกลองทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ใช้เชวนตีด้วยไม้ เป็นกลองที่ใช้ตีตามวัดมาช้านานแล้ว เสียงดังสะท้านกังวานไปไกล

ไทใหญ่ และปัจจุบันก็นำเรื่องราวยุคใหม่มาแสดงเช่นกัน ในอดีต เมื่อครั้งลุงหลู่ยังเป็นเด็กนั้น ลิเกเมืองขอนมักแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าหอแสงของจีนกับเจ้าหอคำของพม่า ซึ่งฝ่ายหลังนี้เป็นตัวโกง และเรื่องนางจอหมูล่าแห่งเมืองมาว^{๒๔} นานเจ้า ซึ่งเป็นนางเอก กับเจ้านรธาแห่งพุกามที่เป็นฝ่ายโกง วิธีการเล่นเหมือนจั่วแสดงประมาณ ๒ ชั่วโมง หยุดพัก แล้วแสดงต่อไปอีก ๒ ชั่วโมงสลับกันไป แต่เมื่ออพยพมายังสี่ป้อ ลิเกเจิงแห่งเมืองขอนก็ไม่ใช่ที่นิยมอีก

ลุงหลู่อธิบายขั้นตอนการขึ้นหน้ากลองด้วยหนังสือดังต่อไปนี้

- ตากแผ่นหนังเสียงผา
- นำหนังเสียงผาที่ตากแห้งแล้วมาชิง เอาซี่เข้าโปรยเพื่อถลกขนออก
- ถลกหนังและขูดขนออกด้วยไม้ไผ่
- จัดดูหนังแล้ววัดกับหน้ากลอง ตัดเป็นวงกลม
- จิงหนังกับกระบอกไม้ไผ่ เพื่อใช้กระຈกขูดหนังอีกครั้งให้เรียบเสมอกัน
- เย็บริม
- เจาะรู
- ร้อยรูด้วยเชือกหนัง
- นำหนังที่ได้มาหุ้มหน้ากลอง ดึงจิงดึงจนเสียงกลองได้ระดับตามต้องการ (หลู่, สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗)

๒. คณะกลองกันยาวไวท์ไทเกอร์ หรือเสือเผือก

ภาพที่ ๒๒ กลุ่มไวท์ไทเกอร์ หรือเสือเผือก

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

^{๒๔}เมืองมาวเป็นเมืองสำคัญในประวัติศาสตร์ไทใหญ่ เคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรมาวโหลงหรือมาวหลวงที่ยิ่งใหญ่อดีต ปัจจุบันเมืองมาวอยู่ในอำเภอรุยลี่ เขตปกครองตนเองไค่คัง มณฑลยูนนาน ประเทศจีน

ภาพที่ ๒๓ ลุงสว่างตึง

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

ลุงสว่างตึงอายุ ๕๕ ปี อยู่บ้านหมู่ ๓ ปีกม้นจาด ตำบลรอบเวียง เป็นคนตึกทอง

ภาพที่ ๒๔ ลุงไผ่ตึง

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

ลุงไผ่ตึงอายุ ๔๕ ปี อยู่บ้านหมู่ ๕ ปีกม้นจาด ตำบลรอบเวียง เป็นคนตีมอง (ม้อง)

ภาพที่ ๒๕ ลุงสว่างเอ

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

ลุงสว่างเออายุ ๕๐ ปี อยู่บ้านหมู่ ๕ ปีกม่นจาด ตำบลรอบเวียง

หัวหน้ากลุ่มไวท์ไทเกอร์ชื่อ ลุงเรียก แต่ผู้ควบคุมวงดนตรีคือ ลุงสว่างเอ ซึ่งสามารถเล่นเครื่องดนตรีไทใหญ่ได้ทุกอย่าง ลุงสว่างเอเริ่มหัดดนตรีเมื่ออายุประมาณ ๑๖-๑๗ ปี ด้วยวิธีครูพักลักจำ ส่วนใหญ่จะหัดที่วัด เนื่องจากกลองหรือเครื่องดนตรีต่าง ๆ ของชุมชนนั้น พระภิกษุเจ้าอาวาสจะซื้อไว้ที่วัดหรือเก็บไว้ที่บ้านของผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น

ลุงสว่างเอเริ่มหัดกลองเมื่ออายุ ๑๒ ปี เพราะใจรัก และหัดด้วยวิธีครูพักลักจำเช่นกัน ไม่เคยเข้าพิธีไหว้ครูหรือกินาง (ยันต์) ลุงสว่างเอกล่าวว่า วงกลองเท่านั้นจึงจะมีพิธีดังกล่าว

ภาพที่ ๒๖ ลุงทุนอ่อง

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

ลุงทุนอ่อง อายุ ๕๑ ปี เป็นช่างกลองและทำหน้าที่ดูแลกลองของกลุ่ม ท่านสามารถตีมอมและกลองได้ เครื่องดนตรีของวงเก็บไว้ที่บ้านของลุงเรียก

พิธีกรรมและความเชื่อ

ไม่มีนักดนตรีคนใดของกลุ่มไวท์ไทเกอร์ผ่านการกินางสุรสติเลย แต่เห็นว่า การได้กินางสุรสติเป็นเรื่องดี และมีใช้ทุกคนจะมีโอกาสเช่นนั้น เชื่อกันว่า ผู้ที่ผ่านการกินางสุรสติแล้ว เมื่อได้ยินเสียงฆ้องกลอง จะรู้สึกอยากเข้าไปร่วมวงเล่นดนตรีขึ้นมาทันที

เมื่อออกแสดงในงานจะเล่นสลับหยุดพักบ้างจนถึงประมาณ ๕ ทุ่ม เมื่อใดที่หมู่บ้านมีงานบุญ กลุ่มไวท์ไทเกอร์ก็จะได้รับเชิญไปสอม^{๒๕} หรือสอมปอย หมายถึง ไปทำบุญร่วมกัน ซึ่งการตีกลองในงานบุญก็ถือเป็นบุญกุศลอย่างหนึ่ง

ข้อห้ามของนักดนตรีคือ ห้ามข้ามกลอง ถือว่ากลองเป็นของศักดิ์สิทธิ์ หากข้ามกลองเชื่อว่า กลองจะแตกได้ เช่นเดียวกับแอกเทียมวัวของเกวียน เชื่อว่า หากมีสุนัขข้ามแอกนั้น คอของวัวเทียมเกวียนจะเกิดแผล นอกจากนั้น เมื่อนำกลองหรือเครื่องดนตรีอื่นใดเข้ามายังที่พักอาศัย จะมีพิธีเชิญเครื่องดนตรีเข้าบ้านโดยนำข้าวตอกดอกไม้กับเงินมาต้อนรับ มิฉะนั้นจะนำกลองเข้าบ้านไม่ได้ ทุกคนในบ้านก็อาจมีเคราะห์ ชาวไทใหญ่ทุกคนยินดีที่จะมีเครื่องดนตรีอยู่ในบ้าน แต่ต้องมีการต้อนรับ

ภาพที่ ๒๗ ลุงสำอางตีมอญ

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

^{๒๕} สอม หรือ ส้อม แปลว่า สมทบ รวม รวบรวม (สถาบันศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่, ๒๕๔๒ : ๔๐๐)

ภาพที่ ๒๘ รถรับส่งกลุ่มไวยาฑ์เกอร์

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

(กลุ่มไวยาฑ์เกอร์, สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗)

๓. คณะกลองชอกลงปัด

ความเป็นมาและการถ่ายทอด

อุเลเมียนอายุ ๗๕ ปี หัวหน้าคณะกลองชอกลงปัด บ้านเลขที่ ๖๕ วัดจองคำ ตำบลดัดเวียง อุเลเมียน หัวหน้าคณะกลองชอกลงปัด แห่งวัดกลางเวียง เรียนดนตรีกับครูชื่อ อุชิตทรุย อุเลเมียนกล่าวถึงระบำอย่างหนึ่งคือ ระบำช้าง เรียกเป็นภาษาไทยใหญ่ว่า ลีนอะกะ

พิธีกรรมและความเชื่อ

อุเลเมียนมีภาพพระนางสุรตติอยู่ที่บ้าน แต่ท่านไม่เคยกินอาก ก่อนแสดงมีการไหว้ครู ชันครู ประกอบด้วย กล้วย รูป เทียน เหล้า ดอกไม้ เมี่ยง ใบชา หมาก บุหรี่ เงิน (เท่าที่มี) หากได้รับเชิญไปแสดงในงาน เจ้าภาพจะเป็นผู้จัดชันครูและมอบเงินมาให้ในชันครูด้วย เงินนั้นถือเป็นเงินชันครู สามารถนำไปใช้จ่ายได้ อุเลเมียนเชื่อว่า หากไม่ตั้งชันตั้งครู การแสดงจะไม่ราบรื่น แต่ไม่มีการไหว้ครูประจำปี เนื่องจากตั้งชันครูก่อนแสดงทุกครั้งแล้ว (อุเลเมียน, สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗)

๔. คณะกลองกันยาวปางจ๋ามเผือก

ภาพที่ ๒๕ จาย्यू่มวัน

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

จาย्यू่มวันอายุ ๓๗ ปี หัวหน้าคณะอยู่ที่บ้านจ๋ามเผือก ตำบลสีป้อ เมืองสีป้อ จากการสัมภาษณ์คณะกลองปางจ๋ามเผือกที่วัดบ่ออยู่ พบว่า นักดนตรีในคณะเรียนรู้การตีกลองจากวัดจองทางเวียง และเคยกินยันต์สุรสถิติ ซึ่งเชื่อกันว่า พระสุรสถิติจะคุ้มครองให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง ประสบความสำเร็จในการเล่นดนตรี

ภาพที่ ๓๐ โซ่งวิน

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

โซ่งวินอายุ ๓๐ ปี (สวมแจ็กเก็ตแดง) คนตีมอ

ภาพที่ ๓๑ อ่องทูน

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

อ่องทูนอายุ ๕๐ ปี คนตีแฉ่ง

(คณะปางจ้ามเผือก, สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗)

๕. คณะกลองป่านกุงสำหรับกำปั่นกลอง

คณะกลองกันยาวและฟ้อนไต^{๒๖}ป่านกุงสำหรับกำปั่นกลอง บ้านกุงสำ เมืองสีป่อ หัวหน้าคณะชื่อ คำยอด อายุ ๕๕ ปี (ใส่เสื้อสีเทาโพกหัว) การแสดงของคณะคือ กำลายรำหลากสี

^{๒๖}ฟ้อนไตนี้ ธีรยุทธ ขวรงค์ กล่าวไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือว่า แต่เดิมนิยมแสดงเป็นพุทธบูชา ใช้สตรีเป็นผู้แสดง เกิดจาก ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เลื่อมใสศรัทธาต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่มีท่าฟ้อนมากนัก ใช้วงกลองกันยาวบรรเลงประกอบการฟ้อน ผู้ฟ้อนแต่ง กายแบบชาวบ้านธรรมดา ทำนองดนตรีที่นิยมบรรเลงประกอบฟ้อนมักเป็นทำนองที่มีชื่อว่า ปานแซง หรือ ล่องคง ...บางคณะใช้กลองมอชิง บรรเลงประกอบการฟ้อน ไม่ใช้กลองกันยาว แต่ยังคงใช้ทำนองเดิม ทว่ามีบางคณะใช้วงดนตรีที่ผสมขึ้นใหม่บรรเลงประกอบการแสดง...เครื่องดนตรีทั้งหมดประกอบด้วย ๑. ตะขอ ๒. แบนโจ ๓. มอชิง หรือม้องแพง ๔. แอกลอร์เคียน ๕. กลองแบบพม่า ๑ ชุด ๖. ลูก ๖. จิ้งแบบพม่า ๗. ฉาบ ๘. กรับ ๙. เกราะ และมีการเพิ่มระนาดโลหะเข้าไปอีก ๑ ชิ้นในปัจจุบัน...อนึ่ง การฟ้อนแบบไทใหญ่นี้ ยังมีที่เรียกชื่อว่า กำลาย และ กำแลว ด้วย โดยกำลายนั้นคล้ายกับการฟ้อนเชิงของชาวล้านนา หรือการทำท่าต่อสู้ด้วยมือเปล่า เพียงแต่แตกต่างกันที่ลีลาและชื่อท่ารำ ส่วน กำแลวนั้น หมายถึง การรำดาบแบบชาวไทใหญ่ (๒๕๔๒ : ๔๘๕๗-๔๘๕๘)

ภาพที่ ๓๒ คณะกลองป่านกุงสำหรับก้าป่นกลอง
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินขาสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

(คำยอด, สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗)

ศิลปินเลก้าดไต

๑. ครูสร้างคำ จางยอด

ภาพที่ ๓๓ ครูสร้างคำ จางยอด
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินขาสันต์, ๗ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

ครูสร้าง^{๒๗} คำ จางยอด อายุ ๔๘ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๒/๓ หมู่ ๑๓ ตำบลเวียง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ กลอง และอักษรศาสตร์ไทใหญ่ ทั้งยังเป็นมัคคุเทศก์และผู้ประสานงานกับศิลปินไทใหญ่ในรัฐซาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ให้แก่คณะผู้วิจัยในครั้งนี้

^{๒๗}คำว่า “สร้าง” มีหลายความหมายตามที่ปรากฏในพจนานุกรมภาษาไทย-ไทยดังนี้

ครูต่างคำเข้าพิธีบอยส่างลองเมื่ออายุ ๕ ขวบที่วัดชอยกรุง เมืองจ๊อกแม รัฐชาน ตามความประสงค์ของบิดามารดาที่ปรารถนาให้ลูกได้ศึกษาคำสอนในพระพุทธศาสนาและเป็นคนดีมีศีลธรรม ท่านบวชอยู่จนอายุประมาณ ๒๐ ปีจึงสึกออกมา ระหว่างบวชอยู่ที่วัดจะมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนความรู้หลายด้านมากกว่าการเรียนในโรงเรียนที่สอนตามหลักสูตร โดยเฉพาะในด้านศิลปะและวัฒนธรรม เช่น การฟ้อนหรือการรำ (ภาษาไทใหญ่เรียก “ก้า”) การตีกลอง การแจ่งกวีหรือศิลปะการประพันธ์และอ่านบทกลอน ฯลฯ ซึ่งผู้สอนก็คือพระภิกษุในวัดที่ครูต่างคำบวชเรียนอยู่ รวมทั้งฆราวาสผู้เชี่ยวชาญเฉพาะศิลปะแต่ละชนิด เช่น ครูฟ้อนเชิง (อ่าน “ฟ้อนเชิง”) คือศิลปะการป้องกันตัว ผู้ชำนาญการฟ้อนเชิงมีทั้งพระและพ่อครูแม่ครูที่เป็นชาวบ้าน ซึ่ง ๒ คนในบรรดานั้นก็คือ ส่างจายอ่อน หัวหน้าคณะกลอง และจาย^{๒๘} ก่าหลิ่งวัน หัวหน้าคณะตีเกอ้ายหอมจอมปิ่น) ที่เจ้าอาวาสเชิญมาสอนเป็นครั้งคราว

ครูต่างคำกล่าวถึงประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนาของไทใหญ่ว่า ประเพณีที่มีการเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ก็คือ ประเพณีออกพรรษา และประเพณีไหว้พระธาตุหรืองานบอยพระธาตุ หรือบอยเดือน ๔ งานประเพณีส่วนใหญ่จัดตรงกันกับงานของชาวไทยในในประเทศไทย เช่น พิธีบอยส่างลองที่จัดในเดือนมีนาคม ส่วนงานประเพณีที่จัดไม่ตรงกันคือ งานวันขึ้นปีใหม่ หรือ “วันปี่ม่อ” ในภาษาไทใหญ่ (ในที่นี้มีได้หมายรวมถึงวันสงกรานต์^{๒๙}) ในอดีตทั้งชาวไทยและชาวไทใหญ่อีก่อนวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑ เป็นวันปีใหม่มตรงกัน แต่ในปัจจุบันชาวไทยไม่ถือวันดังกล่าวเป็นวันพิเศษแต่อย่างใด และยึดถือเอาวันที่ ๑ มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่มแทน

ครูต่างคำกล่าวถึงปัญหาที่น่าเป็นห่วงเกี่ยวกับอนาคตของศิลปินไทใหญ่ว่า ค่าตอบแทนศิลปินลิเกจ๊าดไต หรือลิเกไทใหญ่ที่แสดงในงานบอยส่างลองนั้นได้รับเพียงคนละ ๖,๐๐๐ จัต (ประมาณ ๒๐๐ บาท) ๗,๐๐๐ จัต (ประมาณ ๒๓๐ บาท) หรือ ๑๐,๐๐๐ จัต (ประมาณ ๓๓๐ บาท) ต่อคืนเท่านั้น จะมีก็แต่หัวหน้าวงที่ได้รับค่าจ้างมากกว่านักแสดงอื่น เนื่องจากต้องจัดหาเครื่องดนตรีและอุปกรณ์การแสดงต่าง ๆ รวมทั้งติดต่อประสานงานกับผู้ว่าจ้างด้วย ค่าตอบแทนของศิลปินดังกล่าวเป็นจำนวนน้อยมาก แทบไม่พอเลี้ยงชีพเป็นเหตุให้คนรุ่นใหม่ไม่สนใจจะสืบทอดอาชีพนี้ ศิลปินปัจจุบันส่วนใหญ่จึงล้วนสูงวัย และไม่มีศิลปินรุ่นใหม่สาวหรือเด็ก ๆ เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งครูต่างคำเปรียบว่า การหาศิลปินรุ่นใหม่ยากยิ่งกว่าการหาเงินเสียอีก อนาคตของศิลปินไทใหญ่ใน ๕-๑๐ ปีข้างหน้าไม่สามารถคาดเดาได้ว่าจะเป็นอย่างไร อาจถูกกลืนเลือนไปโดยง่ายดาย ดังเคยมีตัวอย่างเช่น ส่างส่วยพระเอกลิเกไทใหญ่ ชาวสืปอ เคยเป็นผู้มีชื่อเสียงว่าสามารถร้อง

เตรียมเตรียมพร้อม

ผู้เตรียมตัวจะบวชเป็นสามเณร

คำเรียกผู้ที่จะสึกจากสามเณร (๒๕๕๒ : ๑๕๑)

^{๒๘}จายหรือจ้าย เป็นคำนำหน้าเรียกเพศชายเพื่อให้สุภาพ

(สถาบันภาษาศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๒ : ๑๓๘)

^{๒๙}กำหนดตามสุริยคติปรกติตกวันที่ ๑๓-๑๔-๑๕ เมษายน วันที่ ๑๓ คือวันมหาสงกรานต์ วันที่ ๑๔ คือวันเนา และวันที่ ๑๕ คือวันเถลิงศก (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖ : ๑๑๕๔)

เพลงเถาไทใหญ่ได้ไพเราะมากอย่างไม่มีใครเทียบ แต่หลังจากเขาเสียชีวิตไปเพียงไม่กี่ปี ก็ไม่มีใครพูดถึงหรือจดจำอีก

ปัญหาดังกล่าวเป็นแรงบันดาลใจส่วนหนึ่งให้ครูต่างคำทำโครงการจัดตั้งโรงเรียนสอนศิลปการดนตรีและการแสดงของไทใหญ่ขึ้น โดยยึดหลักการให้อิสระแก่ผู้เรียนเต็มที่ ผู้เรียนสามารถดัดแปลงหรือเล่นดนตรีได้ทุกเวลาที่ต้องการ เพียงแต่ต้องมีความตั้งใจและขยันหมั่นเพียร โรงเรียนดังกล่าวจะตั้งขึ้นในบริเวณที่ห่างไกลชุมชน เนื่องจากการเล่นดนตรีอาจรบกวนงานพิธีบางอย่าง เช่น งานศพ ซึ่งตามธรรมเนียมของชนไทใหญ่ในรัฐชานนี้ หากในหมู่บ้านมีงานศพ จะไม่มีการเล่นเพลงหรือดัดแปลงในบริเวณนั้นเลย เนื่องจากถือว่างานศพเป็นงานโศกเศร้ามิใช่งานรื่นเริง ต่างจากงานศพในประเทศไทยที่สามารถเปิดเพลงหรือเล่นดนตรีได้ งานฉลองสังสรรค์ในรัฐชานมีอยู่เพียง ๒ งาน ได้แก่ งานออกพรรษา และงานปีใหม่

ครูต่างคำได้กล่าวถึงดนตรีไทใหญ่ในรัฐชานว่า ปัจจุบันมีการนำเครื่องดนตรีแบบตะวันตก เช่น กีตาร์ เข้ามาผสมผสานเพื่อให้เข้ากับสมัยนิยม ส่วนการแสดงเถาไทใหญ่ก็ได้ปรับสลับขั้นตอนการเล่นให้เหมาะสมเพื่อมิให้ผู้ชมเบื่อ โดยเริ่มจากการขับร้องเพลงไทใหญ่สมัยใหม่ ตามด้วยการบรรเลงเพลงสากลแสดงละคร แล้วจึงออกแขกภายหลัง แล้ววัฒนธรรมดนตรีและพิธีกรรมไทใหญ่ที่เมืองมณฑลยูนนานแตกต่างไป ชาวไทใหญ่ที่นั่นยึดตามรูปแบบของกลุ่มชาติพันธุ์พม่าทุกประการ

พิธีกรรมและความเชื่อ

ความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวไทใหญ่ที่ครูต่างคำยึดถือปฏิบัติมาโดยตลอด คือการบูชาพระสุรัสวดี³⁰หรือพระสุรัสวดี หรือพระสุรัสวดี³¹ ทุกครั้งที่จะแสดงหรือประกอบกิจการใด ครูต่างคำจะไหว้ระลึกถึงพระสุรัสวดีก่อน เพื่อให้ท่านคล้อยตามให้ประสบความสำเร็จ ฟ้อนได้สวยงาม เล่นดนตรีได้ไพเราะเป็นที่พึงพอใจของผู้ชมผู้ฟัง การที่ศิลปินและชาวไทใหญ่มักจะไหว้รำลึกถึงพระสุรัสวดีทุกครั้งที่จะประกอบกิจการใด ๆ นั้นเป็นกุศโลบายหนึ่งของโบราณจารย์ที่จะรักษาพระธรรมคำสอนรวมทั้งอักษรไทใหญ่ที่จารึกอยู่ในพระไตรปิฎกมิให้สูญหายไปจากวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ พระสุรัสวดีเป็นตำนานของชาวไทใหญ่ที่เชื่อ

³⁰ในหนังสือ เทวกำเนิด โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ อธิบายว่า “พระสุรัสวดีเป็นชายาของพระพรหม นามของพระสุรัสวดีบางทีก็เรียกว่า พระพรหมมี และถือว่าเป็นเจ้าแม่ผู้อุปถัมภ์การศึกษา มีพระสิริรูปโฉมงามมีอาวุธเป็นขลุ่ย (พชร) สวมรัดเกล้าน้อย ๆ อย่างงาม มีกร ๔ กร หัตถ์หนึ่งถือพิณ (เพราะถือกันว่าเป็นเจ้าแม่แห่งการดนตรีขับร้อง) หัตถ์หนึ่งถือดอกบัว หัตถ์หนึ่งถือถ้วยน้ำ (เพราะถือว่าเป็นเจ้าแม่แห่งน้ำ) หัตถ์หนึ่งถือพระคัมภีร์...และว่ากันว่า พระสุรัสวดีเป็นผู้ริเริ่มคิดตั้งอักษรเทวนาครีและภาษาสันสกฤต ทั้งพอพระทัยอุปถัมภ์ในทางอักษรศาสตร์วิทยาศาสตร์ด้วย” (๒๕๑๑ : ๒๑๐)

³¹ใน พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๓ ผู้วิจัยเคยได้สัมภาษณ์ศิลปินและปราชญ์พื้นบ้านชาวไทใหญ่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ข้อมูลใกล้เคียงกันว่า “ครูสุรัสวดีหรือนางสุรัสวดีตามป๊อบคาถา (คัมภีร์คล้ายสมุดข่อย) คัมภีร์ของชาวไทใหญ่มักจะใช้นางผี (เทวดา) เฝ้าดูแลรักษาพระไตรปิฎกให้ เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้กับมวลมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านศิลปกรรม ดนตรี ฟ้อนรำ ไชยศาสตร์ หมอดู คาถาอาคม สักยันต์ เป็นต้น แม้ชาวพม่าเองก็ให้ความเคารพนับถือ ชื่อครูสุรัสวดีทั้ง ๑๒ นางยังไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน ขณะนี้ ทั้งศิลปินและปราชญ์ชาวไทใหญ่รวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรมได้ร่วมกันสืบค้นจากตำนานคัมภีร์ป๊อบคาถาโบราณ ฯลฯ ที่มีอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนบน และในรัฐชาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

สืบทอดกันมาว่า พระสุรัสวดีหรือนางสุรสถิติเป็นนางผี (เทวดา) ผู้เฝ้าดูแลรักษาพระไตรปิฎก บทประพันธ์ของชาวไทยใหญ่ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองล้วนมีกล่าวถึงนางสุรสถิติในลักษณะที่มีหงส์เป็นพาหนะ

ความเชื่ออีกประการหนึ่งที่ชาวไทยใหญ่นิยมปฏิบัติสืบกันมาแต่โบราณตามคำบอกเล่าของครูต่างคำคือการกินอง³²(ยันต์) ที่ทำจากกระดาษสา เชื่อกันว่าจะทำให้มีความจำดี ผู้ที่กำลังศึกษาเล่าเรียนจะสามารถจดจำบทเรียนรวมทั้งคำสอนของครูบาอาจารย์ได้แม่นยำ

ก่อนเรียนนั้น ครูต่างคำกล่าวว่าจะต้องมีการไหว้ครู (กู่) ก่อนโดยจัดตั้งขัน(เฟิน)ครู เครื่องบูชาขันครูส่วนใหญ่จะแตกต่างกันไปแล้วแต่ครูแต่ละท่านกำหนดเงินค่ากำนับครูนั้น ในอดีตใช้เป็นเงินเหรียญ ปัจจุบันอาจใช้เหล้าแทนหรือใช้เงินจำนวนเล็กน้อยต่างกันไปตามฐานะของผู้ฝากตัวเป็นศิษย์

ครูต่างคำยึดถือการไหว้ครูก่อนการแสดงทั้งการเล่นดนตรี ลีเกชาวไทย ฯลฯ มาตั้งแต่ยังอยู่ที่รัฐชานจนปัจจุบันที่ครูย้ายมาตั้งรกรากที่จังหวัดเชียงใหม่ก็ยังปฏิบัติอยู่ เครื่องบูชาในพิธีตั้งขันครูประกอบด้วย

๑. กล้วย
๒. ข้าวสาร
๓. ดอกไม้
๔. ห่อใบชา
๕. บุหรี่
๖. เงิน (จำนวนเล็กน้อยแล้วแต่หัวหน้าวงกำหนด)

ครูต่างคำเล่าว่า การอัญเชิญผีสาวของชาวไทยใหญ่มักใช้กลองกันยาวตีในขบวนแห่ ซึ่งกลองกันยาวนี้มักใช้ประกอบในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผี เช่น พิธีเข้าทรง ในพิธียังมีการฟ้อนดาบ (ก่าเลว) ฟ้อนเชิง และการไหว้ครูโดยคนทรงเป็นผู้ทำพิธี นักดนตรีที่ไปแสดงในงานนี้ นอกจากจะไหว้ครูของตนก่อนการแสดงแล้ว ก็จะเข้าร่วมพิธีไหว้ครูพร้อมคนทรงผู้เป็นเจ้าภาพด้วยเพื่อเป็นการให้เกียรติแก่เจ้าของงาน (ต่างคำ จางยอด, สัมภาษณ์, ๗ มีนาคม ๒๕๕๗)

³²ผู้วิจัยเคยได้สัมภาษณ์ครูศรีมิงพาสกุลจเรอ่านธรรม (จเรหรือจะเล่เป็นภาษาไทยแปลว่า “ผู้รอบรู้”) ตำบลเวียง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๗ ซึ่งเล่าถึงพิธีฆ้องหรือการกินอง หรืออั้ง หรือยันต์ เพื่อทำให้มีสติปัญญาดี เรียนรู้เร็ว จำได้แม่นยำ เสียเพราะ ถ้าเป็นพิธีเล็กจะจัดงานทุกปีด้วยตัวเองเบื้องหน้าพระพุทธรูป โดยเอาน้ำจากรากต้นมะเดื่อ น้ำผึ้ง ไม้จันทน์แดง ไม้จันทน์ขาว เผากระดาษสาที่วาดยันต์ลงไปแล้วกิน การกินองทำได้ทุกเดือนที่มีวันดี แต่ส่วนใหญ่จะทำในวันดีของเดือน ๔ และเดือน ๑๒ ซึ่งเป็นเดือนมงคล นิยมทำพิธีในเวลาเย็น ทั้งนี้ สมุดลาของจะจัดวางไว้หน้าหิ้งพระ (เข่งพล้า)

๒. ครูหม่องจี

ภาพที่ ๓๔ ครูหม่องจี

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุญกร บินทสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

หม่องจีอายุ ๗๕ ปี หัวหน้าลิเกจ๊าดไต คณะสายเงาแดง อยู่บ้านเลขที่ ๘๒ บ้านซบลัง ตำบลปางเจ้าเมือง เมืองสีป่อ รัฐชาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ครูหม่องจีร่วมกับครูจายก่าหลังวันเริ่มทำลิเกจ๊าดไต^{๓๓}เมื่ออายุได้ ๔๐ ปีเศษ ครั้งแรกที่เรียนดนตรีนั้น ทั้งครูหม่องจีและครูจายก่าหลังวันเริ่มต้นเรียนกับพระภิกษุเจ้าอาวาสวัดที่เวียงเก่า ครูหม่องจีเป็นหัวหน้าคณะลิเกจ๊าดไต ชื่อคณะสายเงาแดง แปลว่า เงาแสงสว่าง ในขณะมีนักดนตรี ๗ คน หากรวมนักดนตรีเครื่องสากลด้วยก็จะมีประมาณ ๑๐ คน เครื่องดนตรีสากลที่ใช้ เช่น กีตาร์ เบส กลอง คณะสายเงาแดงแสดงลิเกจ๊าดไตด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชน ประวัติศาสตร์ ชาค และเรื่องพระธาตุปางจู้ แล้วแต่เจ้าภาพจะเลือก

ขั้นตอนการแสดงเริ่มจากการกล่าวแนะนำของโฆษก ตามด้วยการไหว้พระ แล้วจึงเป็นการแสดงชุดต่อ ๆ ไปตามลำดับ ซึ่งมีทั้งการร้องสลับรำ เพลงที่เริ่มร้องเป็นเพลงแรกคือเพลงขึ้นใหญ่ใหม่สูง^{๓๔}ต่อการรำของนางปอยอู (นางรำ) นางรำจะออกแสดง ๔ ครั้งสลับกับการร้องเพลง ๕ ครั้ง จากนั้นจึงเริ่มเล่นละคร เมื่อละครจบก็ต่อการเล่นตลก สุดท้ายเป็นการออกแขก พระเอกนางเอกออกมารำและร้องเพลงอีกครั้ง จากนั้นจึงบรรเลงเพลงตามคำขอของผู้ชม

บทนำเมื่อเริ่มแสดงนั้น มีการเห็ดความ^{๓๕}ขึ้นครู แสดงความเคารพพระนางสุรสติ และเล่าถึงความเป็นมาของชาติไต จากนั้นจะมีการแสดง ๒ จี^{๓๖}จี ๑ เป็นการเกี่ยวพาราสีของชายหญิง จี ๒ จะเป็นการร้อง

^{๓๓}การแสดงจ๊าดไตหรือลิเกจ๊าดไตเป็นมหรสพที่คละคล้าด้วยการแสดงต่าง ๆ เช่น การร้อง การรำ การแสดงดนตรี การสนทนา เครื่องแต่งกาย เวที ฉาก เนื้อหาวรรณคดี

^{๓๔}เพลงขึ้นใหญ่ใหม่สูงมักใช้เป็นเพลงโหมโรง คำว่า “ใหม่สูง” แปลว่า สวัสดิ์

^{๓๕}พจนานุกรมภาษาไทย-ไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติ ๖๐๐ ปี พระญาติโลกราช ใช้เห็ดคว้าม ก. ร้องเพลง

ตามจังหวะ เมื่อจี ๒ จบ นักแสดงก็จะรำร่วมกัน เพลงที่ใช้เล่นนั้นทำนองจะคล้ายคลึงกันทุกคณะ ต่างกันที่เนื้อร้องซึ่งเป็นการร้องสด คิดเนื้อหาตามเรื่องราวที่เข้าภาพต้องการ เช่น ยกย่องบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แล้วร้องตามทำนองให้ถูก คนตรีจะเล่นตามไปได้

เครื่องดนตรีที่ใช้ ได้แก่ มอญ (มอญแถว เรียกว่า มอญตานหรือมอญแว้ง) ปัดตะล้า (หรือปัดนา คือ ระนาด) กลองชอกลองปัด³⁷ ตอยอฮอร์น กลองซุด และเครื่องประกอบจังหวะได้แก่ จี³⁸ แฉ่งซึ้ง แฉ่งหลง (แฉ่ง หรือ แฉ่ง คือฉาบ) แต่ไม่มีกลองกันยาว วงประเภทนี้เรียกว่า วงจุมไห่ตึง หมายถึงวงที่เล่นดนตรีประกอบการเล่นลิเกจาดไต คำว่า “จุม” แปลว่า กลุ่ม “ไห่” แปลว่า เล่น “ตึง” แปลว่า การเป่าการตีต่าง ๆ รวมความหมายถึงกลุ่มเล่นเป่าตีหรือวงคีตลีลาเป่านั้นเอง ปัจจุบันวงดนตรีของลิเกจาดไตจะเล่นทั้งเครื่องดนตรีสมัยเก่าและสมัยใหม่ไปพร้อม ๆ กัน นักดนตรีเครื่องสมัยเก่ามี ๗ คน เครื่องสมัยใหม่มี ๒-๓ คน

กลองกันยาวใช้ตีในงานบุญ เช่น งานปอยต่างลอง งานกฐิน งานปอยออกหัว งานยี่เป็ง ปัจจุบันความนิยมในการตีกลองกันยาวมีไม่มากนัก นักดนตรีที่ตีกลองกันยาวเก่งหาได้ยากแล้ว มีแต่ที่พอดิได้เท่านั้น กลองกันยาวจะไม่ใช้ตีในงานศพหรืองานอวมงคล

ครูหม่องจีเคยสอนดนตรีให้ศิษย์ราว ๓๐ คนซึ่งรวมทั้งลูก ๆ ของท่านเองด้วย แต่ปัจจุบันทุกคนหันไปประกอบอาชีพอื่นกันหมด นักดนตรีในวงเป็นคนไทใหญ่ที่มาจากหมู่บ้านซบลังทั้งหมด ค่าตอบแทนที่ได้รับประมาณคืนละ ๗๐๐,๐๐๐-๗๕๐,๐๐๐ จัต (ประมาณ ๒๓,๐๐๐-๒๕,๐๐๐ บาท) แต่หากว่าจ้างเกินกว่า ๑๐ คืน คิดคืนละ ๖๐๐,๐๐๐ จัต (ประมาณ ๒๐,๐๐๐ บาท) นักดนตรีแต่ละคนจะได้รับค่าตอบแทนคนละ ๒๐,๐๐๐ จัต (ประมาณ ๖๗๐ บาท) คนยกเครื่องได้ค่าแรงประมาณ ๕,๐๐๐-๖,๐๐๐ จัต (ประมาณ ๑๖๕-๒๐๐ บาท) สมาชิกในวงมีจำนวนคนทั้งหมดประมาณ ๓๐ คน เมื่อก่อนนอกจากประกอบธุรกิจวงดนตรีแล้ว ครูหม่องจียังมีอาชีพทำสวนส้ม แต่ปัจจุบันได้ขายสวนไปหมดแล้ว

พิธีกรรมและความเชื่อ

เมื่อเริ่มเรียนต้องตั้งขันครู เครื่องบูชาประกอบด้วย

๑. กล้วย ๗ หวี

๒. มะพร้าว

๓. น้ำหอม

³⁶ “ความโต (เพลงโต) เพลงพื้นบ้านของชาวไต” ในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กล่าวถึง ความ (เพลง) ปานแข่งว่ามีความเร็วของจังหวะ ๔ จังหวะเรียกว่า จี ๑ จี ๒ จี ๓ และจี ๔ จี ๓ และจี ๔ เป็นจังหวะเร็ว (<http://ich.culture.go.th/index.php/th/ich/performing-arts/236-performance/340-----m-s>)

³⁷ ครูด่างจ่าน (ส) อธิบายว่า คำว่า “ชอก” หมายถึง ๖ ชอกลองปัดคือกลอง ๖ ใบ ประกอบด้วย กลองจาดไต (กลองสองหน้า) ๔ ใบ ปัดมา ๑ ใบ จะคุ่น (กลองเสียงทุ้ม) ๑ ใบ รวมเป็น ๖

³⁸ อุดม รุ่งเรืองศรี อธิบายไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือว่า จี เป็นเครื่องดนตรีไทใหญ่ มีลักษณะคล้ายลูกผสมของกรับและฉาบ คือเป็นไม้ยาวประมาณ ๔๐ เซนติเมตร สูง ๓ เซนติเมตร มีฉาบขนาดเล็กข้างหนึ่งผูกติดอยู่บนปลายไม้...เพื่อใช้เคาะสลับกับการเคาะบนปลายไม้อีกข้าง (ซึ่งทำหน้าที่คล้ายกรับ) (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, ๒๕๔๒ : ๑๕๓๓)

๔. รูป

๕. เทียน

๖. หมาก พลุ

๗. เงินบูชาครู (ในอดีตใช้ ๗ จัด กับอีก ๒๕ แปด (สดางค์) เศษ ๒๕ นั้นเรียกว่า ให้เป็น มาดกัน แปลว่า เป็นการให้เกียรติซึ่งกันและกัน)

การไหว้ครูจะไหว้เป็นประจำก่อนการแสดงทุกครั้ง เชื่อว่า หากไม่ไหว้ครูก่อนการแสดงจะทำให้นักแสดงในวงทะเลาะเบาะแว้งกัน และในการไหว้ครูจะอัญเชิญนางสุรสติมาช่วยคุ้มครองวงดนตรี

ภาพที่ ๓๕ หิ้งบูชาครู

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทลันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

บริเวณหิ้งบูชาในบ้านของครูหม่องจะมีขันครูตั้งอยู่ ๓ ขัน ในขันครูจะมีเงินจำนวนหนึ่งสอดไว้กับเครื่องบูชา เรียกว่า เงินจ่ายขันครู (เงินใจขันครู) หมายถึงเงินนั้นคือหัวใจของขันครู หากเอาเงินออกไปก็เท่ากับว่าขันครูขาดหัวใจ หากเครื่องบูชาชิ้นนั้นหักหมดแล้วอาจเปลี่ยนเป็นของใหม่ได้ แต่เงินจะคงมีอยู่ในเครื่องบูชาเช่นเดิม ครูหม่องจึงกล่าวว่า เงินนั้นไม่สามารถนำไปใช้หรือนำไปทิ้งได้ นอกเสียจากนำไปซื้อรูปเทียนถวายวัดหรือทำบุญเท่านั้น

เครื่องบูชาที่อยู่บนหิ้งนั้นมีบุหรี หมากพลุ กล้วย มะพร้าว ข้าวสาร น้ำหอม แป้ง กล่าวกันว่า การไหว้พระนางสุรสติทุกครั้งจะต้องมีเครื่องหอม จึงมีการฉีดพรมน้ำหอมด้วย แต่ทั้งแป้งและน้ำหอมเมื่อไหว้แล้วจะไม่นำมาใช้ เครื่องเช่นไหว้ที่บ้านครูหม่องจึงไม่มีเหล้า ซึ่งได้รับคำอธิบายว่า การตั้งขันไหว้ครูของไทยใหญ่ในรัฐชานจะไม่มีเหล้า ในงานแสดง หัวหน้าวงหรือผู้ดูแลวงจะไม่ดื่มเหล้า แต่นักดนตรีบางคนก็อาจมีดื่มบ้าง

ข้อห้ามสำหรับผู้ที่ยืนดนตรี คือ ห้ามข้ามเครื่องดนตรี อันถือเป็นข้อห้ามที่เคร่งครัดที่สุด ที่บ้านครูหม่องจะนำกลองไปเก็บในที่สูงคือแขวนไว้ได้หลังคา

ส่วนข้อห้ามสำหรับผู้รับขันครูแล้วคือ ไม่ดื่มเหล้า ไม่กินเนื้อสัตว์ ๕ ชนิด คือ วัว ควาย ช้าง ม้า และนกยูง

ครุหม่องจีเป็นเจ้าของผ้ายันต์พระนางสุรสถิติ ซึ่งมีรูปพระนางสุรสถิติ ๑๒ องค์ตามความเชื่อของชาวไทใหญ่ แต่ละองค์มีชื่อเรียกและอุปถัมภ์ศาสตร์ต่าง ๆ กัน ดังนี้

องค์ที่ ๑ พระนางสุรสถิติเทวี ช่วยเรื่องการเจรจา ส่งเสริมให้ผู้ใหญ่ชื่นชอบ

ภาพที่ ๓๖ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๑

(ด้านซ้าย ชุดสีแดง มือขวาถือดอกไม้สีแดง)

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

องค์ที่ ๒ พระนางสุกษณาทเทวี ช่วยด้านสติปัญญาในการพูด

ภาพที่ ๓๗ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๒

(ด้านซ้าย นั่งบนแท่น ชุดสีน้ำเงิน)

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

องค์ที่ ๓ พระนางกะลัมปะเทวี ช่วยเรื่องการฟ้อนรำ

ภาพที่ ๓๘ พระนางสุรสีเทวี องค์ที่ ๓
(ด้านขวา ใส่ชุดสีแดง กำลังฟ้อน)

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุญกร บินทสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

องค์ที่ ๔ พระนางกัณหาปะเทวี ช่วยเรื่องงานช่างไม้

ภาพที่ ๓๙ พระนางสุรสีเทวี องค์ที่ ๔
(ด้านซ้าย มือถือผ้าสีแดง ฟ้อนรำ)

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุญกร บินทสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

องค์ที่ ๕ พระนางจามรีเทวี ช่วยเรื่องเมตตา ทำให้มีผู้นิยมรักใคร่

ภาพที่ ๔๐ พระนางสุรัสวดีเทวี องค์ที่ ๕
(ด้านขวา ชุดสีแดง นั่งอยู่ในบัวแดง ถือดอกไม้แดง)
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

องค์ที่ ๖ พระนางนาคะเทวี ช่วยด้านการสอน การเป็นครู

ภาพที่ ๔๑ พระนางสุรัสวดีเทวี องค์ที่ ๖
(ด้านล่าง ฝ้านุ่งลายตารางทแยงแถบสีแดง)
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

องค์ที่ ๗ พระนางตอชปนชิตตวอสง สุนะหะนาถเทวี ช่วยเรื่องการทำมาค้าขาย

ภาพที่ ๔๒ พระนางสุรัสวดีเทวี องค์ที่ ๗
(ด้านล่าง มีผ้าสีแดงพาดที่แขนซ้ายใกล้ศอก)
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

องค์ที่ ๘ พระนางสุริยะเทวี ช่วยเรื่องงานทั่วไป

ภาพที่ ๔๓ พระนางสุรัสวดีเทวี องค์ที่ ๘
(ด้านล่าง มีผ้าสีแดงพาดที่แขนซ้ายใกล้ศอก)
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

องค์ที่ ๕ พระนางมโนปราชเทวี ช่วยเรื่องการอ่านหนังสือ

ภาพที่ ๔๔ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๕

(สามเหลี่ยมด้านบน ถือธงสีแดง)

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

องค์ที่ ๑๐ พระนางเตนะเทวี ช่วยเรื่องการเจรจาพูดคุย

ภาพที่ ๔๕ พระนางสุรสถิติเทวี องค์ที่ ๑๐

(ด้านซ้าย มือขวาถือพัดสีแดง ผ้าห่มสีน้ำเงิน ยืนบนพรมแดง)

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

องค์ที่ ๑๑ พระนางชกัเทวี ช่วยเรื่องการโน้มน้าวจิตใจผู้คน

ภาพที่ ๔๖ พระนางสุรัสวดีเทวี องค์ที่ ๑๑
(ด้านขวา เสื้อสีแดง มือซ้ายถือดอกไม้สีแดง)
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุญกร บินทสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

องค์ที่ ๑๒ พระนางปู้จสะเทวี ช่วยเรื่องของการช่างต่าง ๆ

ภาพที่ ๔๗ พระนางสุรัสวดีเทวี องค์ที่ ๑๒
(ด้านขวาล่าง นั่งบนพรมสีแดง)
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุญกร บินทสันต์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗

อนึ่ง ชื่อของ ๑๒ นางนี้เขียนตามคำให้สัมภาษณ์ของศิลปิน ในผ้ายันต์สุรสดินนั้นมีอักขระภาษาไทยใหญ่เขียนเอาไว้ว่า พุทธะติชิ รัมมะติชิ สังฆะติชิ มาตาติชิ คือ กล่าวถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และ บิดามารดา ส่วนคำกล่าวบูชาพระนางสุรัสวดีซึ่งสืบทอดกันมาในหมู่บ้าน มีดังนี้ “องค์สุรัสวดี ปิยังมะมะ ยาคะ เทวะตานี ปิยังมะมะ ลิกกัมเอหิ” (หม่องจี, สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๗)

๓. ครูช่างจ่าน

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

ครูช่างจ่านอายุ ๖๕ ปี นักดนตรีและนักแสดงตลกลิเกจาดไต อยู่บ้านไม่มีเลขที่ หมู่ ๕ บ้านจางคำใต้ ตำบลจางคำใต้ เมืองป้อ ภรรยาคือ ป้าแสงเพลินอายุ ๕๗ ปี เคยเป็นนางเอกลิเกจาดไต ครูช่างจ่านแสดงลิเกจาดไตเป็นตัวตลกกับตัวร้าย บทตลกมักเล่นคู่กับครูช่างคำ ปัจจุบันครูช่างจ่านเลิกเล่นลิเกจาดไตมา ๗ ปีแล้ว ครูช่างจ่านเริ่มแสดงลิเกจาดไตเมื่ออายุประมาณ ๒๘ ปี โดยแสดงกับครูจายก่าหลังวันและพี่ชายที่ชื่อช็อกง่า ส่วนใหญ่แสดงในงานบุญ เช่น ปอยสังลองปอยต่างที่^{๓๙}หรือปอยยกฉัตร ปอยเดือน ๔ หรือปอยพระธาตุ และปอยในโอกาสที่พระภิกษุชั้นผู้ใหญ่มรณภาพ

การฝึกแสดงลิเกจาดไตมิได้เป็นการเรียนการฝึกอย่างจริงจัง แต่เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง เนื่องจากการแสดงชนิดนี้แล้วชอบใจ จึงเข้าร่วมร้องและแสดงตามกันไปในคณะลิเกจาดไต ซึ่งเจ้าอาวาสวัดที่เวียงเก่าเป็นผู้ก่อตั้งขึ้น การแสดงนั้นไม่มีบทตายตัว ผู้กำกับจะประชุมล่วงหน้าแจ้งว่า วันนี้จะแสดงเรื่องอะไร และแจกบทว่าใครเล่นเป็นตัวใด จากนั้นก็ออกแสดงได้ทันที ทุกคนจะรับผิดชอบบทของตน แต่งเนื้อเพลงร้องเอง ส่วนใหญ่ตัวละครเอกเท่านั้นที่มีบทร้อง ซึ่งเนื้อร้องนั้นจะคิดแต่งสดขึ้น และดนตรีก็จะเล่นไปตามทำนองที่ร้อง

ส่วนป้าแสงเพลิน ภรรยาของครูช่างจ่านนั้น เรียนการแสดงลิเกจาดไตตั้งแต่อายุ ๑๕ ปีขณะอาศัยอยู่ที่เวียงเก่า โดยเรียนกับครูเฉียรู่น้ำล้น ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งคณะลิเกร่วมกับลุงออจียะ สถานที่เรียนคือวัด เรียนอยู่ประมาณ ๒ เดือนจึงได้ออกงาน วิธีการสอน ครูเฉียรู่น้ำล้นจะสอนร้องเพลงขึ้นใหญ่ใหม่สูงเป็นเพลงแรก เนื่องจากเพลงนี้เกิดขึ้นในสมัยของท่าน เพื่อนที่เรียนด้วยกันในเวลานั้นมีประมาณ ๑๐ คน ปัจจุบันบ้างก็เสียชีวิตแล้ว และบ้างก็อพยพไปอยู่ประเทศไทย

เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงก็มี มอญ พ้อง ปัดนา ออร์แกน ดอยฮอฮอร์น^{๔๐}ไวโอลิน จี๊ดอกหรือจีฮอก^{๔๑}แซ่ง^{๔๒}ปัดองลิดหรือปี่ผิว กลองชอกกลบปัด (คำว่าชอก หมายถึง ๖ ชอกกลบปัดมี ๖ ลูก ประกอบด้วย กลองจาด

^{๓๙}ในพจนานุกรมภาษาไทยใหญ่-ไทย คำที่ ก. ยกฉัตร (๒๕๕๒:๑๘๖) มาจาก “ต่าง” ก. ๑. วางบน ก.๒ บรรทุก ว.อื่น (๒๕๕๒ : ๑๘๔) กับ “ที่” น. ร่ม ฉัตร

^{๔๐}เครื่องดนตรีประเภทเครื่องสีในวงดนตรีจาดไต ในแผนงานวิจัยผู้สูงอายุกับคลังทรัพยากรภูมิปัญญาไทยด้านดนตรีไทใหญ่ ภาคเหนือ (จังหวัดเชียงราย) อธิบายถึงดอยฮอฮอร์นไว้ว่า เครื่องดนตรีชนิดนี้มีกำเนิดและได้รับการจดสิทธิบัตร (หมายเลข๕๔๑๘) ในประเทศอังกฤษ โดยจอห์น แมทเทียส โอกูสโตรท์ (John Matthias August Stroth) เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๔๔๒ เขาเกิดในประเทศเยอรมนีใน พ.ศ. ๒๓๗๑ และอพยพไปยังประเทศอังกฤษ ในพ.ศ. ๒๓๙๔ เครื่องดนตรีนี้เรียกว่า ฮอร์นไวโอลิน หรือสโตรท์ฮอร์นไวโอลิน เป็นไวโอลินรูปทรงกระบอกที่สร้างขึ้นจากชิ้นส่วนของไม้มะฮอกกานี มีอะคูมิเนี่ยมเป็นโคอะแฟรมและฮอร์น มีคอไวโอลินแบบดั้งเดิม ให้เสียงดังแหลมเหมือนเครื่องเป่า...ในขณะที่ทางประเทศพม่าพบเครื่องดนตรีนี้เล่นอย่างแพร่หลายหลังจากที่ประเทศอังกฤษเข้ายึดครอง (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓ : ๕๘)

^{๔๑}จี เป็นเครื่องตีประกอบจังหวะ โดยตรงถึงหรือฉาบใหญ่ข้างหนึ่งไว้กับหมอนไม้ เมื่อตี ใช้ไม้ท่อนยาวขนาดเล็กดีให้ลงตามจังหวะ

ไต (กลองสองหน้า) ๔ ใบ บั๊คม่า⁴³ ๑ ใบ จะกุ่น⁴⁴ ๑ ใบ รวมเป็น ๖) ลิเกจ๊าดไตจะแสดงตั้งแต่เวลา ๒๐.๐๐ น. ไปจนสว่าง ขั้นตอนการแสดงมีดังนี้

๑. ไหว้พระ

๒. เพลงขึ้นใหญ่ใหม่สูง

(พัก)

๓. รำแม่ป๋อยอุ เพื่อไหว้บูชาพระนางสุริยวาทิ

๔. รำเป็ยะสัด

๕. ออกบ๋าคำเป็นการเล่นละครสั้น เนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นไปในสังคม มีทั้งการทะเลาะวิวาท ความแตกแยก

๖. ต๊ะป็นไต (เป็นคำทับศัพท์พม่า มาจากคำว่า ต๊ะหนาย คือการร้องเพลงเดี่ยว เนื้อร้องเกี่ยวกับบ้านเมือง ผู้ปกครองเมือง ศาสนา และเรื่องราวอื่น ๆ)

๗. นางเอกกับพระเอกรำร่วมกัน ร้องเพลงถอกัน (เกี่ยวพาราสักกัน) ช่วงนี้จะมีบทตัวละครประกอบด้วยให้เกิดความสนุกสนาน

๘. ละครยาว

๙. ช่วงเปิดให้ผู้ชมขอเพลง ซึ่งดำเนินไปจนเช้า ผู้ชมจะขอให้นักร้องหรือผู้อื่นที่มีความสามารถมาร้องเพลงให้ฟัง เนื้อหาของเพลงมีต่าง ๆ นานา เช่น อวยพรให้มีความสุขความเจริญเนื่องในโอกาสทำบุญกุศล พรรณนาความในใจเกี่ยวกับความรัก ความผิดหวัง ความเศร้าโศก

๑๐. สิ้นสุดงาน ไปด้วยเพลงอ่องหะอ่องจ้อง

บทไหว้ครู ของ คณะลิเกจ๊าดไตคณะต่างจำน

บทไหว้ครูของลิเกจ๊าดไตคณะต่างจำนอันเป็นการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาคุ้มครอง แปลเป็นไทยโดยครูต่างคำ ความว่า

“ขอคารวะท่านที่มาในงาน ขอคารวะท่านเจ้าอาวาส ขอคารวะพระสงฆ์ทุกรูป (ซ้ำ) ขอคารวะท่านเจ้าอาวาสวัดบ่อจู้ ฝัเจ้าบ้านเจ้าเมือง เจ้าปู่เจ้าชายที่คุ้มครองบ้านเมืองนี้อยู่ดีมีสุขหรือไม่ ขออัญเชิญสิบปายสองสาว คอขาวมีเงา (พระสุรสี ๑๒ นาง) ขออัญเชิญทั้ง ๑๒ เทวีมาสู่งานนี้เพื่อช่วยดูแลคุ้มครองให้งานราบรื่น ผู้คนมีความสุข ขอช่วยคลบ้นดาลให้การร้องเพลงเป็นที่พอใจของผู้ชม ขอสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายทั้งปวงดลให้เราร้องเพลงได้ไพเราะ” จากนั้นก็กล่าวถึงผู้ใหญ่ คณะกรรมการที่จัดงาน (ครูต่างคำ, สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗)

⁴²แข่ง หรือ แด่ง เครื่องดนตรีทำจากทองเหลือง มีลักษณะคล้ายฆ้อง ตรงกลางเป็นปมมูน มีรูร้อยเชือกหรือผ้าเป็นที่จับ เป็นเครื่องดนตรีประเภทวัตถุ ๒ ชิ้นกระทบกัน (concussion)

⁴³กลองบั๊คม่า หรือก้องบั๊คม่า เครื่องดนตรีประเภทตี เป็นเครื่องดนตรีประกอบ

⁴⁴จะกุ่น คือกลองเสียงใหญ่หรือทุ้ม เป็นกลองใบที่ ๕ หรือรองจากใบใหญ่สุดในชุดกลองชอกลบัด

ลิเกจาดไตเรื่องที่ลู่ส่งจ่านแสดงเป็นเรื่องสุดท้ายในปอยต่างที่ก่อนหยุดแสดงนั้น มีเนื้อหากล่าวถึงผู้ที่ไม่รู้จักการทำบุญทำทาน เรื่องราวมีอยู่ว่า เจ้าเมืององค์หนึ่ง ไม่รู้จักทำบุญทำทานใด ๆ ทั้งที่พระองค์อุดมไปด้วยทรัพย์สินเงินทอง วันหนึ่งพระองค์ประกาศว่า หากผู้ใดต้องการเงินทอง พระองค์จะให้ยืมโดยไม่คิดดอกเบี้ย ทั้งไม่ต้องนำเงินมาคืน นอกเสียจากว่า ก้อนหินก้อนหนึ่งในเมืองที่แตกออกจากกันเป็น ๒ ส่วนนั้น จะกลับมาติดกันเป็นก้อนเดียวดังเดิม ต่อมาเศรษฐีสองฟัวเมียคนหนึ่ง ได้ยินประกาศนี้ จึงปลอมตัวเป็นคนจนเข้าไปขอยืมเงินจากเจ้าเมือง เมื่อได้เงินมาแล้วก็เดินทางกลับบ้าน ระหว่างทางผ่านทุ่งนา เกิดสะดุดกะโหลกควายเข้า ทันใดกะโหลกก็ส่งเสียงหวัระขึ้นมาพร้อมกับพูดว่า “ข้าอยากหวัระเจ้าทั้งสองเสียจริงที่ไปยืมเงินของเจ้าเมืองทั้งที่มีได้ขาดแคลน ซาก่อนที่ข้าเกิดเป็นคน เคยคิดหนี้เขาแค่ ๒๕ สตางค์เท่านั้น ยังต้องมาเกิดเป็นควายไถนาใช้หนี้เขาจนตาย นำข้าที่พวกเจ้ากลับคิดไปเป็นหนี้เขา” เมื่อสองฟัวเมียได้ยินดังนั้นก็ตกใจได้คิดและเป็นกังวลมาก ก่อนนอนจึงไหว้บอกกล่าวเทวดาว่าทำผิดพลาดไปเพราะความไม่รู้ เมื่อเชษฐีนอนหลับ ก็มีเทวดามาเข้าฝัน บอกให้เชษฐีปลูกดอกไม้ให้เต็มลานกว้าง เมื่อดอกไม้ขึ้นสวยงามแล้ว หนี้ที่เชษฐีติดค้างเจ้าเมืองก็จะหมดไปได้ ในคืนเดียวกันนั้น เทวดาองค์นี้ก็ได้เข้าฝันเจ้าเมืองด้วยเช่นกัน โดยบอกกับเจ้าเมืองว่า การที่ท่านให้ชาวบ้านยืมเงินไปนั้นมิได้เป็นการสร้างกุศล หากท่านต้องการทำบุญสร้างกุศลจริงจังแล้วก็จงไปหาลานกว้างที่เต็มไปด้วยดอกไม้สวยงาม แล้วสร้างเจดีย์ขึ้นที่นั่น เมื่อคืนขึ้น เจ้าเมืองก็สั่งให้เสนาอำมาตย์ทั้งหลายค้นหาสถานที่ตามคำบอกของเทวดา ซึ่งก็ได้ไปพบสวนดอกไม้ที่เชษฐีปลูกเอาไว้ตามคำบอกของเทวดาองค์เดียวกัน เหล่าอำมาตย์เข้าไปขอซื้อที่ดินแห่งนั้น แต่เชษฐีไม่ยอมขายไม่ว่าจะให้ราคาเท่าใด ในที่สุดเจ้าเมืองจึงไปเจรจาเอง โดยชวนให้เชษฐีมาร่วมกับทำบุญสร้างเจดีย์ด้วยกัน โดยเชษฐีอุทิศที่ดินและเจ้าเมืองสร้างเจดีย์บนที่ดินนั้น ซึ่งก็เป็นอันตกลงกันตามนั้น

คณะลิเกจาดไตที่ลู่ส่งจ่านแสดงประจำในสมัยนั้นคือ คณะสันหลอยไต (สันคอยไต) ซึ่งปัจจุบันยุบเลิกไปแล้ว คณะแซงชอกจำ ซึ่งมีครูแซงชอกจำ พี่ชายแท้ ๆ ของลู่ส่งจ่านเป็นหัวหน้าคณะ และคณะของครูจายก่าหลังวัน ซึ่งเป็นคนปางเจ้าเมืองเช่นเดียวกัน และลู่ส่งจ่านอยู่คณะหลังนี้นานที่สุด

ลู่ส่งจ่านได้ถ่ายทอดวิชาให้เด็ก ๆ บ้าง แต่ไม่มากนัก บุตรสาวของลู่ส่งจ่านเองก็เคยฝึกจนแสดงได้ แต่ปัจจุบันอพยพไปอยู่เมืองไทยแล้ว

พิธีกรรมและความเชื่อ

ในการเรียนลิเกจาดไตนั้น เมื่อแรกเรียนป้าแสงเพลินได้ไหว้ครูสุรศักดิ์ก่อน เครื่องบูชาที่ประกอบในการไหว้ครู ได้แก่ มะพร้าว กล้วย และอีกหลายชนิดที่ท่านจำไม่ได้ จากนั้นก็มีพิธีกินยันต์สุรศักดิ์ พิธีเริ่มด้วยการนำสายสิญจน์มาล้อมบริเวณพิธี ตั้งขันพระพุทธรูปและขันสุรสวัสดิ มีเครื่องเช่นไหว้ต่าง ๆ ทำพิธีไหว้แล้ว

จึงกินยันต์ และสักยันต์⁴⁵ที่ลิ้น เพื่อให้พญาคาดี ร้องเพลงไพเราะ ป้าแสงเพลินเข้าพิธีนี้เพียงครั้งเดียวเมื่ออายุประมาณ ๑๕-๑๖ ปี หลังจากผ่านพิธีนี้แล้ว เมื่อได้ยินเสียงกลองเสียงดนตรีจะรู้สึกตื่นเต้น ประารณจะออกไปปราและร้องเพลง โดยเฉพาะหากเห็นนักแสดงที่ร้องรำไม่ได้ตั้งใจ

ก่อนแสดงต้องไหว้ครู หากไม่ได้กระทำจะไม่สบายใจ

ข้อห้ามหลังการไหว้ครูคือ ห้ามนักแสดงชายหญิงเกี่ยวพาราสีกัน และต้องถือศีล ๕ ไว้ระยะหนึ่ง หลังจากทำพิธี โดยเฉพาะข้อที่ห้ามดื่มเหล้า (ลุงสว่างจ่านและป้าแสงเพลิน, สัมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗)

๔. ยายคำไม้

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

ยายคำไม้ อายุ ๗๗ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๑๑๒ ปีก ๑ (หมู่ ๑) บ้านหัวเวียงเก่า เมืองแสนหวี เรียนดนตรีตั้งแต่อายุ ๑๓ ปี โดยอยู่กับคณะจุมเจ้านางเสือนาค ผู้น้องของเจ้าแสนหวี และกลุ่มเจ้าฟ้าหิณลิเกจาดไต

ยายคำไม้ไปแสดงตามงานปอยต่างเมือง เช่น เมืองหมู่เจ เมืองโหป่าง เมืองกุ่มโนหลง เมืองด้างยานที่คอยหมอก เมืองก้าว เมืองกึ่ง แต่มิได้ไปเมืองจ๊อกแม เพราะที่นั่นมีคนละลิเกอยู่แล้ว

ในฐานะนักแสดงของคณะลิเกจาดไตนั้น ยายคำไม้ทำหน้าที่ทั้งร้องเพลง รำ และเล่นละคร เครื่องดนตรีที่ใช้แสดง ได้แก่ ต่อยอฮอร์น บัทยา(ระนาดเหล็ก) กลอง จีสอก กลองปิ่น ปี่ (ขลุ่ย) มอ ซึ่งเครื่องดนตรีทุกชิ้นล้วนมีความสำคัญ

ลักษณะการร้องเพลง

ความ จี ๑ ความบ่งบอง⁴⁶ร้องเพลงตามทำนองด้วยเนื้อที่คิดขึ้นสด ๆ ในเวลานั้น

ความ จี ๒ ลักษณะการร้องเหมือนจี ๑ แต่จังหวะเร่งขึ้น และลงจบด้วยจี ๑ แต่ไม่ใช้จีเล่น เพราะจังหวะเร็วเกินไป

เพลงที่เล่นมีเพลงหยอกหย่อน เพลงล่องคอง และจบด้วยอ่องหะอ่องจ่องในเวลารุ่งเช้า ก่อนเที่ยงคืน จะมีการร้องเพลงกับการแสดงของนางรำ หลังเที่ยงคืนไปจะเป็นละครยาวประมาณ ๑ ชั่วโมง ซึ่งขั้นตอนในการแสดงทั้งหลายจะมีดังนี้

⁴⁵การสักยันต์ของชาวไทใหญ่นี้ ครูเครือเดือน ดุงคำ ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมไทใหญ่บอกเล่าถึงตำนานของการสักว่า การสักมีที่มาจากประวัติศาสตร์ของชนชาติไทใหญ่เมื่อครั้งยังตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนจีน ไทใหญ่ถูกบุไลข่านและจีนรุกรานบ่อยครั้ง ทำให้ต้องอพยพหลบหนีอยู่เนื่อง ๆ ทรัพย์สินต่าง ๆ รวมทั้งหนังสือที่เขียนด้วยมือบนกระดาษสาขึ้นถูกเผาจนหมดสิ้น เจ้าขุนยี่ บรรพบุรุษคนหนึ่งของไทใหญ่จึงสั่งให้ผู้ชายทุกคนสักอักขระลงบนร่างกายก่อนอพยพหลบหนีภัยสงคราม เพื่อรักษาอักขระไทใหญ่มิให้สูญหาย. ต่อมา การสักอักขระบนร่างกายกลายเป็นที่นิยม ถือว่าอักขระเหล่านั้นเป็นคาถาอาคม มีการนำหลายชนิดมาปรุงเป็นหมึกที่ใช้สักเพื่อเพิ่มความขลัง การสักกลายเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาวไทใหญ่ที่อนุรักษ์สืบทอดกันมาช้านาน. ผู้ที่สักต้องรักษาศีล อย่างน้อยที่สุดก็ต้องถือศีล ๕ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : ๖๖๖)

⁴⁶ในพจนานุกรมภาษาไทย-ไทย ใช้ บั่นบั่น แปลว่า ไห้พร อวยพร

๑. ไหว้พระ
๒. รำนางปอขุ
๓. รำหมู่
๔. ตัวตลกออกมาเกริ่นนำ
๕. รำเดี่ยว (นักแสดงออกมาร้องเพลงเดี่ยวกล่าวถึงเรื่องราวของงาน)
๖. เพลงคู่ชายหญิงเกี่ยวพาราสี (จนถึงเที่ยงคืน)
๗. ละครยาว (ตั้งแต่ตี ๑ ถึง ตี ๓ ซึ่งในยุคของยายคำโม่จะเป็นละครยาวเรื่องเดียว)
๘. ช่วงเปิดให้ผู้ชมขอเพลง (ใช้เวลา ๒ ชั่วโมง ในอดีตช่วงนี้ใช้เวลา ๓-๔ ชั่วโมง เพราะนักร้องร้องเพลงหนึ่ง ๆ ไม่ต่ำกว่า ๑๕ นาที)
๙. เพลงอ่องหย๊ะอ่องจ่อง (เพลงลา)

เนื้อหาที่นิยมนำมาเล่นละคร คือ พระเวศสันดรชาดก (นิยมเล่นตั้งแต่กัณฑ์ซุชกถึงกัณฑ์สั๊กกบรพ กัณฑ์ที่ ๕-๑๐) เนื่องจากการเป็นการแสดงในงานวัด จึงเล่นละครเรื่องนี้เพื่อบอกถึงการสร้างทานบารมี อุเบกขา บารมี สอนคนให้รู้จักการบริจาคทานเพื่อทำบุญสร้างบารมี ปัจจุบันไม่นิยมเล่นละครจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่นนี้ แต่ นิยมเล่นละครสมัยใหม่ ก่อนหน้างานแสดงมีการซ้อม ๑ สัปดาห์ ซึ่งทุกคนจะซ้อมทุกบทบาท เมื่อถึงงานแสดงจึงแจกบทว่าใครแสดงเป็นตัวใด

ยายคำโม่มีความสุขกับการแสดงและการอยู่ร่วมกับสมาชิกในคณะมาก ท่านพอใจและสนุกสนานที่ได้แสดงได้ร้องเพลง แม้จะเห็นว่า คณะเลิกจ๊าดไตสมัยใหม่แสดงได้สนุกสนาน ท่านก็ยังให้บรรยากาศกลับไปเป็นเมื่อในอดีตมากกว่า

ในวัยเยาว์ ยายคำโม่อยู่ที่บ้านเมืองปางซึ่งห่างจากแสนหวีประมาณ ๑๖ กิโลเมตร บิดาของยายคำโม่เป็นผู้ชื่นชอบการร้องเพลงมาก มักเชิญศิลปินชื่อดังมาร้องเพลงให้ฟังที่บ้านเสมอ ๆ ในยุคนั้นเพลงอันเป็นที่นิยมมากคือ ความไต่โหลง (ความน้ำเต้า)⁴⁷ ด้วยอยู่ในแวดวงของการร้องเพลงเช่นนี้ ยายคำโม่จึงร้องเพลงได้โดยฝึกด้วยตนเองจากการไต่ยีนไต่ฟังผู้เฒ่าผู้แก่ในละแวกบ้าน ส่วนการเรียนจ๊าดไตนั้นเริ่มเรียนตั้งแต่อายุ ๑๑ ปี โดยเรียนกับเจ้านางเฮือนคำผู้เป็นขนิษฐาคนที่ ๖ ของเจ้าเมืองแสนหวี ซึ่งเจ้านางเป็นผู้ตั้งกลุ่มจ๊าดไตขึ้นในเมืองแสนหวี ครั้งหนึ่งยายคำโม่มีโอกาสมารับชมคณะนักแสดงกลุ่มเจ้านางเฮือนคำซ้อมการแสดง ยายคำโม่จึงเข้าไปขอร้องเพลงด้วย ซึ่งปรากฏว่าเป็นที่ชื่นชอบ จึงได้เข้าอยู่ในคณะของเจ้านางเฮือนคำแต่นั้นเป็นต้นมา จนหยุดแสดงไปเมื่ออายุ ๓๕ ปี ปัจจุบันหากไต่ยีนเสียงกลองก็ยังมีก็อยากร้องเพลงอยู่

ยายคำโม่สอนศิษย์ในหมู่บ้านด้วยวิธีเขียนบทร้องให้ผู้เรียนฝึก สอนให้รู้จักระดับเสียงและการร้องตามทำนอง

⁴⁷เพลงไทหลวง หรือเพลงน้ำเต้า (ความ/กวิ้ม แปลว่า เพลง) เนื้อหาน่าจะเป็นเรื่องราวจากตำนานสร้างโลกของไทยใหญ่ที่เล่าว่า มีน้ำเต้าใบหนึ่งลอยมาชนหินจนแตกออก มีพี่ชายกับน้องสาวคู่หนึ่งออกมาจากน้ำเต้านั้น พี่ชายจะแต่งงานกับน้องสาว แต่น้องสาวตั้งเงื่อนไขให้พี่ชายทำพิธีกลิ้งไม้ ๒ อันลงจากภูเขา หากหินมาบรรจบกันก็จะยอมแต่งงานด้วย ครั้นพี่ชายทำได้ น้องสาวก็ยังไม่ยอมแต่ง เปลี่ยนเงื่อนไขใหม่ ให้พี่ชายสนเข็มจากที่ห่างไกล ซึ่งพี่ชายก็ทำได้อีก น้องสาวจึงยอมแต่งงานด้วยและสืบลูกหลานมาจนถึงทุกวันนี้

ในมุมมองของยายคำโม่ นั่น ลีกะจาดไคน่าจะยังมีอนาคต เนื่องจากเขายังคงต้องการเรียนรู้ จึงมีการสืบทอดต่อไปไม่ขาดสาย ปัจจุบันที่หมู่บ้านของยายคำโม่ก็ยังเล่นลีกะจาดไคกันอยู่ แม้จะมีการสอนดนตรีสากลตามสมัยนิยม แต่ก็มีสอนจาดไคด้วย นอกจากนี้ เจ้าอาวาสที่วัดบ้านเมืองปางก็กำลังรวบรวมเยาวชนเพื่อจัดตั้งคณะจาดไคด้วย

ยายคำโม่มีที่ดินหลายไร่ที่เมืองปาง ที่สวนปลูกข้าวกาบ(ข้าวโพด) อ้อย และปลูกผักไว้กินเอง ส่วนที่นาปลูกข้าวเปลือก นับว่าท่านเป็นเจ้าของไร่นารายใหญ่ในหมู่บ้าน จึงเป็นหลักที่คนในหมู่บ้านได้พึ่งพาอาศัยชาวบ้านเรียกบ้านยายคำโม่ว่า เอือนหลวง หากมีงานเลี้ยงก็จะมาจัดที่นี่ มีปัญหาใด ๆ ก็มาปรึกษาหารือกันที่บ้านนี้ ในอดีตปู่ตาของยายคำโม่เคยเป็นประธานหมู่บ้าน ส่วนตัวท่านเองนั้นก็มักจะกลับบ้านมาเป็นเจ้าภาพใหญ่ในงานปอยของหมู่บ้านทุกปี ที่บ้านยายคำโม่มีกลองกันยาวที่คนในหมู่บ้านสามารถนำไปใช้ร่วมกันได้ ท่านเชื่อว่าการมีกลองที่บ้านทำให้มีความสุข

พิธีกรรมและความเชื่อ

ยายคำโม่เล่าว่า เมื่อแรกเริ่มเรียนขณะอายุ ๑๒ ปีเคยตั้งเผินครูและกินอางสูตรสดี ทั้งสักระยะแบบสักหมึกที่หัวไหล่ ลิ่น และศีรษะด้วย ถือเป็นธรรมเนียมของผู้เข้าพิธีกินอางสูตรสดีที่ต้องสักยันต์ด้วย การสักยันต์นี้เจ็บปวดมาก แต่ด้วยความตั้งใจอยากเรียนดนตรีให้ได้ดี อยากร้องเพลงเก่ง จึงต้องทนความเจ็บ ผู้ที่กินอางสูตรสดีหรือเข้าในพิธีแล้ว หากเห็นการเล่นดนตรีที่ใดก็มักจะกระหายอยากเข้าไปร่วมเล่นด้วย ผู้ประกอบพิธีเป็นหมอโหราศาสตร์ ทั้งเป็นหมอยาที่รักษาอาการเจ็บป่วยของชาวบ้านด้วย ซึ่งอันที่จริงก็ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องดนตรีแต่อย่างใด

พิธีตั้งขันสูตรสดี^{๔๘} กระทำในเดือน ๑๒ และดำเนินไปเป็นเวลา ๑๐ วัน ผู้เข้าพิธีต้องรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์ ห้ามอยู่ร่วมกับสามีหรือภรรยา และห้ามพูดคุยเป็นอันขาด เนื่องจากอาจมีวิญญาณเข้าไปสิงสู่ได้ การกินอางจะกินทุกวันเวลาเที่ยง แต่การสักอางจะสักวันแรกกับวันสุดท้ายเท่านั้น ในวันสุดท้ายที่ตั้งเผินครูนั้น ผู้เข้าพิธีจะได้รับอนุญาตให้ร้องรำทำเพลงได้

เผินสูตรสดีจะประกอบด้วย กล้วย มะพร้าว (เลือกลูกที่มียอดตั้งตรงสูง ซึ่งหมายถึง การเกิดใหม่) ข้าวสาร เทียนหอม ฐูป หมาก ยาสูบ ใบชา ช่อดอกไม้ เงิน (แล้วแต่กำลัง มักใส่ประมาณ ๖,๐๐๐ จัด หรือประมาณ ๒๐๐ บาทขึ้นไป)

วิธีกินอางนั้นจะกินแบบดิบ ไม่เผา โดยกินกับน้ำไม่หลิบป่องอย่างเดียว

ศิษย์ที่ยายคำโม่เคยสอนในหมู่บ้านทุกคนได้กินอาง เนื่องจากกินแล้วจะทำให้รู้สึกว่ามีแรงบันดาลใจ และกล้าแสดงออก

^{๔๘}พิธีตั้งขันหรือตั้งเผิน คือพิธีไหว้บูชาครู ซึ่งในที่นี้คือพระสูตรสดี โดยจัดเครื่องค่านับ เช่น ดอกไม้ ฐูปเทียน หมากพลู และข้าวของอย่างอื่น บรรจุในเผิน (พาน) หรือขันตั้ง (พานชนิดหนึ่ง กลึงด้วยไม้จริง ทรงกลม ปากผายออก)

ข้อห้ามของผู้กินเอง หากเป็นผู้ชายห้ามดื่มเหล้า ห้ามกินเนื้อวัว แต่จะไม่มีข้อห้ามมากนักสำหรับผู้หญิง เนื่องจากผู้หญิงไม่ดื่มเหล้าอยู่แล้ว และชาวไทใหญ่ในรัฐชานให้เกียรติผู้หญิงมาก

พิธีรับกลอง เมื่อซื้อกลองเข้าบ้านจะต้องมีพิธีรับกลอง โดยเจ้าของบ้านจะกล่าวอธิษฐานว่า “เมื่อข้าเอาจกลองนี้เข้าบ้าน ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายทั้งปวงที่มาอยู่กับกลองนี้บันดาลมงคลแก่ชีวิตครอบครัวข้า” และผู้ที่นำกลองมาจะกล่าวให้พรว่า “ตราบใดที่กลองลูกนี้อยู่ในบ้านนี้เมืองนี้ ขอให้ผู้ที่อยู่ในบ้านนี้เมืองนี้ทุกคนเจริญรุ่งเรือง มีความสุข มีเงินมีทองไหลมาเทมาไม่ขาดสาย” นอกจากนั้นก็ยังมีเฟิ่นรับกลองด้วย ในเฟิ่นจะมีดอกไม้ ๒ ดอก ข้าวกาบ (ข้าวโพด) น้ำหวาน กล้วย ๑ หวี เงิน (แล้วแต่กำลังเจ้าภาพ และเมื่อเสร็จพิธี ผู้นำกลองมาก็จะได้เงินนี้ไป)

ยายคำมอมีกลอง ๒ ใบ ใบหนึ่งทำจากไม้จ้าว ซื้อจากบ้านกองแก เมืองลำเลี้ยว ในราคา ๓,๘๐๐ จัต (ประมาณ ๑๒๕ บาท) ทาสีดำคาดแดง ตรงกลางทาสีเหลือง เขียว แดง มีลักษณะที่ถูกต้องตามมงคล ๓๘ ประการ และยังมีกลองใบเก่าอีกใบหนึ่งซึ่งซื้อมาประมาณ ๑๕ ปีแล้ว ยายคำมอเก็บกลองโดยมัดไว้กับเสาจอมบ้านใบหนึ่ง (คือเสาเอกของบ้านอันเป็นเสมือนมงคลของบ้านไทใหญ่) อีกใบมัดติดไว้ข้างหิ้งพระ ยายคำมอเคยมีกลองจีจิง ซึ่งเป็นกลองใบสั้นของไทใหญ่

สาเหตุที่ซื้อกลองไว้ที่บ้านเนื่องจากกลองเสียงคล้ายคำว่า กอง โดยนัยหมายความว่า บ้านนี้เป็นที่ทองของเงินทองและสมบัติต่าง ๆ ทั้งยังเป็นความสุใจที่มีกลองให้ชาวบ้านมาขืมไปใช้ในงานวัด งานปอยต่าง ๆ

ข้อห้าม ห้ามข้ามกลองกันยาว จะทำให้เสียงกลองอับ ไม่กังวาน
(ยายคำมอ, สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗)

คณะศิลปินลิกจาดไต

๑. ลิกจาดไตคณะหมอกก่อนไต

ภาพที่ ๔๘ จายหลาวมอญ

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุญกร บิณฑสันต์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

ยายหลาวมอญ อายุ ๕๑ ปี หัวหน้าคณะลิเกจ๊าดไตหมอกก่อนไต บิดาชื่อ ส่างจั้ง อยู่ที่ป็อก ๙ ป็อกจ้าง คำ เมืองลีปอ เป็นหัวหน้าคณะลิเกจ๊าดไต ชื่อ หมอกก่อนไต ซึ่งก่อตั้งมาแล้ว ๒๓ ปี

ภาพที่ ๔๕ บ้านยายหลาวมอญ

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗

ยายหลาวมอญเริ่มฝึกลิเกจ๊าดไตตั้งแต่อายุ ๘ ขวบ โดยเรียนกับครูอ้อจ๊ะ^{๔๙}วิธีการเรียนเริ่มจากการเทียบเสียงกับเหรียญปัดนา และเรียนเพลงขึ้นใหญ่ใหม่สูงเป็นเพลงแรก

เครื่องดนตรีที่เล่นประกอบในวงจ๊าดไต ได้แก่ มองแคน, มองไว, ซอกลงปัด, ปัดมา, ออร์แกน นอกจากนี้ ที่บ้านยายหลาวมอญยังมีกลองของนายเมียะเสะ

ยายหลาวมอญเคยสอนศิษย์ไว้ราว ๕๐ คน เป็นเด็กหญิง ๓๗ คน เด็กชาย ๑๐ กว่าคน ปัจจุบัน ศิษย์บางคนตั้งคณะลิเกจ๊าดไตอยู่ที่แม่สาย ประเทศไทย ในความเห็นของยายหลาวมอญ ท่านไม่ห่วงอนาคตของวัฒนธรรมการเล่นลิเกจ๊าดไต เนื่องจากยังมีเยาวชนสนใจเล่นอยู่ จึงเชื่อว่าลิเกจ๊าดไตจะไม่สูญหายไปจากสังคมชาวไทยอย่างแน่นอน

ที่ลีปอมีลิเกจ๊าดไตอยู่ราว ๑๐ คณะ และที่จ็อกแมมีอีก ๓ คณะ ในแต่ละปีคณะลิเกจ๊าดไตหมอกก่อนไตออกแสดงตามงานปอยต่าง ๆ ประมาณ ๖๐ ครั้ง ครั้งหนึ่ง ๆ จะแสดง ๓-๕ คืน หรือมากที่สุด ๑๐ คืน คำโครง เรื่องที่นิยมแสดงคือเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ขั้นตอนการแสดงมีดังต่อไปนี้

๑. ไหว้พระ แล้วเล่นเพลงขึ้นใหญ่ใหม่สูง

๒. เชิญผี

๓. รำนางปอยอู

^{๔๙}ครูอ้อจ๊ะ หรือใน taiyai.net เรียกว่า สระอ้อเจยยะ (สระ/สรา/สลา คือครู, ผู้ชำนาญ) เป็นชาวเมืองจ็อกแม รัฐชาน ภาคเหนือ เป็นผู้ก่อตั้งคณะลิเก "จาดแซงไต" เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ที่เมืองลีปอ อันเป็นคณะลิเกจ๊าดไตคณะแรก และจุดประกายก่อกำเนิดคณะอื่น ๆ ต่อมา ชาวคณะลิเกนับถือท่านมาก จึงถือว่าท่านเป็นเจ้าครูหมอแห่งจาดแซงไต และเป็นผู้ที่ทำให้คณะลิเกแพร่หลายเป็นที่นิยมกันทั่วรัฐชาน (<http://www.taiyai.net/TAI%20traditional%20dramatic%20performance.html>) จาดแซง ในพจนานุกรมภาษาไทย-ไทย เขียนเป็น "จาดแซง" โดย "จาด" แปลว่า ซาติ ละคร (๒๕๕๒ : ๑๒๓) "แซง" แปลว่า คณะวงม้องกลอง (๒๕๕๒ : ๑๖๐)

๔. ระเบียบของนางรำ

๕. ร้องเพลงลูกทุ่ง

๖. การแสดงตลก

๗. การแสดงรำเกี่ยวพาของพระเอกนางเอก

๘. แสดงละคร

๙. เล่นเพลงอ่องหะอ่องจ้อง (เพลงลา ซึ่งเล่นก่อนที่จะจบการแสดง)

การแสดงจะเริ่มตั้งแต่ประมาณ ๒๐.๓๐ น. ประมาณ ๐๒.๐๐ น. จึงเริ่มแสดงละคร และแสดงเรื่อยไปจนถึงรุ่งเช้า

พิธีกรรมและความเชื่อ

เมื่อแรกเริ่มเรียนกับครูอ้อจ๊ะนั้น จายหลาวมอญนำเฝืนครูไปไหว้ ในเฝืนครูประกอบด้วย มะพร้าว, ข้าวสาร เทียน รูป และรูปของครูหม่ออ้อจ๊ะ

จายหลาวมอญเคยกินางสูตรสดีที่เจือด้วยน้ำหลิโป้ง น้ำแสนดอก (น้ำผึ้ง) น้ำอ้อยก่า น้ำหมอกพา และยังกินหมากเช็ดคืบด้วย เชื่อว่า พระสูตรสดีจะมาสดีในตัวผู้กินาง ข้อปฏิบัติหลังการกินางคือ ห้ามดื่มเหล้าและต้องรักษาศีล ๕ (จายหลาวมอญ, สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗)

นักดนตรีคณะหมอกก่อนไต่ที่ร่วมให้สัมภาษณ์ ๓ ท่านคือ คำป้ง จายแสงแจ่ม และสว่างทอน

ภาพที่ ๕๐ และ ๕๑ คำป้ง

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินชาสันต์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗

คำป้งอายุ ๔๒ ปี นักดนตรีมอญนา คำป้งเล่นดนตรีตั้งแต่ยังเด็กอายุประมาณ ๗ ขวบ โดยฝึกเล่นด้วยตนเอง บิดามารดาก็มิได้เล่นดนตรีแต่อย่างใด คำป้งมีบุตรชายหนึ่งคน อายุ ๑๒ ปี (คำป้ง, สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗)

จายแสงแจ่ม

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

จายแสงแจ่มอายุ ๒๕ ปี นักดนตรีแจ๊ส ฝึกเล่นดนตรีด้วยตนเอง ไม่เคยเรียนกับครู สามารถเล่นเครื่องดนตรีอื่น ๆ ได้ด้วย บิดามารดาเล่นดนตรีได้ ปัจจุบันบิดาเสียชีวิตแล้ว

พิธีกรรมและความเชื่อ

เคยกินอง โดยกินกับน้ำไม้หีบป่อง น้ำแสนดอก และน้ำหมอกพา

ข้อห้าม ห้ามข้ามเครื่องดนตรี เครื่องดนตรีที่ถูกก้าวข้ามแล้ว เมื่อนำไปเล่น เสียงจะไม่ดังหรือไม่ไพเราะ (จายแสงแจ่ม, สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗)

ลุงสว่างทอง

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

ลุงสว่างทองอายุ ๕๐ ปี นักดนตรีคอกซอร์นเรียนดนตรีเอง ไม่เคยมีครู

พิธีกรรมและความเชื่อ

ลุงสว่างทองกินองสุรศักดิ์ แต่ไม่เคยไหว้ครู (สว่างทอง, สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗)

๑. ลิเกจ๊าดไคคณะอ้ายหอมจอมปิ่น

ภาพที่ ๕๒ ครูจายก่าหลังวัน

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

ครูจายก่าหลังวัน อายุ ๖๔ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๔๖ บ้านเวียงเก่า ตำบลปางเจ้าเมือง เมืองสีป่อ หมายเลขโทรศัพท์ ๐๕-๔๗๓๒-๔๗๓๐-๗๕๔๒ ครูจายก่าหลังวันแต่งงาน ๒ ครั้ง ภรรยาคนแรกชื่อ นางจ้ามคำ มีลูกชายด้วยกัน ๑ คน ชื่อ จายทุนโจ้ว จายทุนโจ้วเคยเล่นดนตรีแต่ปัจจุบันหันไปทำธุรกิจ ส่วนภรรยาคนที่ ๒ ไม่ได้มีกิจกรรมใด ๆ เนื่องจากป่วยเป็นโรคความดันโลหิตสูง

ครูจายก่าหลังวันเกิดที่หมู่บ้านเวียงเก่า เมืองสีป่อ เข้าเรียนที่โรงเรียนของรัฐเมื่ออายุ ๕ ปีจนจบชั้น ๒ (เทียบเท่าชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒) ก็ลาออกไปอยู่วัดอีก ๕ ปี และเข้าพิธีแต่งงานเมื่ออายุ ๑๒ ปี ขณะเป็นสามเณรอยู่ที่วัดนั้นก็มีโอกาสได้เรียนดนตรี

บิดาของครูจายก่าหลังวันเป็นพราน มิได้มีความรู้ด้านดนตรีแต่อย่างใด แต่ในบรรดาพี่น้อง ๑๐ คนของท่าน มี ๖ คนที่เล่นดนตรีได้และเป็นศิลปินลูกเง้าไตทั้งหมด โดยทั้ง ๖ คนได้เรียนกับครูอ้อจ๊ะ^{๕๐} ครูอ้อจ๊ะเป็นผู้มีความสามารถด้านภาษาและการเขียนเพลง แม้จะเล่นดนตรีและร้องเพลงไม่ได้ ท่านก็จะรู้ทันทีเมื่อศิษย์เล่นดนตรีหรือร้องผิดจังหวะ ด้วยความสามารถของท่าน นอกจากจะเป็นนักเขียนเพลงแล้ว ครูอ้อจ๊ะก็ยังเป็นบรรณาธิการหนังสืออีกด้วย

ครูจายก่าหลังวันเริ่มฝึกกลองและฆ้องเมื่อจุลศักราช ๑๓๒๗ (พ.ศ. ๒๕๐๕) โดยเรียนกับสลา^{๕๑} (ครูดู) ซึ่งเป็นผู้เล่นดนตรีได้แทบทุกชนิด การเรียนต้องไปเรียนที่วัด และเรียนโดยครูตีให้ดูเป็นตัวอย่างแล้วติดตาม ในเวลานั้น ครูดูกับครูอีก ๔ ท่านคือ ครูอ้อจ๊ะ ครูหม่านเฮิง ครูกอโถย และครูต่างยี่ ร่วมกันก่อตั้งวงลูกเง้าไต

ภาพที่ ๕๓ การแสดงลูกเง้าไตนำโดยครูจายก่าหลังวัน
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๗

^{๕๐}ครูอ้อจ๊ะ หรือ สระออยยะ คูที่ เจริญรอด ๑. จายหลามมอญ (๑๑.)

^{๕๑}สลา (อ่าน สะ-หล่า) ภาษาไทใหญ่และล้านนาหมายถึง ครู ช่าง ผู้ชำนาญการ เช่น สลากลอง คือ ช่างทำกลอง น่าจะมาจากคำว่า สรา ที่กร่อนมาจาก อาจารย์ ซึ่งบรรจบ พันธุเมธา อธิบายว่า ที่จริงคำนี้มาจากคำบาลี อาจริย หรือสันสกฤตว่า อาจารย์ เมื่อผ่านมาทางพม่าเหลือเป็น สุรา แต่พม่าออกเสียง ร ไม่ได้ก็เลยกลายเป็น เสี่ย ไป ทางอีสาน คนไทยที่นั่นออกเสียงว่า สะรา (สำนักเลขานุการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๖ : ๔๐)

ในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๓ ครูจายก่าหลังวันได้ไปเรียนดนตรีที่โรงเรียนนาฏศิลป์มณฑลยโสธร มณฑล เมืองมณฑล เป็นเวลา ๓ ปี ระหว่างนั้นพักอยู่ที่บ้านของอาจารย์ชื่อ ทริวมาตนาไหน และกลับบ้านมาแสดงดนตรีเป็นครั้งคราวเมื่อมีโอกาส เมื่อเรียนจบได้กลับมาหาครู เวลานั้นครูกำลังต้องการพระเอกเถิง ครูเห็นว่า ครูจายก่าหลังวันเรียนมาทางนี้และมีประสบการณ์ จึงมอบหน้าที่ให้เป็นพระเอกเถิง ขณะนั้น ครูเป็นผู้ฝึกสอนคณะเถิงเจ้าโตของวัดบ้านเวียงเก่าที่ผู้เจ้ากอนคินชนะตั้งขึ้น ครูจายก่าหลังวันแสดงเป็นพระเอกของเถิงเจ้าโตเรื่อยมาจนอายุประมาณ ๕๕ ปีจึงเลิกแสดง

ใน พ.ศ. ๒๕๒๓ ครูจายก่าหลังวันแยกตัวจากคณะวัดบ้านเวียงเก่าออกมาตั้งคณะของตนเอง ทั้งเพื่อนในคณะอีกคนหนึ่งคือ จายซ็อกจำ ผู้พี่ชายของลุงต่างจำน ก็แยกตัวออกมาตั้งคณะของตนเองเช่นกัน คณะเถิงเจ้าโตวัดบ้านเวียงเก่าจึงต้องล้มเลิกไปโดยปริยาย ปัจจุบัน คณะของจายซ็อกจำก็ล้มเลิกไปแล้วเช่นกัน เนื่องจากจายซ็อกจำเสียชีวิตแล้ว ส่วนคณะของครูจายก่าหลังวันยังคงมีชื่อเสียงมาก เนื่องจากท่านเน้นการแสดงที่สร้างความพึงพอใจแก่ผู้ชมและรักษาผลงานไว้ได้อย่างเสมอดันเสมอปลาย ท่านพยายามมิให้เกิดปัญหาภายในคณะ ทั้งให้ความช่วยเหลือด้านการเงินแก่ลูกวงเสมอหากเดือดร้อน

ครูจายก่าหลังวันสอนดนตรีแก่ศิษย์มาแล้วเป็นจำนวนมาก โดยใช้ศาลาวัดเป็นสถานที่สอน ศิษย์หลายคนได้ตั้งคณะเถิงเจ้าโตของตนเอง เช่น คณะของจายคำหาน เมืองจ็อกแม คณะจายก่าหลังวัน ๒ ของสามีนางลีนหย่ง (ปัจจุบันล้มเลิกแล้ว) ส่วนนักดนตรีที่มีชื่อเสียงของคณะครูจายก่าหลังวันก็มี จายเอ นักดนตรีตอยฮอรัน จ้ามคำ ผู้เฒ่าความหรือนักร้อง

ครูจายก่าหลังวันกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของดนตรีเจ้าโตว่า เมื่อวัฒนธรรมดนตรีแบบตะวันตกหลังไหลเข้ามา ความสนใจในดนตรีเจ้าโตแบบดั้งเดิมก็ลดน้อยถอยลงมาก ผู้ชมหันไปสนใจดนตรีสากลกันทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ครูจายก่าหลังวันยืนยันว่า トラบโดที่ท่านยังอยู่ก็จะคงรักษาดนตรีเจ้าโตดั้งเดิมนี้ไว้ แต่ความเปลี่ยนแปลงของโลกอาจทำให้นดนตรีเจ้าโตสูญหายไปได้ในอนาคต เนื่องจากผู้ที่มีความรู้ความชำนาญด้านนี้ก็เหลือน้อยเต็มที เช่น นักร้องไทใหญ่ในรัฐชานที่สามารถร้องเพลงสรรเสริญพระสุรศตินั้นปัจจุบันเหลือเพียงไม่ถึง ๒๐ คน ดังนั้น หลังจากที่ท่านสิ้นชีวิตไปแล้ว ดนตรีเจ้าโตก็อาจไม่มีผู้สืบทอดและสูญตามท่านไปด้วย สาเหตุหนึ่งที่ดนตรีเจ้าโตถูกละเลยหลงลืมก็เป็นเพราะค่านิยม คนรุ่นใหม่เห็นเพลงสรรเสริญพระสุรศติเป็นการร้องเพลงแบบโบราณที่น่าอาย ไม่ทันสมัย ทั้ง ๆ ที่รู้จักและร้องเพลงสุรศติได้ เนื่องจากปัจจุบันหันไปนิยมเพลงสากลกัน อันที่จริง ผู้ที่ร้องเพลงสุรศติได้ถือเป็นผู้ที่มีความรู้ ปัจจุบันผู้ร้องเพลงสุรศติได้และยังมีชีวิตอยู่มีรายนามดังนี้

๑. นางลีนหย่ง บ้านหนองกวาง เมืองลำเลียว
๒. นางจ้ามคำ บ้านซาง เมืองลีโป
๓. นางจ้ามเคอ เมืองลีโป
๔. นางจ้ามเปา (พี่สาวของนางจ้ามเคอ) เมืองลีโป
๕. นางล่อนโคย เมืองลีโป
๖. นางเมี่ยว่าน เมืองลีโป

ทั้ง ๖ ท่านนี้สามารถร้องเพลงสุรสีได้ แม้ไม่มีชื่อเสียงมากแต่ก็อยู่ในอันดับต้น ๆ ของนักร้อง สิ่งที่บ่งบอกว่าเป็นนักร้องดีคือ นักร้องเหล่านี้สามารถร้องได้โดยไม่ต้องดูเนื้อเพลง ทั้งมีปฏิภาณในการร้องพรรณนาความ เมื่อมีผู้ชมขอเพลงเกี่ยวกับเรื่องราวใด ๆ ก็สามารถร้องตามที่ขอมาได้ทันที

ครูจายก่าหลังวันมั่นใจว่า นับแต่มีลิเกจ๊าดไตเป็นต้นมา ผู้ที่รักษาแบบแผนเดิมไว้ได้ดีที่สุดก็คือท่านเอง ซึ่งสังคมชาวไทยใหญ่ก็ยอมรับ พระภิกษุผู้ใหญ่ในรัฐชานก็ยังชื่นชมและขอให้ท่านรักษาคำจุนลิเกจ๊าดไตต่อไป

เมื่อครั้งขุนสาตั้งกองกำลังอยู่ที่บ้านหินแตก จังหวัดเชียงราย ครูจายก่าหลังวันได้เป็นหัวหน้าศิลปวัฒนธรรมด้านลิเกอยู่ระยะหนึ่ง หลังจากขุนสาว่างอาวุธแล้ว คณะวัดหัวเวียง จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ขอให้ท่านไปช่วยฝึกสอน ต่อมาเมื่อกองกำลังชาวไทยใหญ่ถูกผลักดันออกนอกประเทศไทย และไปตั้งมั่นอยู่ที่บ้านหัวเมือง ผังสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมานั้น หม่าหาดจ่า ผู้ก่อตั้งบริษัทเอสเอสเอส (SSS) อันเป็นบริษัทที่จะพัฒนาเขตปกครองพิเศษชาวไทยใหญ่ได้ขอให้ครูจายก่าหลังวันไปเป็นนายศุลกากรอยู่ที่ด่านนาโหม ซึ่งอยู่ตรงข้ามจังหวัดแม่ฮ่องสอน พร้อมทั้งดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมด้วย ครูจายก่าหลังวันทำหน้าที่อยู่ที่ด่านนาโหมในช่วง พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๔๔ จึงกลับสืป่อ ระหว่างนั้นมีโอกาสไปแสดงการฟ้อนที่อำเภอปาย ตำบลแม่ลาหลวง อำเภอแม่ลาน้อย และอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน และที่จังหวัดเชียงใหม่ ครูจายก่าหลังวันกล่าวว่า ท่านชอบทุกอย่างที่ประเทศไทย ยกเว้นอาหารเผ็ดร้อน ท่านฟังภาษาไทยเข้าใจแต่พูดไม่ได้

คณะลิเกจ๊าดไตของครูจายก่าหลังวันนั้นถือเป็นอันดับหนึ่งที่ทุกคนในเมืองสืป่อรู้จัก แต่เมื่อเข้ามาแสดงในประเทศไทยก็ต้องมีชื่อคณะให้ผู้ชมเรียกขาน จึงได้ไปขอให้ท่านเจ้าอาวาสวัดป่าเป้า อำเภอเมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่เป็นผู้ดูฤกษ์ยามตั้งชื่อให้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ ซึ่งท่านก็ตั้งชื่อให้ว่า คณะอ้ายหอมจอมปิ่น "อ้ายหอม" หมายถึงกลิ่นอายหรือความหอม "จอม"/"จ้อม" ในพจนานุกรมภาษาไทย-ไทยแปลไว้ว่าตาม (เช่น จ้อมโต๊ะเถิน แปลว่า ตามล่าสัตว์ป่า จ้อมหลัง แปลว่า ตามหลัง มาทีหลัง) "ปิ่น"/"ปิ้น" หมายถึงประวัติ ที่มา รวมความ "อ้ายหอมจอมปิ่น" หมายถึง กลิ่นอาย/ความหอมตามประวัติ/ประวัติศาสตร์ ในครั้งนั้น ท่านเจ้าอาวาสวัดป่าเป้าประสงค์จะตั้งคณะลิเก โดยขอให้ครูจายก่าหลังวันเป็นผู้รับผิดชอบด้วย แต่เนื่องจากระยะทางที่ห่างไกลมาก ครูจายก่าหลังวันจึงมิได้ไปก่อตั้งคณะลิเกที่วัดป่าเป้า แต่ท่านก็ใช้ชื่อคณะของท่านว่าอ้ายหอมจอมปิ่นตลอดมา

เมื่อประมาณสิบกว่าปีมานี้ ครูจายก่าหลังวันคิดจะวางมือจากการทำคณะลิเกจ๊าดไต เนื่องจากทำมานานและอายุของท่านก็มากแล้ว งานแสดงก็น้อยลง ทั้งยากที่จะฝึกคนรุ่นใหม่ขึ้นมาสืบทอดต่อไป ท่านจึงขายอุปกรณ์ลิเกทั้งหมดตั้งแต่เครื่องดนตรีตลอดจนถึงฉาก แต่มีนายทหารชาวไทยใหญ่ผู้หนึ่งชื่อ อ่องเนี้ย (ปัจจุบันเป็นเจ้าศึกหรือนายพันโท) ขอร้องให้ครูจายก่าหลังวันทำคณะลิเกจ๊าดไตต่อไป โดยนำเงินมาให้ท่าน ๕ แสนจัต (เวลานั้นค่าเงินจัตสูงมาก หากเทียบค่าเงินปัจจุบันจะเท่ากับ ๕,๐๐๐,๐๐๐ จัต หรือประมาณ ๑๖๔,๐๐๐ บาท) เพื่อซื้ออุปกรณ์การแสดงใหม่

พิธีกรรมและความเชื่อ

ก่อนเรียนต้องมีการไหว้ครู ตั้งเฒิน (พาน) ครูและเฒินพระสุรสถิติ ในเฒินครูนั้นประกอบไปด้วย

๑. มะพร้าว ๑ ลูก

๒. กล้วย ๕ หวี

๓. หมากพลู ๔ ห่อ

๔. บุหรี่ขี้โย ๔ มัด (ตราที่บุหรี่ยะต้องไม่เป็นรูปสัตว์ เช่น เสือ นกยาง ฯ เพราะพระนางสุรสถิติไม่เสวยเนื้อสัตว์ และไม่โปรดเครื่องบูชาที่เป็นสัตว์ ไม่กินสัตว์ จึงต้องหาบุหรี่ยี่ห้ออื่น ๆ เช่น ตราดอกไม้ ตรากรรไกร เมืองจ๊อกแมมีบุหรี่ยี่ห้อตราดอกกุหลาบซึ่งเป็นที่ยอมรับมากมาจนปัจจุบัน)

๕. เงิน (ในอดีตสมัยที่รัฐบาลอังกฤษรับรองเงินจัตนั้น จำนวนเงินที่ใส่เฒินครูคือ ๑๒ จัตเท่านั้น)

ครูจ่ายค่าหลังวันกล่าวถึงความเชื่อเรื่องพระสุรสถิติว่า ไม่ว่าสิ่งใดหากเชื่อมั่นแล้ว สิ่งนั้นก็ถึง เช่นเดียวกับการไหว้พระ หากเชื่อก็จะขลังมาก ครูจ่ายค่าหลังวันเคยผ่านพิธีกินองสุรสถิติ ซึ่งผู้ทำพิธีให้คือ ตูเจ้าแสง หรือพระครูคอนดินฮญา เจ้าอาวาสวัดเวียงเก่าที่ครูจ่ายค่าหลังวันเคยบวชเรียน ปัจจุบันท่านมรณภาพไปนานแล้ว ครูจ่ายค่าหลังวันไม่ดื่มเหล้า มิใช่เพราะเป็นข้อห้าม แต่เนื่องจากความไม่ชอบเป็นส่วนตัว

การแสดงลิเกจ๊าดไคคณะอ้ายหอมจอมปิ่น

เครื่องดนตรีวงลิเกจ๊าดไคเต็มวงแบบดั้งเดิมสมัยที่ครูดู อาจารย์ของครูจ่ายค่าหลังวันยังมีชีวิตอยู่ มีดังนี้

๑. ปี่ผิว หรือปี่ตองลิด หรือขลุ่ย

๒. แบนโจ

๓. กลองปิ่น เป็นกลองเสียงเบส

๔. ตอยฮอฮั่น

๕. มองตาน

๖. ปัตยา (ระนาดเหล็ก ปัตยาหรือปัตนา ภาษาพม่าแปลว่า ทำจากเหล็ก ส่วนปัตลา คำท้ายสะกดด้วยล แปลว่า ทำจากไม้)

๗. กลองชอกกลางปัด

ขลุ่ยผิวหรือปี่ผิวได้หายไปจากวงดนตรีจ๊าดไคมากกว่า ๔๐ ปีแล้ว เนื่องจากหาผู้เล่นเครื่องดนตรีชนิดนี้ได้ยาก นอกจากขลุ่ยผิว แบนโจกับกลองปิ่นก็ยังหายไปด้วย โดยมีออร์แกนเข้ามาแทน ปัจจุบัน วงดนตรีจ๊าดไคของครูจ่ายค่าหลังวันก็ยังใช้ออร์แกนอยู่

เครื่องดนตรีในวงจ๊าดไตที่ครูจายก่าหลังวันนำไปแสดงในงาน มีดังนี้

๑. มองตาน
๒. ตอยฮอฮอร์น
๓. ซอกลงปัก
๔. จีฮอก
๕. ออร์แกน
๖. กีตาร์
๗. เบส
๘. กลองชุด

วิธีการบรรเลงเริ่มด้วยการแยกบรรเลงเครื่องดนตรีสมัยเก่า และเครื่องดนตรีสมัยใหม่ จากนั้นจึงบรรเลงร่วมกัน

ภาพที่ ๕๔ และ ๕๕ การบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีสมัยใหม่วงจ๊าดไตครูจายก่าหลังวัน

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๓

ขั้นตอนการแสดงของคณะลิเกจ๊าดไตของครูจายก่าหลังวัน

๑. ก่อนเปิดฉาก ร้องเพลง "ชุกของเงาะ" แปลว่า การก่อตั้งจ๊าดไต อันเป็นเพลงที่ครูอูจียะประพันธ์ บรรเลงเพลงสากล ๒ เพลง เป็นเพลงเชิดชูคณะจ๊าดไตอำมหอมจอมปิ่นประกาศรายการแสดง
๒. หลังเปิดฉากไหว้พระ ไหว้บุญคุณพ่อแม่ ไหว้ครูบาอาจารย์ ไหว้ผีเจ้าเมือง ไหว้พระนางสุรสถิติโดยครูจายก่าหลังวันจะเป็นผู้ทำพิธีเอง

ภาพที่ ๕๖ และ ๕๗ พิธีไหว้ครูหลังจาก
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๗

ภาพที่ ๕๘ ร้องเพลงบูชาพระสุรศักดิ์ก่อนการแสดงอื่น
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๗

ภาพที่ ๕๙ ๖๐ และ ๖๑ ผินครูคณะจ่ายกำห่อวัน
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๗

ภาพที่ ๖๒ เคารพกราบถวายบังคมหลังวันตั้งบนเวทีให้นักแสดงไหว้ครูก่อนการแสดง

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๙

๓. รำแม่ปออยู่

๔. รำหมี่สลักร้องเพลงเดี่ยว

๕. แสดงละครประมาณ ๑ ชั่วโมง (อาจเป็นเชิงป๊อดหรือละครสั้นก็ได้ (ป๊อด แปลว่า สั้น) เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการให้ความรู้ เช่น เรื่องสิ่งที่เสียไปนั่นคือการได้กำไร

๖. บรรเลงเพลงสากล (ระยะเวลาแสดงขึ้นอยู่กับผู้ชมหากผู้ชมพอใจก็แสดงยาวขึ้น หากผู้ชมเริ่มเบื่อก็หยุดแสดง)

๗. ละครยาวหรือละครสั้น เนื้อหาเป็นเรื่องราวสมัยใหม่ อาจเกี่ยวกับการศึกษา, สังคม, สุขภาพ เป็นต้น แสดงประมาณ ๑ ชั่วโมง

๘. ช่วงเปิดให้ผู้ชมขอเพลง ซึ่งขอได้ทั้งเพลงจำัดไตและเพลงสากล การขอเพลงจำัดไตนั้น มิได้เจาะจงเพลงใดเพลงหนึ่ง แต่เป็นการขอเนื้อหาของเพลง ให้นักกร้องร้องเพลงพรรณนาความอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การพรากจากกัน ความคิดถึง การห่างไกลจากคนรัก ขอให้มั่งมี ขอให้มีความสุขแข็งแรง ฯลฯ ทำนองที่ใช้ร้องเมื่อมีผู้ขอเพลงคือ ล่องกง จี ๑ จี ๒ เป็นต้น ช่วงเพลงตามคำขอนี้จะมีเพียงนักร้องกับผู้เล่นตอยอฮอร์น ๒ คน ไม่มีเครื่องประกอบจังหวะ ส่วนเพลงสากลที่ผู้ชมมักขอกันนั้น มีทั้งเพลงไทยสากล เช่น บัวลอย เดือนเพ็ญ ฯลฯ ด้วย นักร้องกับผู้เล่นตอยอฮอร์นช่วงเพลงตามคำขอนี้จะได้คำตอบแทนร้อยละ ๓๐ ต่อคน ช่วงนี้ดำเนินไปจนรุ่งเช้า

๙. ปิดงานด้วยเพลงอ่อนหวานอ่อนจึ้ง (หากงานแสดงมีหลายคืน เพลงนี้จะปิดงานในวันสุดท้าย)

(ครูจ่ายก่าหลังวัน, สัมภาษณ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๙)

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นักดนตรีในขณะครูจ่ายค่าหลังวัน ๖ ท่าน คือ สันตำ อ่องเมือง จายทุนอ่อง เต็งเท
ล่างจิ่ง และอู่อ่างเซ่ ดังนี้

๑. สันตำ

สันตำ อายุ ๔๐ ปี นักดนตรีตอยอฮอร์น เริ่มเล่นดนตรีตั้งแต่เด็ก โดยฝึกเอง ไม่มีครูสอน หัดตอยอฮอร์น
เมื่ออายุ ๓๐ เศษ (สันตำ, สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗)

๒. อ่องเมือง

ภาพที่ ๖๓ อ่องเมือง

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

อ่องเมือง อายุ ๓๖ ปี นักดนตรีกลอง มีบุตรสาว ๒ คน และเป็นญาติกับครูจ่ายค่าหลังวัน อ่องเมืองฝึก
ดนตรีด้วยตนเองตั้งแต่อายุ ๑๘ ปี โดยวิธีครูพักลักจำ เล่นได้ทั้งกลองและมอง

พิธีกรรมและความเชื่อ

อ่องเมืองเคยกินอองสุรสติครั้งหนึ่ง โดยมีพ่อหมอมาทำพิธีให้ที่บ้าน เชื่อว่ากินอองแล้วจะทำให้ชีวิต
สุขสบายและรอบรู้เรื่องการทำงานมากขึ้น

ไม่มีข้อห้ามเรื่องการดื่มเหล้าขณะเล่นดนตรี (อ่องเมือง, สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗)

๓. จายทุนเอง

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

จายทุนเอง อายุ ๕๐ ปี นักดนตรีมอง บ้านอยู่เมืองสีป่อ อาชีพทำสวน ปลุกข้าวโพด จายทุนเองเรียนดนตรีตั้งแต่อายุ ๑๕ ปี ครูผู้สอนเป็นผู้หญิงชื่อ มินซุ่ย ซึ่งตาบอดตั้งแต่อายุ ๓ ขวบ ครูมินซุ่ยอายุประมาณ ๕๐ ปี ยังมีชีวิตอยู่ อยู่ที่เมืองสีป่อ จายทุนเองเป็นนักดนตรีในคณะครูจายก่าหลังวันมาหลายปีแล้ว ค่าตอบแทนการแสดงแต่ละคืนจะได้ ๑๐,๐๐๐ จัต (๓๓๐ บาท) นอกจากมองแล้ว ท่านยังสามารถตีกลอง ๕ ใบได้ด้วย ท่านตั้งใจจะเล่นดนตรีไปเรื่อย ๆ แม้จะไม่ใช่ที่นิยมก็ตาม

พิธีกรรมและความเชื่อ

จายทุนเองเคยกินอง โดยต้องเข้าพิธี ๗ วัน มีครูเป็นผู้ทำพิธี ต้องตั้งเณรและกินองทุกวันจนครบ ๗ วัน เณรในพิธีแต่ละวันนั้นมีอันเดียว ในอดีตนั้นใส่เงินบูชาครู ๑๐๐ จัต (ประมาณ ๓ บาท) ครั้งนั้นมีผู้เข้าพิธีทั้งหมด ๔๓ คน ซึ่งแต่ละคนจะนำข้าวสาร กล้วย ฯลฯ ไปเป็นเครื่องบูชาครู งามที่กินเป็นกระดาศ มีรูปวาด นำมาพับแล้วกิน เมื่อกินองแล้ว หากเห็นมิงานที่ใดก็รู้สึกอยากไปเล่นดนตรี

ข้อห้าม ห้ามข้ามเครื่องดนตรี ไม่ว่าจะเป็นตัวนักดนตรีเองหรือคนทั่วไป ก่อนแสดงจะไหว้พระระลึกถึงบิดามารดา และพระสุรัสติ (จายทุนเอง, สัมภาษณ์, ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๗)

๔. เต็งเท

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

เต็งเท อายุ ๓๘ ปี เรียนดนตรีตั้งแต่อายุ ๑๖ ปี โดยเรียนกับครูชื่อ เซ่งปะหั่ว อยู่ที่มณฑลยี่ ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว หากเรียนคนเดียวครูจะสอนเล่นดนตรีและมีโน้ตประกอบด้วย ทั้งยังสอนร้องเพลงให้ ซึ่งเต็งเทก็ร้องได้บ้าง เมื่อจะแสดงดนตรี

พิธีกรรมและความเชื่อ

เต็งเทจะไหว้ครูด้วย และเมื่อมีพิธีไหว้ครูของคณะ ท่านก็จะก้ไหว้ด้วย (เต็งเท, สัมภาษณ์, ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๗)

๕. จายล่างจิ่ง

ภาพที่ ๖๔ จายล่างจิ่ง

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

จายล่างจิ่ง อายุ ๔๕ ปี นักดนตรีตอยฮอฮอร์น อยู่บ้านหนองอ่าง เมืองสีป้อ เรียนดนตรีมาตั้งแต่อายุประมาณ ๑๒ ปี เรียนโดยการเฝ้าตามแบบครูพักลักจำ

พิธีกรรมและความเชื่อ

จายล่างจิ่งเคยกินอามสุรสติ เนื่องจากทำตามความเชื่อของคนส่วนมากที่นับถือพระสุรสติ ข้อห้ามที่มีคือห้ามข้ามเครื่องดนตรี เนื่องจากเครื่องดนตรีเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ (ล่างจิ่ง, สัมภาษณ์, ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๗)

๖. อุสา่งเข้

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

อุสา่งเข้ อายุ ๕๕ ปี นักดนตรีชิลังกวี เป็นชาวพม่า เรียนดนตรีตั้งแต่อายุ ๑๔ ปีกับครูชื่อ สุเตาเฮียเรียนโดยครูจะเล่นให้ดูเป็นตัวอย่างแล้วเล่นตาม และครูจะแก้ผิดถูก

พิธีกรรมและความเชื่อ

ก่อนเล่นดนตรีต้องไหว้ครู อุสา่งเข้ยังสามารถตีมองได้ด้วย หากว่างจากงานจำได้ อุสา่งเข้ก็จะไปเล่นดนตรีพม่า ท่านไม่เคยกินอาม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไหว้บูชาคือพระและบิดามารดา (อุสา่งเข้, สัมภาษณ์, ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๗)

๗. เติ่งทูน

ภาพที่ ๖๕ เติ่งทูน

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๖

ภาพที่ ๖๖ เติ่งทูนและจ้างจิ้น

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๖

การแสดงจ๊าดไคคณะครูจ่ายค่าหลังวันในปัจจุบันมักมีปัญหาเรื่องการควบคุมนักแสดงในขณะนักแสดงมิได้ฝึกซ้อมร่วมกันทุกวัน ต่างคนต่างมีอาชีพ และมารวมตัวกันเมื่อมีงานแสดง จึงอาจไม่มีความพร้อมอย่างสมบูรณ์นัก ทั้งยังไม่มีมาตรฐานการแสดง นักแสดงบางคนนั้นบ้างก็มากไป บ้างก็ต้องการเด่นและบ้างก็ดื้อดึง ทั้งมีการทะเลาะเบาะแว้งกันด้วย ซึ่งครูจ่ายค่าหลังวันไม่สามารถแก้ไขได้ นอกจากนั้น ช่วงร้องเพลงตามคำขอ มีธรรมเนียมที่ผู้ขอเพลงหรือผู้ชมให้เงินสินน้ำใจแก่นักร้อง ซึ่งนักร้องก็จะแบ่งกันกับนักดนตรีเป็นจำนวนร้อยละ ๗๐ และร้อยละ ๓๐ ตามลำดับ หรือหากไม่มีดนตรี นักร้องก็รับเงินนั้นไปแต่ผู้เดียว ธรรมเนียมนี้ทำให้นักร้องแต่ละคนพยายามร้องเพลงไปเรื่อย ๆ ไม่หยุดเพื่อให้ได้เงินสินน้ำใจเพิ่มมากขึ้นอีก ทำให้นักร้องคนอื่น ๆ ไม่มีโอกาสได้ร้องบ้าง หัวหน้าคณะท่านอื่น เช่น ส่างจายอ่อน จายหลาวมอญ จะบังคับควบคุมนักแสดงได้เด็ดขาดชัดเจนกว่านี้ เช่น ปิดไมโครโฟนในกรณีที่นักกร้องร้องนานเกินไป

การจัดงานทางวัฒนธรรมทุกวันนี้ขึ้นอยู่กับเงินเป็นใหญ่ นักแสดงและผู้ดำเนินงานล้วนต้องการเงินตอบแทนที่คุ้มค่า หากไม่มีเงินก็ยากที่งานนั้นจะประสบความสำเร็จ

ส่วนผู้ชมลิกเจ้าดไต่ก็มีหลายกลุ่มหลายวัย มีรสนิยมเรื่องดนตรีแตกต่างกัน แต่ดูเหมือนว่าการแสดงจะเน้นที่การแสดงดนตรีสากลมากกว่าการแสดงละคร (ครูต่างคำ, สัมภาษณ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๖๗ และ ๖๘ บรรยายภาพการแสดงลิกเจ้าดไต่ขณะครูฉายกำหล่งวัน

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๗

พระภิกษุ

๑. ท่านเจ้าอาวาสเทหวังตะ

ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์พระภิกษุวัดต่าง ๆ ๕ รูป คือ ท่านเจ้าอาวาสเทหวังตะ วัดก้างหม่อ (บ่อจู้) ตูเจ้าหนันต่ากิตติ เจ้าอาวาสวัดนาปาง ท่านเจ้าอาวาสจันต่าวะระ วัดสวนอ้อย พระภิกษุวิมาละ พระลูกวัดวัดจ้ามเผือก และพระปัญญา รองเจ้าอาวาสวัดก้างเวียง ซึ่งแม้ท่านเหล่านี้จะมีได้เป็นนักดนตรี แต่ก็มีความรู้เรื่องดนตรีไทใหญ่และองสุรสติ ดังนี้

ภาพที่ ๖๙ ท่านเจ้าอาวาสเทหวังตะ

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

พระภิกษุเทหวังตะ อายุ ๕๗ ปี เจ้าอาวาสวัดก้างหม่อ (วัดบ่อจู้) เมืองลีป้อ ท่านเกิดที่บ้านน้ำลั่น บ้านนองซี เมืองลีป้อ เคยเล่นกลองกันยาวเมื่ออายุประมาณ ๑๔-๑๕ ปี ปัจจุบันเลิกเล่นแล้ว

ภาพที่ ๗๐ ท่านเจ้าอาวาสเทวียงตะกับกlongกัณยาว
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

วันสัมภาน์คือ วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗ นี้เป็นวันเริ่มงานฉลองพระธาตุ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีเป็นเวลา ๕ วัน เริ่มวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๔ จบวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ท่านเจ้าอาวาสเล่าว่า งานปอยส่างลอง^{๕๒} ที่จัดขึ้นใน ๒ ปีที่ผ่านมานี้มีผู้เข้าพิธีบวช ๑๐๘ รูป ส่วนช่วงสงกรานต์จะมีกิจกรรมการนั่งสมาธิ ๓ วัน ซึ่งมีผู้มาร่วมงานประมาณ ๒๐๐ กว่าคน กิจกรรมนี้จัดขึ้นทุกปี

พระธาตุอยู่ในบริเวณวัดก้างหม่อ ส่วนบ่อจู้เป็นชื่อหมู่บ้าน วัดนี้จึงเรียกได้ทั้งวัดบ่อจู้ หรือวัดก้างหม่อ บ่อจู้เป็นคำภาษาพม่า ก้างหม่อเป็นคำภาษาไทยใหญ่ แต่ปัจจุบันชื่อที่เป็นทางการคือ วัดบ่อจู้ (พระภิกษุ เตหวิงตะ, สัมภาน์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗)

^{๕๒}ปอยส่างลอง เป็นงานที่จัดขึ้นในเดือน ๔ ของไทใหญ่ ตรงกับช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายน เป็นประเพณีที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในความเชื่อของชาวไทใหญ่ "ปอยส่างลอง" เป็นภาษาไทยใหญ่ เกิดจากคำ ๓ คำสมาสกัน คือ คำว่า "ปอย" แปลว่า งาน คำว่า "ส่าง" สันนิษฐานว่าเพี้ยนมาจากคำว่า "สาง" หรือ "ขุนสาง" หมายถึงพระพรหม หรืออีกนัยหนึ่งมาจากคำว่า "เจ้าส่าง" หมายถึง สามเณร ส่วนคำว่า "ลอง" มาจาก "อลอง" แปลว่า พระโพธิสัตว์ หรือหน่อพุทธางกูร ดังนั้น งาน "ปอยส่างลอง" ก็คืองานบวชสามเณร หรืองานบวชลูกแก้วของชาวล้านน่านเอง (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : น.๕๒)

๒. ตูเจ้าหน่นต่ากิตติ

ภาพที่ ๗๑ ตูเจ้าหน่นต่ากิตติ

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

ตูเจ้าหน่นต่ากิตติ อายุ ๖๐ ปี เจ้าอาวาสวัดนาปางใต้เล่าถึงกลองของวัดว่าซื้อจากบ้านคล้ายตั้งสง เมือง จ้อกแมเมื่อ ๓ ปีที่แล้ว กลองที่ได้มาต้องนำมาทาสีอันเป็นการรักษาเนื้อไม้อย่างหนึ่ง สีที่ทามักใช้สีดำ เรื่อยมาจนกลายเป็นธรรมเนียมว่า กลองต้องทาสีดำ กลองและมองซึ่งมีอยู่ที่วัดนั้นเป็นของกลุ่มคนตรี ท้องถิ่น ชื่อด้วยงบประมาณของหมู่บ้าน ส่วนตูเจ้าเองนั้นเล่นดนตรีไม่เป็น

ที่วัดเคยมีการสอนฆ้องกลองแก่ผู้เรียนซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กวัยรุ่นที่ตั้งใจมาเรียนเองด้วยความรักชอบ เครื่องดนตรีนั้น ๆ นักดนตรีกลองกันยาวปัจจุบันอายุประมาณ ๒๕-๓๐ ปี ต่อมาตูเจ้ามีธุระยุ่งกับการสร้าง วัด การสอนฆ้องกลองจึงยุติไป

วงกลองของหมู่บ้านนั้น ก่อนแสดงไม่มีการซ้อม แต่จะสอบถามกันก่อนว่า ใครตีมองและกลองได้ จึงแบ่งหน้าที่ นัดพบกันที่งาน แล้วลงมือแสดง

ที่หมู่บ้านนี้ไม่มีคณะลิเกจ๊าดไต ลิเกที่เคยมีมาแสดงเป็นคณะในละแวกนี้ เช่น คณะหมอกก้อนไต (คณะของจายหลาวมอญ)

พิธีกรรมและความเชื่อ

ตูเจ้ากับครูต่างคำเคยบวชเรียนอยู่วัดเดียวกัน อันเป็นวัดในหมู่บ้านของครูต่างคำ ที่หมู่บ้านนั้นจะมีการตั้งขันไหว้ครูและกินอากสุรสติทุกปี เชื่อว่า กินอากแล้ว นางสุรสติผู้เป็นเทวีแห่งปัญญาทุกสาขาจะ บันดาลให้มีสติปัญญาดี ความคิดเฉียบแหลม ตูเจ้าเองก็ได้เข้าพิธีกินอาก (ยันต์) มาแล้ว ๕ ครั้ง ทั้งเคยมี โอกาสได้เรียนรู้เรื่องยันต์สุรสติบ้าง แต่ปัจจุบันท่านมิได้ทำพิธีหรือกิจกรรมใดที่เกี่ยวข้องกับอากสุรสติ

วิธีกินอากสุรสติเริ่มด้วยการนำอากที่เขียนบนกระดาษสามาเผาจนกลายเป็นเถ้า แล้วนำเถ้าอากมากิน ผสมกับกล้วย น้ำมะพร้าว น้ำอ้อย น้ำตาล ขนมหวาน หรือเจือด้วยน้ำยางของไม้ชนิดหนึ่งชื่อ ไม้หลิปปอง

ภาพที่ ๗๒ ต้นหลิบปอง

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

ไม้หลิบปองนี้ถือเป็นไม้มงคล อำนาจผลด้านความเจริญงอกงาม การกรีดน้ำยางต้นหลิบปองจะทำในตอนเช้า โดยขุดรากขึ้นแล้วบากรากให้เป็นแผล จากนั้นก็นำภาชนะไปรองน้ำยางที่ไหลออกมา ซึ่งจะได้น้ำยางจำนวนมากทีเดียว (ผู้เจ้านั้นต่ำกิตติ, สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๗๓ ถ้วยที่กำลังรองน้ำยางจากต้นหลิบปอง

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗

๓. ท่านเจ้าอาวาสจันทวาระ

ภาพที่ ๗๔ ท่านเจ้าอาวาสจันทวาระ

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บินทสันต์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

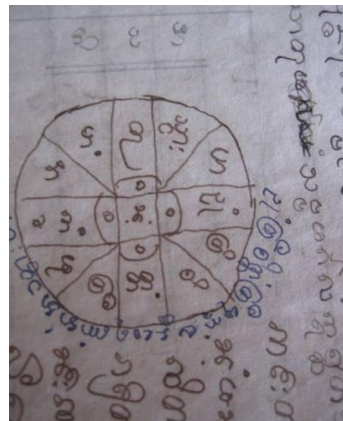
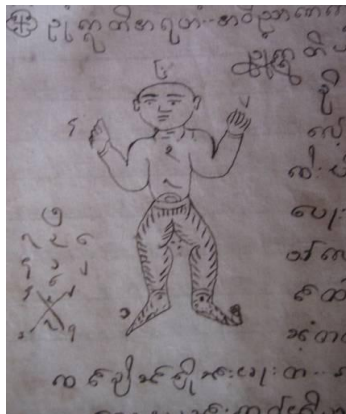
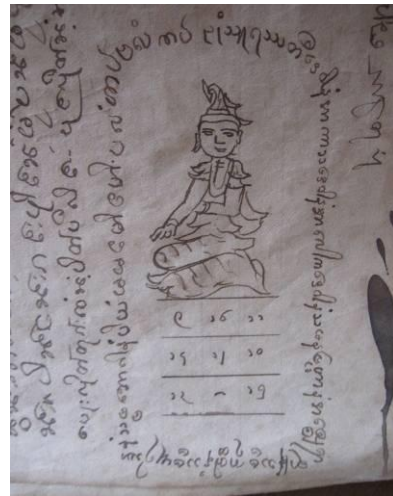
พระภิกษุจันทวาระ อายุ ๕๘ ปี เจ้าอาวาสวัดสวนอ้อย เล่าถึงกลองของวัดสวนอ้อยว่าซื้อมาจากบ้านคายตันหง เมืองจ้อกแม เมื่อนานมาแล้วครั้งกลองยังมีราคาไม่แพงนัก โดยซื้อมาราคา ๓,๐๐๐ จัต (ประมาณ ๑๐๐ บาท) หน้ากลองหุ้มด้วยหนังวัว ใช้เล่นในงานปอยตาน (ทำบุญ) ปอยสา่งลอง ปอยออกหวา (งานออกพรรษา) จัดขึ้นในเดือน ๑๑ ตุลาคมปอยกฐิน (จัดขึ้นในเดือน ๑๒ พฤศจิกายน) เป็นต้น

พิธีกรรมและความเชื่อ

ผู้เจ้าจันทวาระเคยกินอง ท่านเชื่อว่า เมื่อกินองพระสูตรจะทำให้อยู่ดีมีสุข

วิธีการกินองของผู้เจ้าจันทวาระคือกินกับน้ำและเจสา^{๕๓} โดยเขียนยันต์ลงไปบนกระดาษ นำไปเผาแล้วกินเอากะดาษนั้นคนละแผ่น ยันต์แต่ละแผ่นอาจเหมือนหรือไม่เหมือนกันก็ได้ และเชื่อว่า ผู้มีวาสนาเท่านั้นจึงจะได้กินอง (ผู้เจ้าจันทวาระ, สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗)

^{๕๓}เจสา คือกระดาษสา (เจ็น. กระดาษ พจนานุกรมภาษาไทย-ไทย น.๑๓๗)

ภาพที่ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ และ ๓๙ ภาพยันต์พระนางสุรสถิติ และวัดสวนอ้อย
แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗

ภาพที่ ๘๐ มองที่ในวัดสวนอ้อย

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗

๔. พระภิกษุวิมาละ

ภาพที่ ๘๑ พระภิกษุวิมาละ

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุษกร บิณฑสันต์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

พระภิกษุวิมาละ อายุ ๕๔ ปี พระลูกวัดวัดจามเฝือก อยู่บ้านจามเฝือก เมืองสีป้อ พระวิมาละเกิดที่เมืองจ๊อกแม ฝึกตีกลองตั้งแต่อายุ ๑๕ ปี ขณะยังเป็นฆราวาสด้วยวิธีครูพักลักจำ ที่วัดจามเฝือก มีเจ้าอาวาสชื่อ เตหวิงตะ ที่วัดมีกลอง ๒ ใบซึ่งซื้อจากจ๊อกแม ใบหนึ่งเป็นของหมู่บ้านทำจากไม้พะกุ่ม อีกใบหนึ่งเป็นของวัด

พิธีกรรมและความเชื่อ

พระวิมาละเคยกินอากกับหมออาจที่จ้อกเม ๒ ครั้ง เหตุที่กินเพราะเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์
(พระวิมาละ, สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๘๒ เณรลู่วัด

แหล่งที่มา : รศ. ดร.บุญกร บินทสันต์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗

๕. พระภิกษุปัญญา

ความเป็นมาและการถ่ายทอดความรู้

พระภิกษุปัญญา อายุ ๓๕ ปี รองเจ้าอาวาสวัดทางเวียง เมืองแสนหวี เคยไปจำพรรษาที่ประเทศศรีลังการาว ๑๐ ปี งานปอยพระธาตุที่วัดทางเวียงนี้เป็นปอยเดือนสี่^{๕๔} จัดขึ้นแบบโบราณเหมือนเมื่อครั้งยังมีเจ้าฟ้าไทใหญ่ และเป็นงานปอยที่ใหญ่ที่สุดในแสนหวี พระธาตุที่นี้ชื่อว่า พระธาตุพระเจ้าหลวงยะไข่ พระเจ้ายะไข่เป็นพระเจ้าหลวงของเมืองมณฑลเลย

พระปัญญากล่าวว่าเคยได้ยินเรื่องพระสุรตติอยู่บ้าง ท่านเคยเห็นรูปวาดพระสุรตติ มีอานสุรตติ แต่ที่วัดนี้ไม่มีพิธีกินอาก และท่านเองก็ไม่เคยกินอาก ผู้กินอากนั้นกินเพื่อให้พระสุรตติช่วยให้มีพลังและความมั่นใจในการเล่นดนตรี เท่าที่ท่านเคยพบเห็นนั้น ผู้ประกอบพิธีกินอากบ้างก็เป็นครูบาอาจารย์ บ้างก็เป็นตุ้เจ้าพิธีอาจจัดขึ้น ๗ วันหรือ ๑๒ วันขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้ประกอบพิธี พระปัญญากล่าวว่า เรื่องพระสุรตตินั้นเชื่อถือกันในสืปอมากกว่าที่แสนหวี นอกจากนั้น สืปอยังมีชื่อเสียงเรื่องการฟ้อนและจำดแซง ส่วนแสนหวีจะมีชื่อด้านกำลายและฟ้อนเจิง ส่วนตัวท่านเองนั้นติดกลองไม่เป็น

พระปัญญาลำเลียงถึงแกนเจ้าบ้านหรือหอเจ้าที่ซึ่งมีทุกหมู่บ้าน ส่วนแกนเจ้าเมืองหรือศาลเจ้าเมือง^{๕๕}ของเมืองแสนหวีมีอยู่แกนเดียว ในโอกาสปีใหม่จะนิมนต์พระสงฆ์ไปสวดเจริญพระพุทธมนต์ที่ชั้นบนของหอ

^{๕๔}เดือน ๔ หรือเหลินสี่ ตรงกับช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน อันเป็นช่วงสิ้นปีของไทใหญ่ งานประเพณีในช่วงนี้คือปอยขึ้นธาตุ (เทศกาลบูชาพระธาตุ) ปอยก้องโหล (งานถวายทานกองฟืน) ปอยเหลินสี่มน (งานตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง) และปอยล่างลง

^{๕๕}ศาลเจ้าเมือง หรือ หอเจ้าเมือง เป็นที่สถิตของผีเจ้าเมืองที่ถือกันว่าเป็นเทพคาที่ปกป้องอารักขามุ่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ในหมู่บ้านของชาวไทใหญ่ทุกแห่งจะมีบริเวณหนึ่งที่ล้อมรั้วเป็นเขตของ "หอเจ้าเมือง" ซึ่งมักมีครุฑด้วยต้นไม้ใหญ่ หอเจ้าเมืองเป็นสิ่งที่ต้องสร้างพร้อมกับการตั้งหมู่บ้าน ภายในบริเวณหอเจ้าเมืองจะมีเรือนไม้ขนาดเล็กเป็นที่พักที่เจ้าเมืองจะประทับทรงเพื่อรับการเช่นสรวงจากชาวบ้าน ชาว

ด้านล่างเป็นใจบ้าน ซึ่งจะทำบุญในช่วงสงกรานต์หรือตรงกับเดือน ๔ ของทุกปี ส่วนใจเมืองจะทำบุญในเดือน ๑๐ ขึ้น ๑๐ ค่ำของทุกปี (พระปัญญา, สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗)

๕.๓ ตำนานและความเชื่อ

คำให้สัมภาษณ์ของศิลปินบางท่านเกี่ยวเนื่องกับตำนานและความเชื่อต่าง ๆ ของไทใหญ่ กล่าวคือ เรื่องพระธาตุหมูเผือก บทไหว้ครูของคณะเถิกเจ้าโตคณะล่างซ้าย พระธาตุจ๋ามเก้าต๋อนและปอยเดือนต่าง ๆ และความเชื่อเรื่องศาลเจ้าเมืองและหมู่บ้าน ดังนี้

๑. พระธาตุหมูเผือก

เชื่อกันว่า พระธาตุของพระพุทธเจ้าเมื่อเสวยพระชาติเป็นหมูเผือกตกลงมา ณ บริเวณนี้ จึงเรียกกันว่า พระธาตุหมูเผือก หรืออีกตำนานหนึ่งที่ว่า ในอดีตที่ลำน้าบริเวณนี้มีหมูเผือกตัวหนึ่งมาอาบน้ำเป็นประจำ ปัจจุบัน ตำนานตรงนั้นก็ยังอยู่แต่เนื่องจากมีการสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นครอบทับ ทำให้ทางน้ำที่อยู่ข้างใต้ไม่สามารถไหลผ่านออกมาได้

วันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๔ นี้ จะมีงานบุญถวายทานใหญ่ที่พระธาตุหมูเผือก ชาวบ้านผู้ศรัทธาจะมาร่วมงานในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ หรือ ๑๔ ค่ำบ้าง หรือบ้างก็มานอนค้างแรมที่วัด รอจนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เพื่อถวายสังฆทานให้แก่พระสงฆ์ที่ได้รับนิมนต์มาโดยเฉพาะ ในงานจะมีพระภิกษุมารักกันมากมายนับร้อยรูป ขณะสัมภาษณ์ก็กำลังมีเทศน์เป็นภาษาพม่า (เพื่อนครูต่างคำ, สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗)

๒. พระธาตุจ๋ามเก้าต๋อนและปอยเดือนต่าง ๆ

จายจามเอ อายุ ๔๕ ปี เกิดเมื่อวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๔ พ.ศ. ๒๕๐๘ ที่แสนหวี ปัจจุบันอยู่บ้านเปียงหง เมืองแสนหวี ภรรยาชื่อ เมียะจิง อายุ ๔๕ ปี เกิดวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๒

ไทใหญ่เชื่อว่า ผีเจ้าเมืองเป็นผู้นำหรือบรรพบุรุษที่มีตัวตนอยู่จริงในอดีต เมื่อตายไปวิญญาณยังมีความห่วงใยบ้านเมืองอยู่จึงไม่ได้ไปเกิดแต่กลายเป็นผีเจ้าเมือง คอยปกป้องบ้านเมืองให้พ้นภัยจากภูติผีปิศาจ หรือสิ่งอัปมงคลต่าง ๆ ที่เกิดในหมู่บ้าน การจัดเลี้ยงผีเจ้าเมืองจะมีในเดือน ๗ ของทุกปี เป็นพิธีกรรมแสดงความเคารพและตอบแทนที่ผีเจ้าเมืองช่วยปกป้องดูแลคนในหมู่บ้าน ในตอนเช้า ทุกคนในหมู่บ้านจะเตรียมข้าว ไข่ต้ม หัวหมู ขนมหวาน สุรา ผลไม้ ดอกไม้ จัดใส่ถาดไปวางที่หอหรือศาลเจ้า หรือจัดโต๊ะวางหน้าศาลเจ้า เมื่อได้เวลา "ปู่เจ้าเมือง" ซึ่งเป็นผู้ดูแลศาลและเป็นผู้ประกอบพิธีจะทำพิธีอัญเชิญให้เจ้าเมืองลงมาประทับ "ที่นั่ง" หรือคนทรง ชั่วครูเจ้าเมืองก็จะลงเข้าทรง แต่งตัวตามแบบเจ้าองค์นั้น ทานอาหาร ขนมหวาน ผลไม้ คั้นสุรา พักผ่อน ฟ้อนรำ แล้วเปิดโอกาสให้ผู้มาร่วมงานซักถามและทำนายทายทักเหตุการณ์ต่าง ๆ ของหมู่บ้าน และรักษาผู้ที่ป่วยไข้ เสร็จแล้วก็เปลี่ยนให้ผีเจ้าเมืององค์อื่นๆลงจนครบ บรรดาเจ้าเมืองที่มีอยู่มากมายหลายองค์จะทยอยกันประทับทรง บางครั้งจะมาเพียง ๓-๔ องค์ แต่บางครั้งมานับสิบองค์ กล่าวกันว่าผีเจ้าเมืองไทใหญ่มีทั้งสิ้น ๗๗ องค์ ในปัจจุบัน ตามหมู่บ้านชาวไทใหญ่ยังจัดเลี้ยงผีเจ้าเมืองกันอย่างสม่ำเสมอ เพียงแต่ผู้รู้ขั้นตอนของการประกอบพิธีเริ่มน้อยลงทุกที และคนรุ่นใหม่ก็ไม่สนใจสืบทอด (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : ๕๕. และ <http://www.archae.su.ac.th/Anthropology/Anthro%20Gallery.htm>)

จ่ายจามเอได้ให้สัมภาษณ์เรื่องพระธาตุจามเก่าต้อน และปอยเดือนต่าง ๆ ดังนี้

พระธาตุจามเก่าต้อน จาม คือไม้จ่าปี จามเก่าต้อน หมายถึงไม้จ่าปีจำนวน ๕ ท่อนซึ่งนำมาทำพระพุทธรูป ไม้จามทั้ง ๕ ท่อนนี้มาจากเมืองต่าง ๆ ในรัฐชาน คือ บ่อจู้ เมืองปาย เมืองแสนหวี เมืองกึ่งเมืองน้ำล้น เมืองมิด หนองอังเล และอีกเมืองหนึ่งซึ่งจ่ายจามเอจ่าไม่ได้

งานปอยปีใหม่ใดที่แสนหวีจะจัดในวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑ หรือเดือนเก็ง จะมีกลองกันยาวจากหลายหมู่บ้านมาตีร่วมกันทั้งวัน ทั้งตีในขบวนแห่และตีประกอบการรำ เช่น รำกำปั่นกลอง รำมิด คณะกลองกันยาวที่อยู่ในตัวเมืองแสนหวีมีอยู่ราว ๔ คณะ มีกลองกันยาวทั้งสิ้น ๔ ใบ แต่ไม่มีคณะใดเก้างัดใด เดือน ๒ หรือเดือนกำ จะหลู่ข้าวใหม่^{๕๖} แต่มักจะจัดร่วมกันกับงานปีใหม่ เดือน ๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันมาฆบูชา มีปอยโหล^{๕๗} ชาวบ้านจะนำไม้โหล ไม้หอม หรือไม้ไผ่มารวมเป็นกองแล้วจุดไฟถวายเป็นพุทธรูปบูชา ก่อนหน้านั้นในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ วันดา (วันโกน) จะมีชาวบ้านมาร่วมกันทำข้าวมธุปายาสและมีการตีกลองเพื่อความครึกครื้น เดือน ๔ งานปอยพระธาตุ^{๕๘} เป็นงานประจำปีที่ใหญ่ที่สุด และมีใจจะจัดขึ้นได้ทุกหมู่บ้าน แต่จัดเฉพาะชุมชนที่มีพระธาตุเจดีย์เท่านั้น ในรัฐชาน ปอยเดือน ๔ ซึ่งชาวบ้านนิยมไปร่วมงานมีอยู่ราว ๑๐ แห่ง ปอยเดือน ๔ แต่ละแห่งที่จัดขึ้นต่างก็มีตำนานปอเกิดงานปอยที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติเฉพาะแห่งต่าง ๆ กันไป ซึ่งมักจะมีตำนานเหล่านี้พิมพ์ขายด้วย วันเริ่มงานจะอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานในงานเปิดงานประมาณ ๘ โมงเช้าด้วยการแสดงกลองกันยาว ในงานมีการแสดงลิเกจาดใดและการแสดงอื่น ๆ วันสุดท้ายของงานปอยเดือน ๔ คือ วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ วันรุ่งขึ้นคือ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๔ จะอัญเชิญพระพุทธรูปกลับไปประดิษฐานที่เดิม เวลาเช้ามีการถวายข้าวและปิดทองพระพุทธรูป เย็นถวายน้ำปานะ

ในวันเชิญพระพุทธรูปกลับนี้มีทั้งวงกลองคณะปางเจ้าเมืองมาตีเชิญผีเสื้อเมือง^{๕๙} มาคุ้มครอง และวงกลองที่ตีอัญเชิญพระพุทธรูปกลับ โดยกลองคณะหนึ่งจะตีอัญเชิญพระพุทธรูปองค์แรก อีกคณะหนึ่งจะตีอัญเชิญพระพุทธรูปองค์ที่ ๒ ตีราว ๒ รอบก็เป็นอันจบ

^{๕๖}ปอยหลู่ข้าวใหม่ หลู่ แปลว่า ทำบุญ ปอยหลู่ข้าวใหม่คืองานถวายข้าวใหม่ประจำปี ในประเพณี ๑๒ เดือนของไทใหญ่ใน taiyai.net จัดให้ประเพณีนี้อยู่ในเดือนเจ้ง (เดือนฮ้าย) ส่วนเดือนกำ (เดือนขี้) มีเทศกาลข้าวบู้ก (ข้าวใหม่ที่ทำมาค้าคลุกด้วยงาผสมน้ำฮ้อย) (www.taiyai.net/month.html)

^{๕๗}ปอยโหล หรือปอยก่องโหล คืองานถวายกองฟืน หรืองานจุดไฟฟืน (โหล แปลว่า ไม้ฟืน ฟืน) ทุกคนจะนำฟืนมารวมกันเป็นกอง ๆ จุดให้สว่าง ตอนกลางคืนที่วัดจะมีการละเล่นพื้นบ้าน เชื่อว่าเป็นการรับเสด็จพระพุทธเจ้าจากสวรรค์เพื่อมาเทศนาสั่งสอนบนโลก และเพื่อให้เกิดความอบอุ่นในฤดูนี้อีกด้วย (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖ : ๕๒)

^{๕๘}ปอยพระธาตุ หรือ ปอยขึ้น (ไหว้) ธาตุ คือเทศกาลบูชาพระธาตุ

^{๕๙}ผีเสื้อเมือง คือวิญญาณบรรพบุรุษที่คุ้มครองชุมชน รังสรรค์ จันตะ อธิบายไว้ใน "เล่าบ้าน เล่าผี เลือบ้าน เลือเมือง : ระบบครอบครัวและการจัดองค์กรชุมชน ในเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน" ว่า ในระบบชุมชนหมู่บ้านมีผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน เรียกว่า "เสื้อบ้าน" และเมื่อชุมชนพัฒนาเข้าสู่ความเป็นรัฐแบบเจ้าฟ้า หรือพญาเจ้าเมือง ก็มี "เสื้อเมือง" ที่อัญเชิญมาอยู่ ณ หอผีที่ตั้งหรือที่ดอนประจำหมู่บ้าน หรือจุดใดจุดหนึ่งอันถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือ "ที่หน้าหมู่บ้าน" (ที่สาธารณะ) ทำหน้าที่เป็นหลักหมาย หรือศูนย์รวมพลังทางจิตใจของหมู่บ้าน [แหล่งที่มา www.muangboranjournal.com/modules.php?name=Section&op=viewarticle&artid=151 (๓ ตุลาคม ๒๕๕๖)]

เดือน ๕ มีงานสงกรานต์และงานปอยจำดี ซึ่งก็มีการบรรเลงกลองทุกงาน ทั้งงานปอยต่างกลองก็มักจัดขึ้นตลอดช่วงเดือนมีนาคม (เดือน๔), เมษายน (เดือน๕), และพฤษภาคม (เดือน๖) นี้ เดือน ๖ มีวันวิสาขบูชา งานรดน้ำต้นโพธิ์ เดือน ๗ เดือน ๘ และเดือน ๙ มีงานเข้าพรรษา ช่วงเข้าพรรษาจะตีกลองทุกวันพระ เดือน ๙ เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ หลังปอยออกหัว (งานออกพรรษา) แล้ว ก็จะมีกิจกรรมที่เรียกว่า จองพารา⁶⁰ หรือ จองเจ้งต่างปู่ แต่ที่รัฐชนจะไม่มีการแห่ปราสาท แต่ก็ทำปราสาทขนาดย่อมกันทุกบ้าน เดือน ๑๒ เป็นงานกฐินหรือปอยต่างกาน⁶¹ ในช่วงเดือน ๑๑ จนถึงเดือน ๑๒ นี้ ยังมีปอยลองซอม⁶² หรือที่ภาคเหนือของไทยเรียกว่า งานสลากภัต ด้วย

ทุกวันคา วันพระ และงานปอยทุกงาน จะมีการตีกลองเสมอ วันพระขึ้น ๘ ค่ำ และแรม ๘ ค่ำ จะตีกลองไม่นานนักเนื่องจากมักไม่มีงานใด ๆ แต่ถ้าเป็นวันพระใหญ่ ขึ้น ๑๕ ค่ำ และแรม ๑๕ ค่ำ จะประโคมกลองยาวนานขึ้น ส่วนในวันโกนขึ้นหรือแรม ๑๔ ค่ำ ชาวบ้านก็จะไปชุมนุมกันที่บ้านใดบ้านหนึ่งที่รับเป็นเจ้าภาพเพื่อเตรียมเครื่องสังฆทาน วันรุ่งขึ้น ๑๕ ค่ำ ก็จะแห่เครื่องสังฆทานไปที่วัด นำไปถวายพระภิกษุสงฆ์ จากนั้นก็กลับไปชุมนุมกันที่บ้านเจ้าภาพอีกครั้ง ตีกลองเล่นดนตรีเพื่อความครึกครื้น โดยมีได้มีกฎระเบียบใด ๆ ใครอยากตีกลองก็ได้ เด็ก ๆ ก็เรียนรู้การตีกลองกันในโอกาสนี้

ช่วงวันโกน วันพระ จนถึงวันแรม ๑ ค่ำนี้ ผู้เฒ่าผู้แก่จะไปถือศีลกันที่บ้านเจ้าภาพ หากเป็นหมู่บ้านเล็ก ผู้ถือศีลก็จะมีจำนวน ๓๐-๔๐ คน หมู่บ้านใหญ่ก็ประมาณ ๑๐๐-๒๐๐ คน ทั้ง ๓ วันนี้จะมีกลองประโคมตลอดรุ่ง ทั้งเจ้าภาพจะเลี้ยงข้าวผู้มาถือศีล นับเป็นงานใหญ่งานหนึ่ง (จายจามเอ, สัมภาษณ์, ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๗)

⁶⁰ประเพณีจองพารา คือ ประเพณีส่วนหนึ่งของเทศกาลออกพรรษา คำว่า "จองพารา" เป็นภาษาไทยใหญ่ แปลว่า "ปราสาทพระ" คือการสร้างปราสาทเพื่อคอยรับเสด็จพระพุทธเจ้า จัดระหว่างวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ กับวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ หรือในราวเดือนตุลาคม ก่อนถึงวันงานจะมีการจัดเตรียมสร้างปราสาทจำลองทำด้วยโครงไม้ไผ่ ประดับลวดลายด้วยกระดาษสา กระดาษสีต่าง ๆ หน่อกล้วย อ้อย และโคมไฟ ตกแต่งอย่างสวยงาม เพื่อใช้สมมติเป็นปราสาทรับเสด็จพระพุทธเจ้าหลังจากเสด็จขึ้นไปโปรดพระมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จากนั้นก็จะยก "จองพารา" ขึ้นไว้นอกชานคา นอกครัว หรือบริเวณกลางลานทั้งที่บ้านและที่วัด (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : ๕๖)

⁶¹เดือน ๑๒ พุทธศักราช เกล็นสิบสอง งานประเพณี "หลู้สังกาลคำ" คือถวายผ้าเหลืองเพื่อนำไปห่มองค์พระพุทธรูปในวัด โดยชาวบ้านร่วมกันทอผ้าเหลือง ตกแต่งอย่างสวยงามประดับประดาด้วยกระดาษเงินกระดาษทอง แห่ไปถวายที่วัด และอีกงานประเพณีหนึ่งคือ "หลู้สังกาลกฐิน" คืองานถวายผ้าพระกฐิน (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : ๕๖)

⁶²ปอยลองซอมเหลินสิบสอง คือการทำบุญตักบาตรในลักษณะต่าง ๆ คือ ตักบาตรเขวงกต ในวงกตจะมีการจัดราชวัติไถ่ไปมา เหมือนเขวงกตในเรื่องพระเวสสันดร มีการสร้างปราสาทในเขวงกตให้ผู้คนบูชาด้วยดอกไม้ รูปเทียนเข้าบูชาด้วยข้าวพระพุทธ แล้วตักบาตรรอบเขวงกต, ตักบาตรของแปดหลัง (กชอง / จอง ปราสาททำจากโครงไม้ไผ่ประดับกระดาษที่ทำไว้รับเสด็จพระพุทธเจ้า), ตักบาตรตามถนน (<http://heritage.mod.go.th/nation/oldcity/maehongson17.htm>)

๓. ความเชื่อเรื่องศาลเจ้าเมืองและหมู่บ้าน

ครูต่างคำเล่าถึงความเชื่อเรื่องศาลเจ้าเมืองว่า ศาลเจ้าเมืองมีอยู่ทุกหมู่บ้าน มีไว้เพื่อคุ้มครองทั้งหมู่บ้านนั้น ๆ และทั้งเมือง แต่ละหมู่บ้านจะมีพิธีเลี้ยงผีเจ้าเมือง โดยผีเจ้าเมืองทั้งหมดจากทุกหมู่บ้านจะได้รับการอัญเชิญมาในพิธี

เมื่อทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าเมืองในเวลาเช้าเรียบร้อยแล้ว เวลาบ่ายจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดให้เสื้อบ้านหรือผีหมู่บ้าน เป็นการทำบุญหมู่บ้านที่ทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้านจะมาร่วมพิธี แต่ละหมู่บ้านจะมีวันทำพิธีไม่ตรงกัน ขึ้นอยู่กับนามธรรมหรือหลักของหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านของครูต่างคำ นามธรรมในหมู่บ้านคือ ไม้ก่าก่อ ก่าก่อคือเลข ๒ และเลข ๒ คือวันจันทร์ ก็จะทำพิธีในวันจันทร์ บ้านนาขอ ขึ้นด้วยตัวนะ ตัวนะเป็นนามธรรมของวันเสาร์ พิธีของหมู่บ้านนี้ก็จะทำวันเสาร์

ในพิธีดังกล่าวไม่มีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเพื่อสังเวยผีเจ้าเมือง จึงไม่มีเครื่องเซ่นที่เป็นหมูหรือไก่อย่างใดก็ตาม ครูต่างคำเคยเห็นการฆ่าสัตว์สังเวยผีเจ้าเมืองที่บ้านเจียงหลวง แถบชายแดน เนื่องจากผู้ทำพิธีให้หมู่บ้านนี้ไม่ใช่ชาวไทยใหญ่แต่เป็นคนจีน แต่ก็ไม่ปรากฏว่า ผีเจ้าเมืองก่ออาเพศแต่อย่างใด ชาวบ้านเจียงหลวงนี้เป็นคนในกองทัพไทใหญ่ (ครูต่างคำ, สัมภาษณ์, ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๙)

๕.๔ สรุปและวิเคราะห์ผล

การวิจัยเบื้องต้นเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการถ่ายทอดดนตรีไทใหญ่จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในอำเภอสีป่อ รัฐชาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา พบว่า วงดนตรีที่นิยมและพบเห็นมากในงานประเพณีของชาวไทยใหญ่ ได้แก่ วงกลองกันยาว ที่พบรองลงมาได้แก่ วงจ๊าดแซง หรือ วงตอยฮอฮอร์น ซึ่งเป็นวงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงลิเกจ๊าดไต

ในด้านวิธีการถ่ายทอดความรู้ทางดนตรีไทใหญ่นั้นพบว่า ศิลปินเรียนรู้แบบครูพักลักจำเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากการดนตรีสอดประสานอยู่ในวิถีชีวิตของชาวไทยใหญ่อย่างแนบแน่น ในงานประเพณีและงานบุญตามวัดอารามซึ่งมีอยู่ทุกเดือนของปีจะมีการบรรเลงดนตรีของศิลปินประกอบพิธีต่าง ๆ ในงานนั้นอยู่เสมอ ทั้งแต่ละหมู่บ้านหรือวัดประจำหมู่บ้านไทใหญ่ก็จะมีกลองอย่างน้อย ๑ ชุดประจำไว้ให้ชาวบ้านได้เล่น ได้เรียนรู้ จึงง่ายที่เยาวชนไทใหญ่จะซึมซับความรักดนตรี แล้วสังเกตจดจำวิธีการเล่นมาฝึกเองโดยเลียนแบบศิลปินที่ตนชื่นชม จากการฝึกด้วยตนเอง เมื่อเชี่ยวชาญขึ้นก็เริ่มออกแสดงจริงตามงานต่าง ๆ ซึ่งก็จะช่วยให้พัฒนาฝีมือยิ่งขึ้นไป โดยเรียนรู้จากนักดนตรีในวงจนถึงขั้นมีความเข้าใจแตกฉาน กลายเป็นนักดนตรีที่ชำนาญ บางท่านอาจมีโอกาสร่วมกับครูบ้าง แต่มักเป็นการเรียนรู้แต่พอเข้าใจและนำมาฝึกฝนจนชำนาญด้วยตนเองโดยใช้ประสบการณ์ในการแสดงจริง ครูของนักดนตรีเหล่านี้ส่วนใหญ่คือ พระภิกษุตามวัดที่ไล่สืบทอดวัฒนธรรมดนตรี โดยที่การสอนดนตรีไม่ถือเป็นการผิควินัยสงฆ์แต่อย่างใด และแม้ครูผู้สอนจะเป็นฆราวาส สถานที่เรียนก็มักจะยังคงเป็นวัดอยู่นั่นเอง เพราะวัดถือเป็นศูนย์กลางการประกอบกิจกรรมทุกชนิดของหมู่บ้าน แม้ศิลปินจะเรียนรู้การเล่นดนตรีมาจากที่อื่น ๆ นอกัฐชาน รูปแบบการเรียนรู้ก็ยังคงเป็นการเลียนแบบผู้ชำนาญหรือครูพักลักจำเช่นกัน ดังเช่นศิลปินกลองไตซอนหญิงคณะ

จงกางเวียง ที่ทุกท่านเรียนรู้การตีกลองตั้งแต่ครั้งยังอยู่เมืองขอนแก่นจะอพยพมายังรัฐชาน นอกจากนั้น ศิลปินมักสามารถเล่นเครื่องดนตรีได้มากกว่า ๑ อย่าง โดยเริ่มจากการเรียนรู้เครื่องดนตรีชนิดใดชนิดหนึ่ง จนชำนาญแล้วก็ต่อยอดไปยังเครื่องดนตรีอื่น ๆ บางท่านจึงเล่นได้ทั้งกลอง มอญ แฉ่ง และอื่น ๆ

ส่วนศิลปินที่ขับร้องในคณะลิเกจำดใดนั้นมักเรียนรู้การขับร้องกับครูด้วยวิธีมุขปาฐะ โดยท่องบท ร้องและฝึกทำนองตามอย่างครู ต่อมาจึงฝึกค้นคำร้องสดด้วยตนเอง การขับร้องในลิเกจำดใดนั้นต้องอาศัย ใหว่พรูปปฏิภาณเฉพาะตน ซึ่งผู้ที่ขับร้องได้ถูกใจผู้ชมก็มักจะเป็นที่ชื่นชอบรวมทั้งได้บรรรางวัลเป็นเงิน จำนวนมากด้วย อย่างไรก็ตาม ศิลปินท่านหนึ่งได้เรียนรู้การบรรเลงดนตรีและการแสดงทั้งจากครูผู้ชำนาญ และจากระบบโรงเรียน คือครูจ่ายค่าหลังวัน ซึ่งเรียนฆ้องและกลองกับครูผู้ร่วมก่อตั้งวงลิเกจำดใดกับ ครูออยเจยะ ต่อมาครูจ่ายค่าหลังวันยังเข้าเรียนดนตรีที่โรงเรียนนาฏศิลป์และดนตรี ไล้สโสมันตัน เมือง มณฑลยัจนจบหลักสูตร

ในด้านพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ที่พบว่า ศิลปินคณะกลองกันยาวมัก ไม่มีความเชื่อเรื่องการประกอบพิธีใหว่ครูเมื่อแรกเริ่มเรียน เนื่องจากศิลปินส่วนใหญ่เรียนรู้ด้วยตนเอง จึงไม่ ยึดถือพิธีใหว่ครู แต่ท่านที่มีโอกาสเรียนกับครูก็มีการตั้งขันครูก่อนเรียน เช่น ครูหม่องจี ครูจ่ายค่าหลังวัน จายหลาวมอญ

ศิลปินวงจำดใดส่วนใหญ่ก็ได้ให้ความสำคัญกับพิธีใหว่ครูเมื่อแรกเริ่มเรียนเช่นกัน มีเพียงศิลปินที่ เรียนการขับร้องที่ต้องเข้าพิธีใหว่ครูก่อน เพราะการขับร้องนั้นมีบทหรือบูชาครูซึ่งถือเป็นบทเรียนแรกของ นักร้องคณะลิเกจำดใด ทั้งเชื่อว่า หากไม่ใหว่ครู จะร้องไม่ออก จำบทไม่ได้ เนื่องจากครูอาจไม่พอใจที่ไม่ ประกอบพิธีใหว่ครู

ส่วนพิธีใหว่ครูก่อนการแสดงนั้น พบว่าศิลปินกลองกันยาวไม่ประกอบพิธีใหว่ครูในลักษณะนี้ แต่ คณะลิเกจำดใดนั้นจัดพิธีใหว่ครูก่อนการแสดงทุกครั้ง โดยจัดให้มีหิ้งบูชาครู ซึ่งครูสำคัญก็คือครูสุรสติ หรือพระสุรสติ หรือสรัสวดีที่ศิลปินเชื่อว่าเป็นผู้สร้างงานดนตรีทั้งปวง

เครื่องบูชาครูที่จัดขึ้นในพิธีใหว่ครูทั้งแรกเริ่มเรียนและก่อนการแสดงนี้บรรจุในพานหรือขันใบใหญ่ จึงเรียกว่าพาน (พาน) ครู หรือขันครู เครื่องบูชาในขันครูประกอบด้วย ธูป เทียน กรวยดอกไม้ กล้วย มะพร้าว ข้าวสาร หมากพลู ยาสูบหรือบุหรี่ เมี่ยงใบชา และเงิน จำนวนมากน้อยแตกต่างกันไป และบางราย ก็มีสิ่งที่แตกต่างกันไปด้วย เช่น น้ำหอม (ครูหม่องจี) เหล้า (อูเลเมียน) รูปครูผู้สอน (จายหลาวมอญ ใช้รูป ครูออยเจยะ) จากนั้นก็ประดับด้วยธง ฉัตร ตุ๊กตขนาดเล็ก และกระดาสี

นอกจากการใหว่ครูก่อนการแสดงที่กระทำหลังจากแล้ว ศิลปินลิเกจำดใดยังจัดใหว่ครูเป็น ฉากหนึ่งในการแสดงด้วย โดยเป็นฉากขับร้องสรรเสริญพระสุรสติอย่างเป็นทางการหน้าเวที ซึ่งถือว่าการ แสดงนี้เป็นการบูชาครูอย่างหนึ่งด้วย ตามขนบแล้ว ศิลปินลิเกจำดใดต้องมีความสามารถขับร้องบทใหว่ครู สุรสติ จึงจะถือว่าเป็นคณะนักแสดงที่มีความรู้อย่างแท้จริง ในอำเภอสีปอนั้น พบว่ามีผู้สามารถขับร้องบท ใหว่ครูสุรสติได้จำนวนไม่มากนัก ทั้งนี้วันจะยิ่งลดจำนวนลง เนื่องจากการขับร้องที่ยากจึงมีผู้สนใจ เรียนรู้อย่างจริงจังน้อยลงทุกที

พระสุรตติตามคติชาวไทใหญ่รัฐชานนี้มี ๑๒ นาง มีชื่อต่าง ๆ กันและเป็นองค์อุปถัมภ์วิทยาการต่าง ๆ กันด้วย เช่น พระนางสุรตติเทวี ช่วยในเรื่องการเจรจา การเข้าหาผู้ใหญ่ พระนางสุกะนาถเทวี ช่วยด้านปัญญาในการพูด พระนางกะลัมปะเทวี เป็นเทวีด้านการฟ้อนรำ พระนางมโนปราชเทวี เป็นเทวีด้านการอ่านหนังสือ พระสุรตตินี้เป็นคติที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดูของอินเดีย ซึ่งมีพระสุรัสวดี (สรสวดี, สรัสวดี) เป็นเทวีองค์หนึ่ง พระนางเป็นชายาของพระพรหมและเป็นเทวีแห่งสรรพความรู้ ทั้งวิชาการอันล้ำลึก และวิทยาการอันก้าวหน้า เป็นสัญลักษณ์แห่งงานศิลปะทุกแขนง ทั้งการวาดเขียน การดนตรี อักษรศาสตร์ การแต่งตำรา การเขียนหนังสือ พระองค์คือเทวีแห่งปรีชาญาณอันชัดเจนแจ่มแจ้ง การเล่าเรียน การวิจัย การวิเคราะห์ การพูด การเจรจาต่อรอง ตลอดจนเป็นผู้ให้กำเนิดอักษรเทวนาครีด้วย⁶³ ตามคติฮินดูนี้ แม้พระนางสุรัสวดีจะเป็นองค์อุปถัมภ์วิทยาการหลายแขนงแต่มีพระองค์เดียวและพระนามเดียว (ซึ่งอาจออกเสียงหรือสะกดต่างกันบ้างเล็กน้อยเท่านั้น) แต่คติไทใหญ่แยกย่อยออกไปเป็น ๑๒ นาง อุปถัมภ์ศิลปวิทยาการแต่ละแขนง จำนวนเทพหรือเทวี ๑๒ องค์ที่ปรากฏในตำนานต่าง ๆ พบในเทพปกรณัมกรีกกล่าวถึงเทพแห่งโอลิมปัสว่ามี ๑๒ พระองค์⁶⁴ ในตำนานนอร์ส ของชาวไวกิงก็มีเทพสำคัญ ๑๒ องค์⁶⁵ และคัมภีร์ศตปถพราหมณ์กล่าวว่า พระอาทิตย์มี ๑๒ องค์เท่าจำนวนเดือนในรอบปี

อย่างไรก็ตาม คติเทวีสุรตติ ๑๒ นางของไทใหญ่อาจมีอิทธิพลจากตำนานหนึ่งของชาวไทใหญ่เอง คือตำนานพื้นบ้านเรื่องนางสิบสองที่เล่าว่า หญิงสาวพี่น้อง ๑๒ คนถูกพ่อนำตัวไปปล่อยไว้ในป่าเนื่องจากเลี้ยงดูไม่ไหว ยักษ์ธิดาหนึ่งซึ่งแปลงร่างเป็นคนธรรมดา มาพบเข้าและพากลับไปเลี้ยงดู ภายหลังนางสิบสองรู้เข้าว่า แม่บุญธรรมเป็นยักษ์แปลงกายก็หลบหนี และไปได้ดีเป็นชายาของพระราชามือหนึ่ง นางยักษ์รู้เข้าจึงตามไป และใช้อุบายจนได้เป็นชายาอีกองค์ของสามีของนางสิบสอง นางยักษ์แก้แค้นด้วยการควักดวงตางานสิบสอง ยกเว้นนางคนสุดท้ายซึ่งควักไปเพียงข้างเดียว แล้วใส่ความว่า นางสิบสองเป็นแม่มด พระราชาจึงให้จำขังนางสิบสองในถ้ำ นางทั้งสิบสองซึ่งตั้งครรภ์กับพระราชาดังคลอดและเลี้ยงดูลูกในถ้ำนั้น พี่ ๆ ๑๑ คนอดอยากจนต้องกินลูกของตน เหลือแต่ลูกชายของนางคนสุดท้ายคือ พระรณ ที่รอดมาได้และเติบโตใหญ่ขึ้น มีฝีมือในการทอยลูกข่างมาก จนพนันทอยลูกข่างแลกข้าว ๑๒ ห่อไปเลี้ยงแม่และป้าเสมอ จนในที่สุดได้ไปแข่งในวัง ทำให้นางยักษ์แปลงรู้ว่า พระรณเป็นลูกของนางสิบสอง นางยักษ์ต้องการกำจัดพระรณ จึงเขียนสาส์นให้พระรณถือไปยังเมืองยักษ์ที่นางเมรี ธิดาของนางครองอยู่ ในสาส์นนั้นให้นางเมรีจับพระรณกินเสีย แต่เผอิญขณะพระรณพักหลับที่กลางทาง มีฤาษีคนหนึ่งมาแปลงสาส์นนั้นให้กลายเป็นว่าให้ธิดานางยักษ์แต่งงานกับพระรณ ภายหลังพระรณรู้ความจริงว่าเมรีเป็นนางยักษ์ จึงหลบหนีพร้อมทั้งนำดวงตาของแม่และป้ามาด้วย เมรีติดตามมาด้วยความรักแต่ตามไม่ทันจนอกแตกตาย พระรณกลับมาพิสูจน์ความจริงให้พระราชารู้เป็นพระบิดารู้ และสุดท้ายก็ฆ่านางยักษ์ตาย คินดวงตาแก่แม่และป้า

⁶³ siamganesha.com. พระแม่สรสวดี เทวีแห่งปัญญาความรู้ ศิลปวิทยาการ การภาวนา และพิธีกรรม. แหล่งที่มา (ออนไลน์) : www.siamganesha.com/saraswati.html. ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

⁶⁴ คือ Zeus, Poseidon, Demeter, Hera, Hestia, Ares, Apollo, Artemis, Hermes, Athena, Aphrodite, และ Hephaestus

⁶⁵ คือ Odin, Balder, Frigg, Thor, Tyr, Loki, Freya, Sif, Bragi, Forseti, Heimdall, และ Ve

ตำนานนางสิบสองนี้ ชาวไทใหญ่รัฐชานเชื่อว่า เรื่องราวเกิดขึ้นที่เมืองนาย^{๖๖} อันเพี้ยนมาจากคำว่า "พาย" แปลว่า ยักษ์ ในบริเวณเมืองนายก็มีสถานที่ต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับเรื่องราวในตำนานนี้ เช่น หนอง แคว แคว แปลว่า คาวเลือด เชื่อว่าเป็นหนองน้ำที่นางยักษ์ไปล้างปากหลังจากกินคนแล้ว บริเวณที่อยู่ของ ฤาษีแปลงสาส์น เรียกว่า หลอยแต้ม ซึ่งแปลว่า คอยเขียน และเมื่อนางยักษ์ถูกพระรถฆ่า ร่างของนางก็ถูก นำไปทิ้งนอกเมือง แต่กระตุกตุกระหว่างทาง ทำให้บริเวณนั้นมีชื่อเรียกว่า หลอยเฮ่ หรือคอยหก (หรือ ตก) ปัจจุบัน หลอยเฮ่ เรียกเพี้ยนเป็น หลอยเหว้ นอกจากนี้ก็ยังมียอดเจดีย์นางสิบสองอันมีถ้ำที่นางสิบสองถูก ขัง และชาวเมืองนายก็ยังมีความเชื่อว่า ดวงตา ๒ ข้างของผู้หญิงเมืองนายนั้นไม่เท่ากัน เนื่องจากสิบเชื้อ สายจากนางสิบสองที่ถูกควักลูกตาไป ภายหลังเมื่อนำลูกตาไปใส่กลับก็สับสนปนเป ผิดข้างผิดคนไปหมด^{๖๗}

นอกจากนั้น ยังมีตำนานชาวไตที่เกี่ยวข้องกับเทวี ๑๒ นาง คือ ตำนานสงครามคองชาวไทลื้อที่เล่า ว่า พระพรหมองค์หนึ่งมีธิดา ๑๒ นาง ต่อมาพระพรหมองค์นี้ถูกตัดเศียรขาด ซึ่งหากเศียรตกลงบนแผ่นดินก็จะถูกเป็นไฟ ตกในทะเลน้ำก็แห้ง ธิดาทั้ง ๑๒ นางจึงต้องมีหน้าที่เชิญพานรับเศียรของบิดาคนละปีเวียนกันไป^{๖๘} บางตำนานก็กล่าวถึงยักษ์ตนหนึ่งมีภรรยา ๑๒ คนซึ่งล้วนเกลียดชังสามีของตน ภรรยาคนที่ ๑๒ ฉลาด กว่าเพื่อน หลอกสามียักษ์จนได้รู้ความลับว่า หากถอนเส้นผมของยักษ์มารัดคอ เจ้าตัวก็จะตาย ภรรยาคนที่ ๑๒ จึงทำตามนั้น ศิระะยักษ์หลุดออก แต่จะนำไปไว้ที่ไหนก็ไม่ได้ นางภรรยาทั้งสิบสองจึงพลัดเปลี่ยน หมุนเวียนกันดูแล^{๖๙}

ด้วยเรื่องราวดังได้กล่าวมานี้ ตำนานที่เกี่ยวกับ "นาง" ๑๒ คนจึงเป็นที่คุ้นเคยของชาวไทใหญ่ และ น่าจะมีอิทธิพลต่อการสร้างคติความเชื่อเรื่องพระสุรัสวดี ๑๒ นางด้วย

ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระสุรัสวดีอีกประการหนึ่งในการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีคือ การกินอง หรือ ยนต์สุรัสวดี โดยเขียนยันต์ด้วยภาษาพม่าหรือภาษาไทใหญ่ลงบนกระดาษสา แล้วให้ศิลปินดนตรีกินองนั้น อาจกินดิบเช่นนั้นหรือนำองไปเผาไฟแล้วกินเถ้ากระดาษ เพื่อให้กลิ่นองได้ง่ายขึ้น พบว่า การกินองทั้ง ดิบและเผานี้อาจกินร่วมกับน้ำไม้หลิบบอง น้ำใบหมอกพา น้ำแสนดอก (น้ำผึ้ง) น้ำไม้จันทน์ น้ำอ้อยก่า น้ำมะพร้าว และกล้วย อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างผสมกัน ซึ่งล้วนถือเป็นพืชมงคลทั้งสิ้น เช่น ไม้ หลิบบอง คำว่า "บอง" คือโปรงโล่ง หมายถึงงานสำเร็จจุล่งปลอดโปร่ง ส่วนดอกของต้นหมอกพา เชื่อว่าเป็นดอกไม้ของนางสุรัสวดี ทำให้มีเสน่ห์ น้ำผึ้งหรือน้ำแสนดอกก็เป็นที่รวมของน้ำดอกไม้ไม้บับแสน ดอก ส่วนไม้จันทน์นั้น มีกลิ่นหอมและถือเป็นไม้มงคล นอกจากนี้ ยังมีการสักยันต์ตามร่างกาย เช่น ลิ่น

^{๖๖} เมืองนาย (Mong Nai) อยู่ในรัฐชานตอนใต้ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน ใกล้กับจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในอดีตเคยเป็นเมืองหลวงของรัฐ ชาน

^{๖๗} นางขุ่มแฉ้ง .๒๕๕๕ .เยือนเมืองนายแหล่งที่มา (ออนไลน์) .เล่าเรื่องเมืองยักษ์ที่รัฐชานตอนใต้... : salweennews.org/home/?p=5929 . ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖ .

^{๖๘} สยามรัฐ.๒๕๕๔ . ภูมิบ้านภูมิเมือง ตำนานนางสงครามคองมีทั่วอุษาคเนย์ แต่ดันทางอยู่ที่ไหน.? แหล่งที่มา : www.siamrath.co.th/web/?q=node/48286.๒๕๕๖พฤศจิกายน ๖ .

^{๖๙} สุทธิญา หาญตระกูล .๒๕๕๕ .ศิระะอมมนุษย์เพศชายตนหนึ่งและนางสงครามคอง .แหล่งที่มา : www.bangkokbiznews.com/home/detail/politics/opinion/suksnya/20120413/446347/ศิระะอมมนุษย์เพศชายตนหนึ่ง.พฤศจิกายน ๖ .

ศีรษะ ใหญ่ ด้วย เชื่อว่า เมื่อกินยางหรือสักรยางแล้ว พระสุรตจะซึมซาบไปในร่างกาย ทำให้มีความจำดี สามารถขับร้องหรือเล่นดนตรีได้อย่างคล่องแคล่ว และชีวิตดีมีสุข ผู้ที่กินยางหรือสักรยางสุรตแล้ว เมื่อได้ยินเสียงดนตรีก็มักจะเกิดความปรารถนาจะเข้าร่วมเล่นร่วมแสดงดนตรีนั้น

พิธีกรรมความเชื่ออีกประการหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมดนตรีไทใหญ่รัฐชานด้วยคือ การไหว้ผีเจ้าเมือง พิธีนี้จะกระทำเฉพาะชุมชนที่เคยมีเจ้าเมืองเท่านั้น เป็นการอัญเชิญผีเจ้าเมืองมาดูแลทุกข์สุขของคนในชุมชนนั้น ๆ และขอบคุณที่ช่วยรักษาบ้านเมือง ในพิธีมีการตีกลองถวายผีเจ้าเมือง ถือเป็นการงานใหญ่ที่มีผู้เดินทางจากถิ่นอื่น ๆ มาร่วมงานด้วยมากมาย

ข้อห้ามที่สำคัญและปฏิบัติกันโดยทั่วไปในหมู่ศิลปินดนตรีไทใหญ่รัฐชานคือ ห้ามข้ามเครื่องดนตรี เนื่องจากศิลปินถือว่า เครื่องดนตรีเป็นตัวแทนของครู เป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่า หากข้ามกลองแล้ว กลองที่ถูกข้ามจะแตกหรือดีแล้วเสียงไม่ไพเราะ จากข้อห้ามนี้ทำให้ศิลปินบางท่านเก็บกลองไว้บนที่สูง เช่น บนซื่อใต้หลังคาหรือผูกไว้กับเสาเอกของบ้าน (เสาโงบ้าน หรือเสาจอมบ้าน) เพื่อหลีกเลี่ยงการเปลือยข้าม อันจะทำให้เกิดความอับมงคลแก่สมาชิกในครอบครัว เพราะครูอาจไม่พอใจหรือที่เรียกว่า "ผิดครู" ความเชื่อนี้ยังเป็นกุศโลบายหนึ่งให้เกิดความระมัดระวังในการเก็บรักษาเครื่องดนตรีมิให้เสียหายด้วย

ในบรรดาผู้รับขันธ์ครูและผู้สืบทอดยังมีข้อห้ามอื่นเพิ่มขึ้น กล่าวคือ ผู้รับขันธ์ครูมักจะห้ามดื่มเหล้า และต้องรักษาศีล ๕ บางสำนักห้ามผู้ที่รับขันธ์ครูแล้วกินเนื้อสัตว์ ๕ ชนิด คือ วัว ควาย ช้าง ม้า นกยูง⁷⁰ ส่วนพิธีกินยางและสักรยางนั้น โดยทั่วไปมักมีข้อห้ามเรื่องการดื่มเหล้าและต้องรักษาศีล ๕ หากเป็นพิธีใหญ่ที่กินเวลาถึง ๑๐ วัน ก็จะมีข้อห้ามเคร่งครัดในระหว่างพิธีเพิ่มขึ้น เช่น ห้ามผู้เข้าพิธีพูดคุยโดยเด็ดขาด⁷¹

นอกจากนี้ ยังพบว่าชาวไทใหญ่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยึดมั่นในการประกอบบุญกุศล ดังจะเห็นได้จากประเพณีการทำบุญงานปอยต่าง ๆ ในงานปอยเหล่านี้ วงดนตรีไทใหญ่มิบทบาทสำคัญอันจะขาดเสียมิได้ โดยทำหน้าที่บรรเลงประกอบพิธีกรรม การทำบุญกุศลอย่างหนึ่งที่นิยมกันในหมู่ชาวไทใหญ่คือการบริจาคทองและกลองกันยาวให้แก่วัดและ ชุมชน เพื่อประกอบในงานบุญ ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้ผู้บริจาคมิมีชื่อเสียงโด่งดังเช่นเสียงเครื่องดนตรีนั้น และบ้างก็เชื่อว่าเสียงกลองเป็นการส่งบุญกุศลไปยังญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วด้วย เมื่อมีงานบุญขึ้นที่ใด ทุกหมู่บ้านจะนำกลองกันยาวของตนมาร่วมบรรเลงเป็นการร่วมถวายเครื่องบูชาแก่พระพุทธเจ้าในงานนั้นๆ ชาวบ้านที่สามารถเล่นดนตรีได้ก็จะมาร่วมกันเล่นดนตรีในงาน โดยถือว่าการสอมปอย หรือร่วมทำบุญกับเจ้าภาพด้วยทางหนึ่ง

ส่วนศิลปะการตีกลองกันยาวขั้นสูงนี้ พบว่าผู้ชำนาญการมักเป็นผู้สูงอายุ ชาวชนยังไม่มีทักษะที่ซับซ้อนหรือลุ่มลึกนัก ศิลปินกลองมิได้ถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชนนัก อาจเนื่องจากว่า กลองเป็นเครื่องดนตรีที่พบเห็นและบรรเลงกันทั่วไปจนเป็นธรรมดาในชุมชนไทใหญ่ ทุกหมู่บ้านจะมีกลองประจำหมู่บ้าน

⁷⁰ หม่องจี ศิลปินผู้ให้สัมภาษณ์ หมายเลข ๔

⁷¹ ชายคำไม้ ศิลปินผู้ให้สัมภาษณ์ หมายเลข ๑๑

และบางบ้านที่ฐานะดีก็มีกลองประจำบ้านด้วย ชาวชนจึงสามารถฝึกตีกลองเองได้ โดยเลียนแบบผู้ใหญ่ และไม่จำเป็นต้องมีครูสอน

การตีตอยอ หรือตอยอฮอร์น เป็นทำนองดนตรีที่มีบทบาทสำคัญสำหรับการแสดงลิเกจ๊าดไต เนื่องจากต้องสืบทอดกับการขับร้องที่เรียกว่า เฮ็ดความ หรือการร้องความ หรือการร้องเดี่ยว ซึ่งถือว่าเป็นศิลปะขั้นสูงที่ต้องใช้ปฏิภาณในการค้นสด และได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในรัฐชาน

ลิเกจ๊าดไตหรือการละเล่นจ๊าดไตนี้เป็นการแสดงชุดใหญ่ ประกอบด้วยผู้แสดงจำนวนมาก การแสดงจ๊าดไตสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ องค์ประกอบจ๊าดไตคล้ายกับคณะลิเกของภาคกลาง ประกอบด้วยเวที ฉาก วงดนตรี และนักแสดงที่แต่งกายงดงามตามท้องเรื่อง เวทียังประกอบด้วยแสงสีเสียงตระการตาเป็นการดึงดูดผู้ชมด้วย

การละเล่นจ๊าดไตมาจากการละเล่นพื้นเมืองของชนพม่า แต่ไทใหญ่นำมาประยุกต์ให้เข้ากับศิลปะของตนเอง โดยอาจนำมาจากการแสดงของพม่าที่เรียกว่า ซาต ปเว (Zat Pwe) ซึ่ง "Zat" แปลว่า เรื่องราว และ "Pwe" แปลว่า การแสดง หมายถึง ละครรำแบบฉบับของพม่าอย่างหนึ่ง มักเล่นเรื่องราวจากพุทธชาดก หรือประวัติศาสตร์พม่า มีทั้งการร้อง การรำ และมีวงดนตรีเส่ง (Saing) บรรเลงประกอบ โดยมีเครื่องดนตรีนำคือกลอง การแสดงชนิดนี้แสดงในงานเฉลิมฉลองและงานเทศกาลต่าง ๆ และมักดำเนินไปตลอดคืน ซาต ปเวมีทั้งการเล่นตลกประเภทโครมครามที่ใช้ท่าทางการเคลื่อนไหวที่ขบขัน (slapstick comedy) การฟ้อนรำ ละครเริงรมย์ (melodrama) และบางครั้งก็มีทั้งเพลงป๊อปด้วย เดิมที ซาต ปเว มีตัวละครเพียง ๒ ตัว คือ พระเอก และนางเอก แต่ปัจจุบันใช้ผู้แสดงร่วมมากมาย แต่งกายด้วยเครื่องทรงสีสันสดใสตระการตา ถือเป็นรูปแบบของงานศิลป์ที่ผสมผสานการเล่าเรื่องราว ศิลปะการแสดง และการแสดงออกทางวัฒนธรรมได้อย่างลงตัว⁷²

ลิเกจ๊าดไตก็เป็นงานศิลป์ที่รวมรูปแบบหลากหลายทั้งการฟ้อนรำ ขับร้อง การเล่นตลก เนื้อหาที่แสดงมักเป็นชาดกและประวัติศาสตร์ และยังเป็นการแสดงที่ดำเนินไปตลอดทั้งคืน ด้วยความเหมือนคล้ายนี้จึงเป็นไปได้ว่า ลิเกจ๊าดไตของไทใหญ่รับอิทธิพลมาจากการแสดง Zat Pwe นี้ แล้วนำมาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับวิถีวัฒนธรรมของตน

ลำดับขั้นตอนการแสดงลิเกจ๊าดไตนั้น อาจมีรายละเอียดหรือขั้นตอนย่อย ๆ แตกต่างกันไปบ้าง แต่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อนั้นมีขั้นตอนใหญ่ ๆ ของการแสดงทุกคณะมีลักษณะที่คล้ายกัน คือ การเริ่มต้นด้วยการไหว้พระ การบูชาขันครู ณ เวทีการแสดง บางคณะจัดพิธีหลังจากแล้วยังทำการไหว้ครูหน้าฉากอีกด้วยคือ ศิลปินทำการบูชาพระสุรสีห์ เพื่อให้ผู้ชมได้เห็น การลาจากกันในช่วงปิดการแสดงใช้เพลงลาคือ เพลงอ่องหะอ่องจ้อง ถือเป็นการเล่นละครและลาผู้ชมด้วยเช่นกัน

⁷²Karen Hewell, ๒๕๕๑, *Myanmar's Nocturnal Operas: Zat-Pwe*, (online) แหล่งที่มา : www.buffapotours.com/blog/myanmars-nocturnal-operas-zat-pwe/ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๑.

การแสดงลิเกจ้ำดไต้้นี้มักไม่มีบทตายตัว จึงไม่มีการฝึกซ้อมอย่างจริงจัง หรือมีฝึกซ้อมบ้างก็เป็นการซ้อมทุกบทบาทเหมือนกันหมดทุกคน หัวหน้าวงบอกให้นักแสดงรับทราบว่าจะเล่นเรื่องอะไร แล้วจึงแจกบทให้แต่ละคนในวันแสดงนั่นเอง ซึ่งนักแสดงแต่ละคนก็จะต้องรับผิดชอบบทบาทที่ได้รับมอบหมายมา คิดเนื้อเพลงที่จะร้องเองให้สอดคล้องกับเรื่องที่แสดง และร้องไปตามทำนองซึ่งเป็นทำนองที่เหมือน ๆ กัน ทุกคณะ กล่าวคือ ทำนองล่องกง จี ๑ จี ๒ เป็นต้น

เครื่องดนตรีวงลิเกจ้ำดไต้แบบดั้งเดิมมีคือ ปี่พิว (หรือปี่ตองลิด หรือขลุ่ย) แบนโจ กลองปิ่น เป็นกลองเสียงเบส ตอยอฮอร์น มอentan ปัตลา (ระนาดไม้) และกลองชอกกลึงปัด ปัจจุบันเพื่อให้ทันยุคสมัยและเพื่อดึงดูดคนรุ่นใหม่ให้สนใจลิเกจ้ำดไต้มากขึ้น ลิเกจ้ำดไต้จึงได้เพิ่มเครื่องดนตรีแบบตะวันตก เช่น กีตาร์ ออร์แกน เบส กลองชุด เข้าไปด้วย รวมทั้งเพลงที่ขับร้องก็เพิ่มเพลงแนวสมัยใหม่เข้าไปด้วยเช่นกัน

การแสดงลิเกจ้ำดไต้ยังคงเป็นที่นิยมอยู่ไม่น้อยในสังคมไทใหญ่ ศิลปินอาวุโสหลายท่านได้ถ่ายทอดวิชาแก่เยาวชนรุ่นหลังไว้ เช่น ครูจายกำหล้งวัน ครูจายหลาวมอญ ยายคำไม้ ที่เคยสอนเด็กไว้หลายสิบคน ซึ่งบ้างก็สามารถสืบทอดด้วยการตั้งคณะลิเกจ้ำดไต้ของตนด้วย ศิษย์บางคนของศิลปินเหล่านี้ก็อพยพมาอยู่ประเทศไทย และตั้งคณะลิเกจ้ำดไต้ในประเทศไทยก็มีศิลปินลิเกจ้ำดไต้ รัฐบาลยังคงมุ่งมั่นที่จะสืบสานวัฒนธรรมการแสดงอันเป็นเอกลักษณ์ของไทใหญ่นี้ต่อไปอย่างไม่ย่อท้อ และเชื่อว่า การแสดงนี้จะยังคงไม่สูญหายไปในวันเร็ววัน เนื่องจากยังมีเยาวชนที่สนใจเรียนรู้ ทั้งวัดอันเป็นเสมือนศูนย์รวมกิจกรรมชุมชนก็ส่งเสริม อย่างไรก็ตาม ปัญหาของลิเกจ้ำดไต้ก็มีอยู่ กล่าวคือ เงินค่าตอบแทนที่ได้จากการแสดงแต่ละครั้งนั้นเป็นจำนวนน้อยประมาณไม่เกิน ๓๐๐ บาทต่อคืนเท่านั้น ซึ่งไม่พอยังชีพ เงินค่าตอบแทนจำนวนน้อยมาก เช่นนี้ยังเป็นอุปสรรคต่อการสร้างนักแสดงรุ่นใหม่ด้วย ทำให้ไม่มีเยาวชนสนใจจะเรียนรู้การแสดงนี้สัก หรือที่สนใจเรียนรู้ก็เข้าไปในช่วงวัยเยาว์เพื่อเป็นความรู้ติดตัวเท่านั้น มิได้ตั้งใจจะยึดเป็นอาชีพต่อไป และเมื่อถึงวัยที่ต้องหาเลี้ยงชีพสร้างครอบครัวก็มักจะหันไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่รายได้มั่นคงกว่า

ปัญหาอีกประการหนึ่งของคณะลิเกจ้ำดไต้ก็คือ การแย่งเวลาแสดงของนักร้องในวง การแสดงจ้ำดไต้มีขั้นตอนหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำแก่นักร้องนักแสดงคือ การร้องเพลงตามคำขอ ซึ่งเป็น การขับร้องเดี่ยวคลอไปกับดนตรีที่มักเป็นตอยอฮอร์น ช่วงนี้ผู้ที่ขอเพลงจะให้เงินรางวัลแก่ผู้ขับร้อง ยิ่งถูกใจมากก็ยิ่งให้มาก หรือยิ่งขับร้องยาวนานขึ้นก็จะยิ่งได้เงินรางวัลมากขึ้น เงินรางวัลดังกล่าวไม่ต้องเข้ากองกลางของวง เป็นธรรมเนียมที่นักร้องกับนักดนตรีจะแบ่งกันในอัตราร้อยละ ๘๐: ๒๐ ดังนั้น นักร้องเพลงตามคำขอจึงพยายามยืดช่วงเวลาร้องเพลงของตนให้ยาวนานที่สุด เพื่อผลตอบแทนที่มากกว่า ซึ่งขณะเดียวกันก็สร้างความไม่พอใจแก่เพื่อนนักร้องร่วมคณะ ที่ต้องการออกไปขับร้องเพื่อให้ได้เงินรางวัลบ้าง หากหัวหน้าวงไม่ควบคุมเวลาและจัดลำดับการแสดงของนักร้องให้ดี ก็จะทำให้เกิดปัญหาในระหว่างนักร้องนักแสดงด้วยกัน นอกจากนั้น เนื่องจากนักแสดงแต่ละคนรับผิดชอบแต่บทของตน จึงมีบ้างที่แสดงเกินบท และบ้างที่อยากเด่นเฉพาะตน การแสดงจึงอาจไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ซึ่งทางแก้ปัญหาคือ ๒ ประการนี้ อยู่ที่การควบคุมของหัวหน้าวงที่ต้องกำหนดระเบียบปฏิบัติในการแสดงแก่ลูกวง มีการฝึกซ้อมตามบทบาทที่จะแสดง และกำหนดเวลาการร้องเพลงตามคำขอของนักร้องแต่ละคนเพื่อให้เกิดความยุติธรรม

ชาวไทใหญ่ รัฐบาล ยังสามารถรักษาวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงอันเป็นเอกลักษณ์ของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น แม้จะมีการปรับเปลี่ยนเพื่อความทันสมัยบ้างแต่รูปแบบหลักยังคงดำรงอยู่ ซึ่งอาจเป็นได้ว่า วัฒนธรรมดนตรีเหล่านี้สอดประสานอยู่ในพิธีกรรมและความเชื่อทั้งทางพระพุทธศาสนาและการถือเจ้าถือผี ชาวไทใหญ่เป็นผู้มีศรัทธาแน่นแฟ้นในพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา ยังคงปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ ตามเทศกาลและประเพณีอย่างต่อเนื่อง งานบุญเหล่านี้มีดนตรีประกอบอย่างขาดมิได้ ทั้งเป็นการบรรเลงเพื่อความครึกครื้น และทั้งเชื่อว่าเสียงดนตรี โดยเฉพาะกลองสามารถส่งบุญกุศลไปยังผู้วายชนม์ในภพอื่นได้ด้วย แม้ศิลปินกลองจะไม่มีการถ่ายทอดสู่ชนรุ่นหลังอย่างเป็นทางการก็จะลักษณะ แต่วัฒนธรรมกลองของไทใหญ่ยังคงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องและไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของกลองหรือวิธีการเล่นมากนัก เนื่องจากกลองเป็นเครื่องดนตรีที่พบเห็นได้เสมอในชีวิตประจำวันคือ ในงานบุญงานประเพณีต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมายทุกเดือน ชาวบ้านจึงคุ้นเคยใกล้ชิดกับกลอง สามารถเรียนรู้แบบซึมซับจากการได้เห็นได้ยินเสมอ ๆ อาจกล่าวได้ว่า ตราบไคที่ชาวไทใหญ่ยังคงยึดมั่นศรัทธาในงานบุญงานประเพณี ตราบนั้น การบรรเลงกลองและเครื่องดนตรีประกอบวงกลองก็จะยังคงอยู่คู่กัน

ส่วนการละเล่นจ๊าดไค่นั้น ก็ยังอยู่ในความนิยมไม่เสื่อมคลาย เนื่องจากสามารถตอบสนองความต้องการด้านบันเทิงหลากหลายรูปแบบของชาวไทใหญ่ได้อย่างสมบูรณ์ ลิเกจ๊าดไคเป็นมหรสพที่ครบเครื่อง เพราะสามารถสอดแทรกการร้องรำทำเพลง สนทนา เครื่องแต่งกาย ฉาก เนื้อหาวรรณกรรม พิธีกรรมความเชื่อรวมเป็นหนึ่งเดียว ลิเกจ๊าดไคมีตั้งแต่การไหว้ดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ รำ ร้องหมู่ ร้องเดี่ยว เกี้ยวพา และยังขอเพลงที่มีเนื้อหาตามต้องการได้ด้วย ลิเกจ๊าดไคนี้เป็นการแสดงแบบหมู่คณะ ศิลปินต้องผ่านการฝึกซ้อมร้องและฟ้อนรำมาเป็นพิเศษ การถ่ายทอดจึงเป็นไปแบบจากครูสู่ศิษย์มากกว่าจะเป็นแบบครูพักลักจำเช่นดนตรีกลอง ทั้งการขับร้องบางลักษณะก็ยาก เช่น การร้องเพลงสรรเสริญพระสุรสี ซึ่งปัจจุบันเหลือจำนวนผู้ที่ขับร้องได้ไม่มากนัก ทั้งต้องมีไหวพริบปฏิภาณในการค้นคำร้องสดเพื่อสนองคำขอของผู้ชม ศิลปินลิเกจ๊าดไคจึงต้องเป็นผู้มีใจรักและต้องผ่านการฝึกฝนมากทีเดียว และค่าตอบแทนในการแสดงก็ไม่มากนัก จึงอาจมีผู้สืบทอดวัฒนธรรมการแสดงนี้น้อยลง ทั้งคณะจ๊าดไคก็ต้องปรับเปลี่ยนขั้นตอนการแสดงตามความชื่นชอบของผู้ชมด้วย เช่น เพิ่มเครื่องดนตรีแบบตะวันตก ปรับเปลี่ยนเนื้อหาของละครให้ทันสมัย นักร้องที่ร้องเพลงตามคำขอก็ต้องเรียนรู้แนวเพลงใหม่ ๆ ที่ชาวไทใหญ่นิยม เช่น เพลงไทยสากล ด้วย ความอยู่รอดของลิเกจ๊าดไคจึงต้องขึ้นอยู่กับผู้ชมต่างจากวงกลองซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านที่เป็นคนตรีจะรวมตัวกันบรรเลงเพื่อความสนุกสนานครึกครื้นในงานชุมนุมของหมู่บ้านโดยมิได้นับเรื่องค่าตอบแทนนัก

อย่างไรก็ตาม วงกลองต่าง ๆ และลิเกจ๊าดไค รวมทั้งพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับการแสดงและการถ่ายทอดของชาวไทใหญ่รัฐบาลนี้ถือเป็นศิลปะพื้นบ้านอันควรแก่การอนุรักษ์ให้คงอยู่ เพื่อบ่งบอกความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในสภาวะที่ไร้เอกราช และอาจถูกกลบกลืนไปในวัฒนธรรมของชนชาติที่มีอำนาจทางการเมืองเหนือกว่านี้ ปัจจุบันสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา รวมทั้งรัฐบาล ยังเป็นเมืองปิดที่มีได้รับความเจริญแบบตะวันตกมากนัก ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อพื้นบ้านจึงยังคงดำรงอยู่อย่างเข้มข้น ทำให้วัฒนธรรมดนตรีของไทใหญ่นี้ก็ยังคงเป็นที่นิยมและสืบทอดกันต่อไป แต่ควรต้องมีการ

ถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ เพื่อมิให้แบบอย่างที่ถูกต้องลบเลือนหลงลืมไป และให้ดำรงความเข้มแข็งได้ในอนาคตเมื่อกระแสความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีหลั่งไหลสู่รัฐฐาน

การศึกษาวัฒนธรรมดนตรีไทใหญ่รัฐฐานนี้จึงทำให้ทราบถึงที่มา รูปแบบดั้งเดิมของการแสดง การปรับเปลี่ยน และปัญหาการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีเหล่านี้ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ และการศึกษาเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมดนตรีไทใหญ่ในถิ่นอื่น ๆ เช่น ชุมชนชาวไทใหญ่ในประเทศไทยด้วย